

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2020

Bc. Jakub Podžorný

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Polské školství na Těšínsku v období přelomu 19. a 20. století

Diplomová práce

2020

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Jakub Podžorný**
Osobní číslo: **H18382**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Kulturně historická slavistika**
Téma práce: **Polské školství na Těšínsku v období přelomu 19. a 20. století**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Student zpracuje otázku historie polského školství v regionu Těšínského Slezska. Vlastní výzkum se zaměří na primární prameny, uložené ve Státním okresním archivu v Karviné, Zemském archivu v Opavě, Muzeu Těšínska, Archiwum Państwowy w Cieszynie, Muzeum Śląska Cieszyńskiego, ve vybraných školských zařízeních, případně i jinde. Jedná se zejména o městské, obecní a školní kroniky. Využity budou rovněž informace z veřejného dění v dobovém regionálním tisku (např. Gwiazdka Cieszyńska, Nowiny Codzienne, Teschner Tagblatt, Freiheit, aj.). Práce kromě obecných poměrů školství na Těšínsku přiblíží zejména proces zakládání a fungování škol v konkrétních městech a obcích, činnost sdružení a spolků, které při daných školách fungovaly, problémy, s nimiž se školské instituce ze strany státních orgánů, veřejnosti, či konkurenčních školských zařízení potýkaly.

Rozsah pracovní zprávy: **100 stran**
Rozsah grafických prací: **-**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- BINDER, Harald – KŘIVOHLAVÁ, Barbora – VELEK, Luboš (ed.). *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867-1918*. Praha 2002.
- CICHONĚ, Halina. *Podwójny jubileusz : 100-lecie budynku szkoły oraz 200 lat szkolnictwa w Dębowcu*. Dębowiec 2008.
- DYBIEC, Julian. *Finansowanie nauki i oświaty w Galicji 1860-1918*. Kraków 1979.
- CHMELAŘ, Josef. *Polska mniejszość narodowa w Czechosłowacji*. Praha 1935.
- JASIŃSKI, Zenon. *Działalność kulturalno-oświatowa Polaków za Olzą (1920-1938)*. Opole 1990.
- KASZPER, Roman (ed.); MAŁYSZ, Bohdan. *Poláci na Těšínsku. Studijní materiál*. Český Těšín 2009.
- Kolektiv autorů. *Rakousko-Uherská monarchie. Habsburská říše 1867 – 1918 slovem a obrazem*. Praha 2011.
- KOPROWSKI, Marek. *Wierzę, że nie zginie : mniejszość polska na Zaolziu 1870-2015*. Zakrzewo 2015.
- KRASZEWSKI, Józef. *W sprawie szkół ludowych na Szlązku : (kilka uwag dla nauczycieli) : z życiorysem autora*. Cieszyn 1879.
- KULISIEWICZ, Franciszek. *Polacy w Czechosłowacji : zarys informacyjny*. Český Těšín 1929.
- LEWOWICKI, Tadeusz. *Dzieci z Zaolzia : (z badań osobowości uczniów szkół podstawowych z polskim językiem nauczania) : praca zbiorowa*. Cieszyn 1992.
- MADEJA, Józef. *Elementarze i nauka elementarna czytania i pisania na Śląsku : w wiekach XIX i XX (1848-1930)*. T. 2. Katowice 1965.
- MOZOL, Karol. *Szkolnictwo katolickie w Cieszyńskim Wikariacie Generalnym 1770-1925*. Kraków 2002.
- PANIC, Idzi. *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848-1918)*. Cieszyn 2013.
- PANIC, Idzi. *Śląsk Cieszyński w latach 1918-1945*. Cieszyn 2015.
- ŘEZNIČKOVÁ, Kateřina. *Študenti a kantoři ze starého Rakouska. České střední školy v letech 1867 – 1918*. Praha 2007.
- WROCZYŃSKI, Ryszard. *Dzieje oświaty polskiej 1795-1945*. Warszawa 1980.
- ZAHRADNIK, Stanisław (ed.). *Zorganizowany sport polski na Zaolziu, 1920-2000*. Český Těšín 2005.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Michal Téra, Ph.D.**
Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2019**
Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2020**

L.S.

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne

Bc. Jakub Podžorný

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu své diplomové práce, panu Mgr. Michalu Térovi, Ph.D., za jeho vstřícnost, ochotnou spolupráci, cenné rady, a věnovaný čas. Za konzultaci při práci s dobovým tiskem pak děkuji panu Mgr. Jarosławu Jot-Drużyckému, redaktoru regionálního periodika Głos.

Anotace

Název: Polské školství na Těšínsku v období přelomu 19. a 20. století

Diplomová práce se zabývá tematikou polskojazyčného školství v regionu Těšínského Slezska, a to zejména na území jeho české části. Problematika je zobrazena v širším kontextu historického vývoje regionu i dějin národního školství v habsburské monarchii. Práce přibližuje okolnosti, v jakých polské školství na Těšínsku vznikalo, zabývá se hlavní institucí, která jej zaštiťovala, stejně jako nejvýznamnějšími představiteli, kteří jsou s osvětou a polským národním životem v regionu neodmyslitelně spjati. Závěrečný oddíl práce se věnuje vývoji jednotlivých polských lidových škol napříč vymezeným územím.

Klíčová slova: Rakousko-uherská monarchie, Těšínské Slezsko, Zaolží, polské školství, polská osvěta, Paweł Stalmach, Józef Londzin, Těrlicko, Albrechtice, Návsí, Německá Lutyně, Svibice.

Anotacja

Tytuł: Polskie szkolnictwo na Śląsku Cieszyńskim w okresie przełomu XIX i XX wieku

Praca dyplomowa podejmuje temat edukacji polskojęzycznej na terenie Śląska Cieszyńskiego, a szczególnie w jego czeskiej części. Problematykę opisano w szerszym kontekście historii regionu oraz dziejów szkolnictwa narodowego w monarchii Habsburgów. Praca przybliża okoliczności powstania szkolnictwa polskiego na Śląsku Cieszyńskim, przedstawia główną czuwającą nad nim instytucję, a także najważniejszych działaczy polskiej oświaty oraz ruchu narodowego. Ostatnia część pracy opisuje rozwój poszczególnych placówek polskich szkół ludowych na wyznaczonym obszarze.

Słowa kluczowe: Monarchia Austro-Węgierska, Śląsk Cieszyński, Zaolzie, polskie szkolnictwo, oświata polska, Paweł Stalmach, Józef Londzin, Cierlicko, Olbrachcice, Nawsie, Lutynia Niemiecka, Sibica.

Annotation

Title: Polish Education System in the Teschen Silesia at the turn of the 19th and 20th Century

This master's thesis deals with the topic of Polish-language education system in the region of Teschen Silesia, especially its Czech part. The problematics were portrayed in a wider context of the region's history and the history of national schooling system in the Habsburg monarchy. The thesis introduces the circumstances in which the Polish schooling system in Teschen Silesia was founded, its main shielding organization and the most important activists of Polish enlightenment and national movement. The last chapter describes the development of particular establishments of Polish general schools in defined area.

Keywords: Austro-Hungarian Empire, Teschen Silesia, Zaolzie, Polish education, Polish edification, Paweł Stalmach, Józef Londzin, Těrlicko, Albrechtice, Návsí, Německá Lutyně, Svibice.

Obsah

Anotace.....	7
Úvod.....	10
1. Cesta ke vzniku polskojazyčného školství v oblasti tzv. rakouského Slezska	13
1.1. Geopolitický vývoj regionu	13
1.2. Národnostní a jazyková situace.....	14
1.3. Poláci Těšínského Slezska v letech 1795 – 1938.....	20
1.4. Školství a ochrana dítěte v habsburské monarchii 19. století s přihlédnutím k Těšínskému Slezsku	25
2. Školská matice Těšínského knížectví	34
2.1. Vznik a působení matiční organizace	34
2.2. Pawel Stalmach.....	47
2.3. P. Józef Londzin	55
3. Obraz polských lidových škol na území českého Těšínska v dobových kronikách a tisku... 72	72
3.1. Těrlicko (Cierlicko)	72
3.2. Albrechtice (Olbrachcice).....	80
3.3. Návší (Nawsie).....	87
3.4. Německá Lutyně (Lutynia Niemiecka)	96
3.5. Svibice (Sibica).....	104
Závěr.....	108
Konkluzja	110
Summary	112
Literatura a zdroje	114
Prameny	114
Literatura	115
Periodický tisk a časopisecké studie	117
Internetové zdroje	118
Obrazová příloha.....	119

Úvod

Polské školství na území českého Těšínska je v dnešní České republice dosti ojedinělým fenoménem, jehož kořeny sahají do časů mnohonárodnostní habsburské monarchie. Navzdory četným geopolitickým změnám a národnostním konfliktům, s výjimkou krátkého období německé okupace, trvá kontinuita polského školství v české části Těšínského Slezska až do dnešních dnů. Přetrvat mu po celou dobu existence pomohla především specifická houževnatost a neztrácející se identita místních Poláků, která dokázala ustát četné dějinné zkoušky, ale také určitá vídeňská, a později pražská tolerance vůči výjimečnosti regionu a jeho kulturním reáliím. Přestože se polské školství na Těšínsku vyznačuje dlouholetou tradicí a pevným kulturně-geografickým ukotvením, své místo v širším povědomí společnosti spíše postrádá. O tom, že na území současné České republiky existuje oblast s poměrně rozsáhlou sítí polských škol, nemá za hranicemi historického regionu většina Poláků ani tušení, a ani české obyvatelstvo na tom není o mnoho lépe. Konfrontace s tímto faktem mnohdy působí v řadách české i polské veřejnosti údiv, na straně české občas navíc smíšené pocity, nedůvěru. Menšinové školství je v dnešní České republice a Polsku, národnostně takřka homogenních státech, často vnímáno jako cosi nepřirozeného, neznámého, snad i nebezpečného, jako něco, co zde nepatří. Touha poukázat, jak nesmírně komplikované historické pozadí stojí za současným polským menšinovým školstvím v české části Těšínska, mne přivedla ke zpracování tohoto tématu v podobě diplomové práce.

Zatímco pro období od vzniku první Československé republiky po současnost je problematika polského národního školství na Těšínsku zpracována polskou a částečně i českou historiografií poměrně dobře, období končící „rakouské“ éry stojí spíše v ústraní zájmu. Právě na tuto poněkud pozapomenutou etapu bych se chtěl ve své práci zaměřit, a vyplnit tak prázdné místo v historiografickém výzkumu českého prostředí, kde v současnosti k danému tématu neexistuje takřka žádná sekundární literatura. V polském prostředí již disponujeme vícero zdroji. Mezi základní monografie k tématu polského školství na Těšínsku patří dílo dr. Józefa Macury: *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*. První část této publikace vyčerpávajícím způsobem přibližuje dějiny těšínského školství od středověku až do současnosti. Druhý oddíl představuje jakýsi almanach veškerých polských škol v regionu, obsahující stručný nástin jejich historie. Velmi úctyhodné Macurovo dílo se vzhledem k enormně širokému časovému rozsahu pochopitelně nevěnuje všem epochám zcela podrobně. Zajímavou literaturu k vybranému tématu představují monografie dobových autorů, a to zejména díla velké osobnosti těšínského

školství a politického života přelomu 19. a 20. století, P. Józefa Londzina. Přestože tato historiografická díla nespĺňují všechna moderní kritéria pro vědeckou publikaci a můžeme je považovat spíše za primární prameny, uchovávají v sobě celou škálu informací z dnes již neexistujících zdrojů a archivních materiálů. Pro získání obecnějšího přehledu o školském systému v habsburské monarchii můžeme sáhnout k publikacím českých autorů; tématu se v minulosti věnovali mj. východočeští historici Tomáš Jiránek, Milena Lenderová a Martina Halířová. Abychom zasadili školskou tematiku do kontextu celkového historického vývoje a dění v regionu Těšínska, můžeme čerpat z děl polského historika Idziho Panice, který ohromným rozsahem svého celoživotního díla nemá v regionu takřka žádnou konkurenci.

Primárními prameny, o které se tato práce opírá, jsou zejména záznamy ve školních kronikách, zmínky v regionálním tisku a dobové knižní publikace. Jako zdroj těchto archiválií posloužil Státní okresní archiv v Karviné, Zemský archiv v Opavě, historická knihovna Książnica Cieszyńska, univerzitní knihovna Opolské univerzity, případně archivy jednotlivých školských zařízení. Cílem této diplomové práce je vytvoření komplexního obrazu polského školství v Těšínském Slezsku v období od poloviny 19. století až do počátku 20. století, a to v širším kontextu dějinného vývoje regionu i polského etnika, které jeho území obývá. Práce je přizpůsobena českému prostředí, snaží se jej seznámit s méně známými reáliemi a tématy, spjatými s danou kulturní oblastí a dějinnou etapou. Mé pojednání obsahuje tři tematické okruhy, tj. hlavní kapitoly, které jsou členěny do dalších podkapitol.

První oddíl je spíše teoretickým úvodem ke zkoumané problematice. Tu se snaží zobrazit v širších souvislostech, které jsou nezbytné pro její plné a správné pochopení. První podkapitola vymezuje geografický prostor našeho zájmu a stručně charakterizuje jeho dějinný a politický vývoj. Pro lepší přehlednost v celé práci záměrně používám česká označení pro obce, které se nacházejí na území dnešní České republiky a polské názvy pro ty, které leží v Polsku, a to přesto, že většina lokalit disponuje oficiálními názvy v obou jazycích. Pro pojmenování hlavního vodního toku, protékajícího vymezeným územím, užívám historicky správného názvu *Olza*, nikoli úředního novotvaru *Olše*, autochtonním obyvatelstvem prakticky nepřijatého. Druhá podkapitola zkoumá tento prostor z hlediska národnostního a jazykového. Na základě rakousko-uherských sčítání lidu přináší kompletní přehled o situaci, zároveň poukazuje na možné metodické nedostatky při sběru těchto dat. Podrobněji je vykreslena velmi specifická jazyková situace a otázka národního sebeurčení místního obyvatelstva. Třetí podkapitola přináší přehled dějin námi sledovaného etnika, Poláků na území Těšínského Slezska. Rozsah pojednání je vymezen léty 1795 a 1938. První letopočet představuje třetí dělení

Polska, výchozí pozici pro srovnání polského národního života napříč třemi záborovými mocnostmi, a také pro zdůraznění specifického postavení Poláků na Těšínsku. Druhý mezní letopočet znamená vkročení polských vojsk do české části Těšínska a její připojení k Polsku, které se odehrálo v přímé souvislosti s mnichovskou krizí Československé republiky. Závěrečná podkapitola prvního tematického oddílu seznamuje čtenáře se systémem školství, osvěty a ochrany dítěte v habsburské monarchii. Obecný dějinný vývoj je průběžně ilustrován poměry v Těšínském Slezsku.

Druhý tematický oddíl je věnován nejvýznamnější organizaci, zaštiťující veškeré zájmy polského školství na Těšínsku: Školské matici Těšínského knížectví (*Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego*). První podkapitola vysvětluje celou podstatu této organizace, cestu k jejímu vzniku a její konkrétní působení. Podrobněji je popsán proces zakládání několika významnějších škol, na němž se matiční organizace podílela. Instituce a činnost polské matiční organizace na Těšínsku je porovnávána s podobnými organizacemi, působícími za hranicemi regionu. Následující dvě podkapitoly prostředního tematického oddílu jsou věnovány biografickým Pawła Stalmacha a Józefa Londzina, dvou nejvýznamnějších osobností, nerozlučitelně spjatých nejen s těšínskou maticí, ale s polským školstvím na Těšínsku vůbec.

Třetí tematický oddíl přibližuje dějiny konkrétních školských institucí napříč dnešní českou částí Těšínského Slezska. Kapitola vznikala na základě práce s primárními archivními prameny, zejména školními kronikami. V jednotlivých podkapitolách jsou vylíčeny dějiny polských škol v obcích Těrlicko, Albrechtice, Návší, Německá Lutyně a Svibice. Veškeré drobné události jsou interpretovány v širokých souvislostech. Na příkladu konkrétních škol a kronikářských záznamů jsou demonstrovány a vysvětlovány různé specifické aspekty tématu, kterým se zabýváme.

1. Cesta ke vzniku polskojazyčného školství v oblasti tzv. rakouského Slezska

1.1. Geopolitický vývoj regionu

Území Těšínského Slezska, vymezené ze západu řekami Ostravicí a Odrou, z východu řekou Bělou (pol. Biała), od jihu hřebenou Moravskoslezských Beskyd a uherskou hranicí, se pohybuje od samého počátku české a polské státnosti na rozhraní obou politických a kulturních světů.

Slovanské obyvatelstvo, mající nejbliže ke kmenům Vislanů či Opolanů, je doloženo na území regionu od 8. století. Jedním z hlavních center nejstaršího slovanského osídlení se stalo hradiště v Chotěbuzi – Podoboře, lokalizované přibližně 5 km severně od Těšína, od 10. – 11. století pak samotný Těšín. Území Těšínska se následně dostalo do silné sféry vlivu Velkomoravské říše a poté nástupnického přemyslovského státu. Na konci 10. století, v souvislosti s expanzí polského knížete Boleslava Chrabrého, bylo Těšínské Slezsko připojeno k Polsku a vlády nad ním se ujala slezská větev rodu Piastovců. Odštěpením od Opolského knížectví vzniklo v roce 1290 Knížectví těšínské, jeho prvním vládcem se stal kníže Měšek I. Díky sňatkové politice (jako příklad uveďme manželství Violy Těšínské a českého krále Václava III.), hospodářské provázanosti a dalším kulturním vlivům, inklinovaly politické kroky slezských Piastovců čím dále více k českému státu. Tento vývoj byl završen roku 1327, kdy se těšínský kníže Kazimír I. stal leníkem českého krále Jana Lucemburského. Těšínské knížectví tak bylo připojeno ke svazku zemí Koruny české.

Smrtí kněžny Alžběty Lukrécie Těšínské v roce 1653 došlo k vyměření Piastovců na těšínském stolci. Tricetiletou válkou silně zdevastované Těšínské knížectví připadlo coby uvolněné léno Koruně české, bezprostředně tedy vládnoucímu rodu Habsburků. V jejich držbě setrvalo knížectví až do svého zániku v roce 1918. Svazek se zeměmi Koruny nezpřetrhaly ani války o dědictví rakouské (1740 – 1748), při kterých ztratila habsburská monarchie takřka celé Slezsko, s výjimkou části Opavska, Krnovska, Niska a právě Těšínska, jenž jako jediné zůstalo v hranicích monarchie celistvé. Právě v tomto období se rodí termín rakouské Slezsko (méně často české Slezsko), se kterým budeme v této práci operovat dosti často.

Další, v dějinách regionu prakticky nejzásadnější změnu, přinesl až počátek 20. století. Krvavá první světová válka, která diametrálně změnila staleté pořádky a celou mapu Evropy, vyústila v rozpad rakousko-uherské monarchie. Spolu s ní zaniklo i Těšínské knížectví, existující více než 600 let. Na připojení území bývalého knížectví si ihned po uzavření míru

začaly klást nárok oba nově vzniklé nástupnické státy: Československo a Polsko. Obě země svůj požadavek neústupně podpíraly pevnými argumenty, které si přiblížíme později. V lednových dnech roku 1919 se situace na Těšínsku vyhrotila natolik, že mezi oběma státy došlo ke krátkému ozbrojenému konfliktu, později známému pod názvem „sedmidenní válka“. Téměř dva roky trvající spor rozstříhlo teprve rozhodnutí spojeneckých mocností ze dne 28. července 1920, které zasedaly na konferenci v belgickém Spa. Bývalé Těšínské knížectví bylo hranicí rozděleno na dvě části, přičemž větší a průmyslově významnější díl připadl Československu.

V relativním klidu proběhla 20. léta, již následující dekáda však byla poznamenána novou vlnou vzrůstajícího národnostního napětí a nacionalismu. Tento vývoj vyvrcholil v roce 1938, kdy došlo k opětovnému přesunu státní hranice a česká část Těšínska byla na úkor oslabeného Československa ultimativně připojena k Polsku. Tento stav ovšem netrval ani rok – v souvislosti s vypuknutím 2. světové války se ocitlo celé Těšínsko v hranicích Německé říše.

Po relativním uklidnění nových československo-polských sporů o Těšínsko, které vyplávaly na povrch ihned po pádu německé okupace, došlo k navrácení státní hranice z let 1920 – 1938. Právní ukotvení statu quo na mezinárodní úrovni se odehrálo teprve v roce 1958, a jeho platnost trvá dodnes. V posledních dekáдах zaznamenávají vzájemné vztahy obou států nejlepší období v novodobé historii.

1.2. Národnostní a jazyková situace

Stejně jako v ostatních koutech Evropy, nemůžeme ani na Těšínsku hovořit v době předcházející národotvorným procesům 19. století o národní identitě v moderním smyslu slova. Až do počátku 20. století jsou v námi sledovaném prostoru rozdílnými fenomény také jazyk úřadů a vrchnosti, a jazyk prostého lidu.

Funkci úředního a vrchnostenského jazyka Těšínského knížectví začala v pozdním středověku po latině přebírat spíše čeština. Převaha českého jazykového vlivu nad polským byla v piastovském knížectví dána pročeským politickým smýšlením vládnoucího rodu a posléze přímou podřízeností českému králi. Již tato skutečnost je svým způsobem dějinným paradoxem a počátkem rozkolů ve výkladu národních dějin obou států. Rostoucí převaha českého jazyka nad polským byla završena roku 1592, kdy byla čeština prohlášena oficiálním úředním jazykem knížectví.¹ V českém jazyce byly od sklonku 16. století vedeny veškeré dokumenty knížecí komory, listiny městských a církevních úřadů, cechovní knihy, šlechtická korespondence, atd.,

¹ BORÁK, Mečislav (ed.) – GAWRECKI, Jan (ed.). *Nástin dějin Těšínska*. Ostrava 1992, s. 28.

a to nejen na Těšínsku, nýbrž v celém Horním Slezsku. Přesto jsou tyto texty prosyceny četnými regionalismy, dialektismy a staropolskými archaismy, což svědčí o tom, že čeština byla spíše umělým, nikoliv každodenním obcovacím jazykem pisatelů. Na pozvolném úpadku českého jazyka v 17. století měla svůj podíl jak bělohorská porážka, tak vymření těšínských Piastovců a převzetí knížectví Habsburky. Status úředního jazyka si však čeština v Těšínském knížectví uchovala až do 18. století. Ve století 19. ji definitivně nahradila němčina a později polština. Tento stav setrval až do konce první světové války, rozpadu rakousko-uherské monarchie, a částečně rámec tohoto časového období překročil. Mnohé obce, které se ocitly na československé straně hranice a jejich obyvatelstvo tvořilo více než 50 % Poláků, zákonitě pokračovaly v polskojazyčném vedení obecní agendy i v období první republiky.² Obecně však období první republiky znamenalo návrat, případně nové zavádění češtiny do pozice úředního jazyka.

Nyní se zaměříme na druhý fenomén, který je na prvním do značné míry nezávislý – jazyk prostého lidu. Jak z veškerých historických pramenů vyplývá, napříč staletími utvářelo v Těšínském knížectví etnickou či národnostní většinu místní slovanské obyvatelstvo. Jak se lingvisté a etnografové shodují, většinovým obcovacím jazykem slovanského etnika byla místní forma slezského dialektu polštiny, podél západní hranice knížectví se objevovaly také prvky nářečí moravských a lašských. Spisovná čeština coby úřední řeč byla obyvatelstvu do značné míry cizí, což způsobovala zejména absence jejího živého používání. Veškerý kontakt s českým slovem byl často zprostředkován pouze dětskou školní docházkou, kázáním kněží a protestantskými knihami či kancionály.³ I tento omezený kontakt však nebyl umožněn vždy a všude. V mnohých vesnických školách se v místním dialektu dokonce i vyučovalo. S češtinou na kázání se lid setkával pouze v případě kněží příchozích z Moravy (nejčastěji z Olomouce, s největší intenzitou v období rekatolizace), větší část kněží ovšem tvořili místní, kteří s obyvatelstvem jazykově splývali. Starobylé knihy a kancionály, které se v rodinách dědily často po celé generace, měly k živému jazyku také daleko, nemluvě o tom, že ještě v 18. století byla mezi obyvatelstvem knížectví značně rozšířena ngramotnost.⁴ Tato nevzdělanost prostých mas a naprostá neschopnost komunikovat v němčině částečně otupovala ostří tuhé germanizace sklonku 18. století a napomohla přežití dávného staropolského nářečí. Právě jazyk

² PANIC, Idzi (ed.). *Śląsk Cieszyński w latach 1918 – 1945*. Cieszyn 2015. ISBN: 978-83-935147-5-5, s. 287.

³ CHLEBOWCZYK, Józef. *Szkolnictwo na przełomie wieków, O komornikach i głodnych rokach*. Katowice 1984, s. 60.

⁴ MACURA, Józef. *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*. Český Těšín 1998. ISBN: 9788023819304, s. 22.

se v polovině následujícího století stal zárodkem rodícího se národního uvědomění do té doby národnostně nevyhraněného obyvatelstva.

Zrození moderního národního vědomí na Těšínsku proběhlo oproti jiným částem monarchie s určitým zpožděním a přiklonilo se téměř jednotně k národnímu hnutí polskému. Hlavní příčinou tohoto procesu je především jazyková blízkost těšínského dialektu polštině. Na jeho utvoření měla vliv zejména izolace od hlavního proudu živého jazyka po politickém oddělení Těšínského Slezska od zbytku polského prostoru. V porovnání s ostatními polskými nářečím v sobě těšínský dialekt uchoval nebývalé množství jazykových i gramatických archaismů, které v literární polštině zanikly nejčastěji v období 16. a 17. století. Mezi četné staropolské rysy patří například zachování skupiny „rzi“: *grziby*, *strzigać*, *krziż* (v literární polštině do 16. století), zachování staropolského „e“: *wiater*, *Pieter*, *liter*, nebo skupiny „strz, zgrz“ (v literární polštině zaniká v 17. století, od té doby „śr, źr“): *strzoda*, *zgrzibie*, *zdrzadło*, nebo přetrvání neurčité číslovky *wiela* (v literární polštině do 17. století), a mnoho dalších. Navzdory zjednodušeným tvrzením některých českých autorů těšínský dialekt nevykazuje vlastnosti tzv. nářečí přechodného typu, které je výsledkem pouhého prolínání dvou jazykových celků v hraniční oblasti.⁵ Jazyková příbuznost lidového jazyka a polštiny byla představiteli osvěty, usilujícími o výchovu v duchu polského vlastenectví, pochopitelně reflektována. V učebnici geografie, sloužící žákům polských obecných škol na počátku 20. století, se k jazykové situaci v regionu dočteme následující:⁶

„Ludność polska, zamieszkująca Księstwo Cieszyńskie, nie używa w mowie potocznej języka piśmiennego, lecz mówi narzeczem polskiem, zbliżonem bardzo do języka, którym w wieku XVI. pisał w Polsce Mikołaj Rej i inni pisarze. Tam zaś, gdzie się styka z Czechami lub Niemcami, przyjmuje od nich niektóre wyrazy czeskie i niemieckie, zanieczyszczając nimi swe narzecze.“⁷

Nemalou roli v nalezení národní sebeidentifikace jistě sehrála také geografická poloha knížectví, rozkládajícího se na rozhraní Slezska a Malopolska. Relativní blízkost Krakova, coby silného kulturního centra, spontánně převážila nad vlivem Prahy, byť hlavního města Koruny. V období kolem poloviny 19. století již pronikla národní myšlenka na Těšínsko do té míry, že

⁵ KADŁUBIEC, Karol, Daniel. *Gawędziarz Cieszyński Józef Jeżowicz*. Ostrava 1973, s. 103 – 108.

⁶ MILATA, Alojzy. *Wiadomości z geografii. Podręcznik do użytku w szkołach ludowych*. Cieszyn 1913, s. 9.

⁷ Překlad: „Polský lid Těšínského knížectví neužívá v hovorové řeči jazyka literárního, ale hovoří polským nářečím velmi podobným jazyku, ve kterém psal v 16. století v Polsku Mikołaj Rej a další autoři. V místech styku s Čechy nebo Němci, přejímá od nich některé české a německé výrazy, kterými své nářečí zamořuje.“

v revolučním roce 1848 došlo k vystoupení kněží jablunkovského děkanátu a jejich protestantských protějšků s požadavkem zavedení polského jazyka do místních škol. Do revolucí zmítané Vídně dokonce dorazila delegace sedláků z Těšínského knížectví,⁸ což svědčí o rostoucím sebevědomění nižších vrstev společnosti.

Vzhledem k tomu, že bylo požadavkům vzdělávání v národním jazyce nakonec vyhověno, stalo se školství 2. poloviny 19. století nástrojem budování národního vědomí. Jaký dopad měla tato výchova na národnostní složení obyvatelstva, zobrazují sčítání lidu z posledních čtyřech dekád existence Těšínského knížectví, v nichž bylo pro zjištění národnostní situace vůbec poprvé přihlédnuto k jazyku obyvatelstva.⁹ Pro přehlednost si procentuální zastoupení polské, české a německé národnosti zobrazíme v následující tabulce:¹⁰

Politický okres	1880			1890			1900			1910		
	P	Č	N	P	Č	N	P	Č	N	P	Č	N
Bielsko	72,3	0,5	27,2	72,2	0,8	27,0	69,4	0,5	30,1	77,7	0,8	21,5
Těšín	78,6	10,2	11,2	81,5	6,2	12,3	78,8	6,1	15,0	76,8	17,0	17,0
Fryštát	71,8	20,6	7,5	78,1	15,3	6,6	79,7	10,8	9,2	63,5	23,6	12,8
Frydek	3,6	90,9	5,5	7,2	85,4	7,4	15,6	76,5	7,9	14,0	74,9	11,1
Knížectví celkově	58,7	27,3	14,0	60,6	25,2	14,2	60,7	23,7	15,5	54,8	27,1	18,1

Jak je z tabulky patrné, napříč všemi sčítáními v posledních dekádách 19. a na počátku 20. století, byli nejpočetnější národnostní skupinou Těšínského knížectví Poláci. Následovali je Češi, a za nimi relativně málo početní Němci. Nejsilnější zastoupení polského etnika zaznamenáváme v okresech Těšín, Bielsko a Fryštát, tedy ve východní polovině regionu, zatímco české obyvatelstvo je koncentrováno okolo západní či spíše jihozápadní hranice knížectví. Národnostní mapa námi sledovaného území tak vcelku věrně kopíruje po staletí trvající lingvistickou situaci, o které jsme hovořili výše, a hranice mezi nářečními celky se v průběhu 19. století stala hranicí národnostní. Dalo by se tedy říci, že obyvatelstvo hovořící moravskými, respektive lašskými formami dialektu tíhlo k národnímu hnutí českému, zatímco

⁸ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 37.

⁹ LIPOVSKI, Radek. *Biologická a kulturní skladba populací měst Frýdku a Místku v období industrializace v 2. polovině 19. století*, in: *Historická demografie* 32, 2008, s. 114.

¹⁰ Zdroj číselných dat: PANIC, Idzi (ed.). *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848 – 1918)*. Cieszyn 2013. ISBN: 978-83-935147-3-1, s. 18.

lid mluvící slezsko-polským nářečím nacházel v daném období svoji identitu spíše v rámci národa polského (viz obr. 1.)

Ačkoliv si můžeme toto zjednodušení situace do jisté míry dovolit, dlužno poznamenat, že otázka jazykové kontra národnostní příslušnosti byla ve skutečnosti mnohem složitější. Základním vodítkem pro přidělení národnosti v období rakousko-uherských sčítání lidu byl obcovací jazyk dotazovaného. Jedná se tedy o metodu, která v prostředí extrémně jazykově smíšeného Těšínska, kde navíc takřka nikdo nehovořil jednoznačně identifikovatelným spisovným jazykem, logicky poněkud selhávala a zkreslovala realitu. Složitou jazykovou situaci reflektuje kupříkladu následující výňatek z svolání představitelů obcí Německé Lutyně, Polské Lutyně a Dětmarovic z roku 1853, vydaného v souvislosti se zaváděním polského jazyka do škol. Jedná se o obce na periférii knížectví, kde již převládaly z jazykového hlediska spíše moravské vlivy:

„Namítka, že zapotřeby jest, aby se jednota w učeni w nassim kraji wprowadila, jest neduwodna, nebot w nassim kraji jest rozličnost w jazyku, totiž nekteři mluweji německy jini mene aneb wice morawsky a opěť jini zase wice aneb mene polsky.“

A dále:

„Namítka, že potřebne jest, aby se w prawitedlne řeči učeni přednasselo, jest syce dokladna, nebot w nassem slezku, obwzlassně w nassich obcach jest řeč taky potwořena, že ani polska ani morawska neni jako: id' přes ta woda, podaj mi ta motyka, possla moja baba do ta dedina, neni žádná prawitedlna řeč. (...)"¹¹

Ne všichni lidé, jejichž mateřštinou bylo polské nářečí, v Těšínském knížectví většinové, propolsky také smýšleli. Ilustračním příkladem mohou být antipolské letáky z krizového období roku 1919. Ačkoliv byli jejich adresáty místní „Češi“, jsou pro srozumitelnost psány polsky nebo v nářečí, tedy v jazyku převážné většiny místního obyvatelstva (viz obrázková příloha, obr. 7., 8.). Na evidentní rozpor mezi národnostním smýšlením a jazykem, který můžeme označit za mateřský, lze v regionu tu a tam narazit i dnes. V současné době se však rozhodně nejedná o masový jev, jako tomu bylo před stoletím. Hovořit můžeme jen o ojedinělých případech, které nalezneme prakticky pouze v rámci starší generace.

¹¹ LONDZIN, Józef. *Zaprowadzenie języka polskiego w szkołach ludowych w Księstwie Cieszyńskiem*. Lwów – Warszawa 1901, s. 30 – 31.

Podobné nepřesnosti ve sčítání vznikaly i okolo etnika německého. Na národnostní bázi dobová evidence vůbec nepočítala s další společenskou skupinou – se Židy. Hlavním jazykem židovské menšiny byla vedle jidiš právě němčina, což mělo za následek to, že byla na základě obcovací řeči zařazena většina židovského etnika (poněkud paradoxně) k Němcům. Přestože se ve sčítání z roku 1910 k aktivnímu judaismu v rámci evidence vyznání přihlásilo pouze 2,5 % obyvatel knížectví,¹² mohlo by vytvoření samostatné židovské národnostní kategorie čísla poněkud pozměnit, a to zejména v kolonce německého etnika.

O tom, že situace zřejmě vypadala trochu jinak, než uvedené závěry prezentují, tedy není pochyb. Do jaké míry tento nedokonalý přístup ve sčítání zkresloval skutečný stav, můžeme dnes už pouze spekulovat. Přesto se zejména poslední rakousko-uherské sčítání z roku 1910 stalo zcela zásadním a klíčovým dokumentem v rukách obou stran československo-polského poválečného sporu. Výsledky sčítání se staly esem v rukávu pro polskou stranu, která je předložila dohodovým mocnostem jako svůj základní argument, podpírající požadavek na připojení celého území Těšínska k nově vznikajícímu polskému státu. Koncepce dokonale zapadala do programu Čtrnácti bodů prezidenta Wilsona, hlásajícího právo národů na sebeurčení. Československá strana naopak ve věci sčítání napadala jeho objektivitu a poukazovala na metodické chyby ve sběru dat, které by ovšem tak či onak ovlivnily pouze míru početní převahy nesporně dominujícího polského etnika. Hlavním československým argumentem pro připojení celého Těšínska k republice bylo naopak právo historické, opírající se o legitimní politický vývoj, nikoli etnickou hranici. Vyhrocený konflikt rozhodl kompromis v podobě rozdělení bývalého knížectví mezi oba státy. Zda je pro nakládání se sporným územím vhodnějším vodítkem jeho historicko-politický vývoj nebo obyvatelstvo, rozděluje dějinný výklad obou národů dodnes. Každá strana má svou v podstatě logickou pravdu a rozhodující je pouze úhel pohledu spolu s prioritami.

Proměna poměrů a zásadní změna postavení jednotlivých etnik po připojení k novým státním útvarům se znovu promítla do národnostního složení obyvatelstva. Jak se tato skutečnost projevila na území připojeném k ČSR,¹³ zobrazíme si procentuálně v následující tabulce:¹⁴

¹² STĘPNIAK, Andrzej. *Kwestia narodowa a społeczna na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i w początkach XX wieku (do 1920 roku)*. Katowice 1986. ISBN: 8370080227, s. 56.

¹³ Vzhledem k zaměření této práce a vzhledem k zániku Knížectví těšínského spolu s politickými okresy v té podobě, v jaké nám sloužily pro sčítání údajů výše, stanou se nyní předmětem našeho zájmu toliko politické okresy Český Těšín a Fryštát, tedy okresy s významným procentuálním zastoupením obyvatelstva polské národnosti.

¹⁴ Zdroj číselných dat: PANIC, *Śląsk Cieszyński w latach 1918 – 1945*, cit. d., s. 289 – 291.

Politický okres	1921			1930		
	P	Č	N	P	Č	N
Český Těšín	52,6	36,5	9,4	51,4	40,2	7,4
Fryštát	30,3	57,7	10,8	25,6	65,1	8,3
Okresy celkově	38,4	50,0	10,3	35,3	55,8	7,9

Již na první pohled do tabulky je zřejmé, že přelom roku 1920 znamenal razantní pokles obyvatelstva, hlásícího se k polské národnosti a naopak strmý vzestup počtu Čechů. Porovnáme-li sčítání z let 1910 a 1921 (s tím, že nový okres Český Těšín zohledníme jako nástupnický útvar bývalého širšího okresu Těšín), zaznamenáme 45% úbytek obyvatelstva polské národnosti, 18,2% úbytek obyvatelstva německé národnosti, a naopak téměř 170% nárůst občanů deklarujících národnost českou (československou)!¹⁵ Rozdíl je tedy naprosto diametrální. Jaké vlivy se na této změně podílely, pokusíme si nastínit v následující podkapitole.

1.3. Poláci Těšínského Slezska v letech 1795 – 1938

Abychom mohli přistoupit k historickému studiu polské národnostní skupiny v regionu Těšínského Slezska, musíme si nejprve připomenout několik důležitých aspektů. Je zapotřebí uvědomit si zejména fakt, že Knížectví těšínské, stejně jako okolní slezská knížectví, se od středověku vyvíjela zcela odlišně než polský státní útvar, jehož nebyly součástí po celá staletí. V souvislosti s tím je na místě zdůraznit, že Těšínsko, na rozdíl od Haliče, nikdy nebylo rakouským zábohem. Je to skutečnost, která je ve společenském povědomí (obzvláště tom polském) jen velmi málo zakořeněna. Zatímco Poláci, žijící v jihozápadní části hroutící se Polsko-litevské unie, vnímali na přelomu 18. a 19. století přechod pod rakouskou svrchovanost jako protiprávní agresi a naprostou porážku, Poláci na Těšínsku byli v tomto soustátí „doma“ již několik staletí, a do jeho područí vstoupili pod praporem vlastního piastovského rodu.

Když došlo v roce 1795 k rozebrání zbytků kdysi mocného polského státu jeho sousedy, vydal se do té doby sjednocený polský národ třemi odlišnými, od sebe navzájem izolovanými cestami, nově v pozici pouhé národnostní menšiny, s rozdílnými právy a podmínkami v každé ze tří říší. Nejvíce svobod (včetně těch ve školství – které nás zajímají nejvíce), skýtalo Polákům v první polovině 19. století carské Rusko. Zatímco Rakousko a zejména Prusko nastolilo

¹⁵ PANIC, *Śląsk Cieszyński w latach 1918 – 1945*, cit. d., s. 288.

na nově získaných územích politiku tuhé, militantní germanizace, na Rusku přímo či nepřímo ovládaných územích vládla v mnohých ohledech rozsáhlá polská autonomie. Tato schémata následovalo také školství – v Prusku a habsburské monarchii byla polština ze škol vytlačována němčinou, zatímco na vazalských územích carského impéria se polský jazyk udržel až do druhé poloviny 19. století. K diametrální změně situace však došlo ve druhé polovině století.

Na území do té doby relativně svobodného ruského záboru dospěly události k dramatickému zhoršení poměrů. Poláci, obývající východní oblasti, ztratili první část výsad již v důsledku porážky tzv. listopadového povstání z let 1830 – 1831. Mnohem tragičtější a zásadnější změny nastoupily ovšem teprve po tzv. povstání lednovém, další, podobně neúspěšné vlně odporu z let 1863 – 1864. V reakci na poražené povstání bylo území poloautonomní Kongresovky pod názvem Vislanský kraj přímo vtěleno do ruského impéria. Silné represe dopadly zejména na polské školství a katolickou církev. Ve školách byla prohlášena jediným vyučovacím jazykem ruština, polština se dostala do pozice volitelného, nepovinného cizího jazyka. V roce 1869 došlo k uzavření polské Varšavské univerzity, rusifikaci nebo úplnému zrušení padaly za oběť postupně prakticky všechny ostatní státní orgány a instituce bývalé Kongresovky.¹⁶ Polské školství na východě zahalilo hluboké „apuchtinovské temno“.¹⁷

Poměry přituhly také v militantním Prusku. Již od samého počátku dosti špatné postavení polského etnika začal ve 2. polovině 19. století dále zhoršovat narůstající německý nacionalismus a s ním související *Kulturkampf*. Hlavní dopad represí se ani v tomto případě nevyhnul školství a katolické církvi, tedy hlavním nositelům kulturních, duchovních a národních ideálů. Pruský stát prosazoval radikální sekularizaci, docházelo k rušení klášterů, církevních řádů i církevních škol, k zatýkání duchovních. Definitivní vytlačení polštiny ze středního školství bylo dovršeno v průběhu 70. let, ze základních škol zmizel polský jazyk o dekádu později.¹⁸ Užívání polštiny ve školách bylo trestáno fyzickými tresty.

Také Poláci v habsburské monarchii museli čelit germanizačnímu tlaku a obavám před velkoněmeckou koncepcí, která byla jednou z alternativ příštího osudu státu. V období 2. poloviny 19. století se však vývoj stočil jiným směrem a habsburská monarchie začala podnikat první nesmělé krůčky demokratizace a národnostních ústupků. Na území Haliče, ale také Těšínského Slezska, se mezi jazyky úřadů a školství začala vedle němčiny opět postupně

¹⁶ ZDRADA, Jerzy. *Historia Polski 1795 – 1914*. Warszawa 2005. ISBN: 83-01-14506-4, s. 524 – 533.

¹⁷ Pojem „apuchtinovské temno“ se váže k osobě Alexandra Apuchtina (1822 – 1903), kurátora varšavského školského okresu a hlavního iniciátora protipolských represí a rusifikace.

¹⁸ ZDRADA, Jerzy. *Historia Polski*, cit. d., s. 564 – 569.

vracet polština. Ve Lvově fungovala v polském jazyce dokonce univerzita. Polákům byl nově umožněn také podíl na politickém životě – řada polských osobností dosáhla významných politických a diplomatických funkcí, dvě z nich usedly dokonce do křesla premiéra Předlitavska – Alfred Potocki (1870 – 1871) a Kazimierz Badeni (1895 – 1897). Polské zájmy hájil polský poslanecký klub v říšské radě, později také polské politické strany. Zatímco tání politických ledů a pozvolné klíčení národnostních práv poznamenalo jak Halič, tak Slezsko, sociální situace obou vzájemně sousedících oblastí se výrazně lišila. Zatímco Halič dále patřila mezi nejzaostalejší a nejchudší oblasti monarchie, území Těšínska zaznamenalo raketový vzrůst životní úrovně související s překotnou industrializací regionu. Jako houby po dešti vznikaly na území Těšínského knížectví černouhelné doly, vydobývající z Ostravsko-karvinské uhelné pánve jednu z nejstrategičtějšých surovin dané doby. V dosahu dolů vznikaly železárny (Bohumín, Třinec, Ustroń) a další významné průmyslové podniky. Region protkala hustá síť železnic, jimž dominovala zejména Severní dráha císaře Ferdinanda, spojující rakouské země s Haličí, a Košicko-bohumínská dráha, zajišťující spojení z Uhrami. Na Těšínsko se začalo za prací stěhovat obyvatelstvo z celé monarchie, zejména však právě ze sousední Haliče. Do Slezska přichozí polské obyvatelstvo ještě více posílilo zdejší polský národní živel.

Vzhledem k dobrým sociálním podmínkám a relativní svobodě národního života (v porovnání s ostatními záboři v témže období), chovalo se většinou polské etnikum na Těšínsku vůči rakouské moci loajálně, v duchu austroslavismu, a vcelku přijímalo svou státem podsouvanou roli „rakouských“ Poláků. Utužujícím faktorem této politiky bylo hledání společné historie a národních zájmů.

Jedním z hlavních průsečíků polsko-rakouských dějin je bezesporu rok 1683 a vítězství u Vídně. Rakouská moc si byla dobře vědoma, že je to struna, na kterou slyší oba národy, a tak byly v září roku 1883, u příležitosti 200. výročí záchranu monarchie a střeoevropského křesťanstva před Turky, uspořádány v Těšíně oficiální společné německo-polské slavnosti. Mnoho obyvatel Těšínského knížectví zároveň spontánně vycestovalo do Krakova, aby se zúčastnili hlavních ceremonií. V neděli 9. září byla na těšínském farním chrámu odhalena pamětní deska a po dopoledních děkovných bohoslužbách byla v nedaleké Svibici uspořádána lidová veselice.¹⁹ Poláci v Rakousku-Uhersku se tak stali jedinými krajany, kteří mohli na výročí jednoho z největších národních vítězství oficiálně vzpomenout v oslavách a kde tyto slavnosti nestály v rozporu s nadřazenou státní mocí. V Rusku byly jakékoliv oficiální

¹⁹ Z Cieszyna, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 36, 1883, č. 36, s. 9.

připomínky vídeňského vítězství zakázány, v Prusku byly povoleny jen v omezené míře, přičemž byl přínos Poláků pro vítězství bagatelizován na minimum.²⁰

Dalším faktem, svědčícím o značné polské loajalitě vůči rakouskému státu, je vznik Slezské legie za první světové války. Polská bojová jednotka, válčící po boku c. a k. vojska, pověstná svou vysokou bojovou morálkou a kázní, sestávala přibližně z 600 dobrovolníků z Těšínského Slezska. Utvořena byla velmi záhy po vypuknutí války přímo v Těšíně – rekrutace proběhla v Parku Adama Sikory na levém břehu Olzy (dnes v Českém Těšíně). Na zrodu a organizaci jednotky se podílel vedoucí místní polské sokolské jednoty Hieronim Przepiliński, a také těšínský učitelé a aktivisté, Jan Łysek a Feliks Hajduk. Po výcviku, jenž proběhl na střelnici v nedalekých Boguszowicích, odpochovala legie dne 21. září 1914 na frontu. V průběhu válečných let prošla jednotka boji s ruským vojskem v Karpatech, na Bukovině, v Besarábii a v ukrajinském vnitrozemí.²¹

Rok 1918, se kterým se zhroutily staleté pořádky, vnesl do regionu celou spleť nových konfliktů. Do jejich popředí se brzy dostal zásadní spor dvou slovanských etnik, Poláků a Čechů, jejichž soužití bylo do té doby zcela bezproblémové, utužované společnými zájmy zejména v odolávání germanizačním tlakům. Představy polské *Rady narodowej Księstwa Cieszyńskiego* a české Národní rady pro Slezsko o budoucí státní hranici byly vzájemně naprosto neslučitelné. Příslovečnou poslední kapkou se stalo vypsání voleb do polského sejmu na území, které bylo předmětem sporu. V reakci na tento postup polské strany následoval vpád československých vojsk pod velením generála Josefa Šnejdárka a krvavá sedmidenní válka. V krátkém konfliktu padlo dle českých údajů (polské neexistují) 53 českých a 92 polských vojáků.²² Válka si vyžádala také oběti na civilních životech a její nebývale krutý charakter ilustruje zejména stonavský případ. Ve vsi Stonava na Karvinsku bylo československými legionáři zastřeleno 17 zajatých a raněných polských vojáků. Jejich těla jsou dodnes pochována na obecním hřbitově.

Ozbrojený konflikt a pokračující československý útok ukončil teprve nátlak dohodových mocností a území Těšínska přešlo pod mezinárodní kontrolu. Po půldruhém roce nejistoty, strachu, bojůvek, a balancování na hraně občanské války, byla otázka Těšínska konečně rozhodnuta dne 28. července 1920 na spojenecké konferenci v belgickém Spa. Sporný prostor do té doby jednotného územního celku měla protnout nová státní hranice, a to tak, že

²⁰ PANIC, Idzi – ROLNIK, Dariusz – KAWULOK, Marta. *1683 – Na ratunek Europie. Udział Rzeczypospolitej i miejsce Cieszyna oraz Ziemi Cieszyńskiej w kampanii wiedeńskiej*, Cieszyn 2013, s. 106.

²¹ Kolektiv autorů. *Dwudziestolecie wymarszu Legionu Śląskiego w bój o niepodległość 1914 – 1934*. Cieszyn 1934, s. 9 – 11; PANIC, *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów*, cit. d., s. 143.

²² VALENTA, Josef. *Česko-polské vztahy v letech 1918 – 1920 a Těšínské Slezsko*. Ostrava 1961, s. 356.

Československu připadlo přibližně 56 % území a 68 % obyvatelstva bývalého Těšínského knížectví. Mateřským jazykem 48,6 % obyvatel československé části byla polština.²³ Samotné město Těšín bylo rozděleno na dvě samostatná města – Cieszyn a Český Těšín. Státní hranici vytvořila městem protékající řeka Olza.

Přestože bylo na mezinárodní úrovni rozhodnuto, trvalo nastolování pořádku a uklidňování vášní mezi těmi, kterým sled dějinných událostí obrátil životy naruby, nejméně další dva roky. Situaci prostým lidem nikterak neulehčovaly ani oficiální státní instituce. Svě lodi a orgány měla na tzv. Záolží (tj. českém Těšínsku) polská vojenská rozvědka, jejímž úkolem bylo získávat informace, šířit antičeskou propagandu a připravovat půdu pro případné protičeské povstání. Revoluční poměry aktivizovaly také mnohé radikální a kriminální živly, jednající na vlastní pěst. Dne 11. listopadu 1920 došlo na úbočí hory Čantorie k zastřelení čs. vojáka, jenž plnil funkci ochrany komise vytyčující novou státní hranici. Samotná komise pak byla neznámými útočníky krutě zbita. V oficiálních polských prohlášeních bylo o českém Těšínsku v prvních letech po rozdělení regionu hovořeno jako o českém záboru, teprve po nějaké době se rétorika změnila.²⁴ Ze strany české byl zejména v prvních letech, ale ve větší či menší míře po celé meziválečné období, vyvíjen tlak na asimilaci, čechizaci polského etnika. Na Těšínsko byli povoláváni čeští učitelé a úředníci z vnitrozemí, Češi byli upřednostňováni rovněž na vedoucích a klíčových pracovních pozicích. Doba 20. a 30. let 20. století je také význačná zakladatelskou horečkou českého školství, které do té doby v okresech Těšín a Fryštát takřka neexistovalo. K posílání dětí do českých škol byli rodiče motivováni rozličnými způsoby, od pozitivních až k těm hraničícím s vydíráním. Příslušnost dětí do té či oné školy se mnohdy stávala rozhodující otázkou ve věci kariérního postupu v zaměstnání rodiče, v období velké hospodářské krize dokonce mohlo rozhodovat o pracovním místě jako takovém. Nejednoho rodič polské národnosti tak byl postaven před dilema výběru mezi lepším pracovním místem, respektive uhájením stávajícího, a vzděláváním svého potomka v systému polském školství. Obětovat národnost svou nebo svého dítěte a přihlásit se ke státní většině, bylo v různých aspektech života výhodnější. Mnoho obyvatel Těšínska po roce 1920 tak i učinilo.

Navzdory těmto obrovským problémům vzájemného soužití se povedlo poměry vcelku normalizovat, a desetiletí 1925 – 1935 uplynulo v relativním poklidu, bez větších národnostních vášní. Nový nárůst radikálních nálad ve společnosti zaznamenáváme opět až ve druhé polovině 30. let. Zesílila propaganda a mediální masáž, radikální jedinci se znovu začali uchylovat

²³ SZELONG, Krzysztof. Plebiscit a otázka sebeurčení těšínského obyvatelstva 1918 – 1920, in: *Těšínsko 1/2001*, s. 14.

²⁴ PANIC, *Śląsk Cieszyński w latach 1918 – 1945*, cit. d., s. 112 – 113.

k diverzním a kriminálním činům. Situace na Těšínsku začala kopírovat vývoj, probíhající v celém pohraničí první Československé republiky, i tento region začal hledat cestu ven z jejích hranic. Radikální polské hnutí po obou stranách hraniční čáry dosáhlo svého dne 3. října 1938. Na základě ultimáta, předloženého československé vládě, toho času zdrcené čerstvým mnichovským diktátem, vkročila na Záolží polská vojska. Pod polským praporem doznávaly na znovusjednoceném Těšínsku poslední takty labutí písně o malicherných sporech bratrských etnik, smetené již záhy nejstrašnější válkou a genocidou v dějinách lidstva.

1.4. Školství a ochrana dítěte v habsburské monarchii 19. století s přihlédnutím k Těšínskému Slezsku

Období 19. století je v Habsburské monarchii, stejně jako v celé Evropě, považováno za století obrovských změn. Epocha se vyznačuje mimo jiné nebyvalým vědecko-technickým rozvojem, masivní industrializací, vznikem moderní občanské společnosti, modernizací a institucionalizací státních útvarů, a mnohými dalšími změnami, které přetvářely svět do podoby, v jaké jej nahlížíme dnes. Právě v 19. století se utváří fungování evropských států a jejich institucí v současné podobě, stejně jako se rodí moderní národy, které dané státy obývají. Stát jako instituce začal čím dále více pronikat do života každého jednotlivce, jenž začal být podroben státnímu dohledu na celé své životní pouti, od kolébky ke hrobu. Všechny tyto sociopolitické procesy zanechaly v oblasti osvěty a vzdělávání velmi výrazné stopy. Nejvýznamnější právní reformy v habsburské monarchii, které měly vliv na vznik školství coby organizované státní instituce (později obohacené o dalekosáhlá zemská a regionální specifika), stejně jako na výchovu a ochranu dětí, si přiblížíme v této podkapitole.

Na počátku nemůžeme nezmínit několik významných změn, které již na sklonku osvětského 18. století zahájily sérii reforem století následujícího. Prvním revolučním počinem, jenž vnesl do oblasti vzdělávání zásadní změny, je notoricky známý patent Marie Terezie z roku 1774, zavádějící všeobecnou vzdělávací povinnost pro děti ve věku 6 – 12 let. Na Těšínsku zastihl tento předpis školství ve velmi neuspokojivém stavu. Ačkoliv disponovala všechna města a 32 vesnic Těšínského knížectví svými farními školami, v roce 1772 v nich bylo souhrnně registrováno pouhých 360 žáků z celkových 25 696 dětí, což představuje něco málo přes 1 %.²⁵ Ani císařský patent z roku 1774 nezpůsobil v této statistice náhlý zvrat a školní

²⁵ POPIOŁEK, Franciszek. *Dzieje Śląska Austriackiego*, Cieszyn 1914, s. 316.

docházka dětí, především těch venkovských, byla ještě dlouho zcela zanedbávána, případně probíhala pouze sezónně. V souvislosti se zavedením vzdělávací povinnosti a zestátněním školství vstoupila i do této oblasti silná germanizace, která měla napomoci centralizaci říše. Výuka v národních jazycích probíhala pouze na půdě vesnických triviálních škol, avšak i zde byla výuka německého jazyka zařazena mezi povinné předměty již od druhé třídy. V městských a středních školách bylo vyučováno výhradně německy.²⁶ Co se týče středního školství, za vlády Marie Terezie fungovala v rakouském Slezsku celkem 3 gymnázia: v Opavě, Těšíně a Bielsku. Dvě ze tří existujících gymnázií se tedy nacházela na území Těšínského knížectví. Hlavními vyučovanými předměty, a stejně tak vyučovacími jazyky, byly v těchto školách němčina s latinou.²⁷ Základní metodou výuky bylo stále ještě memorování. U zrodu gymnázia v Těšíně stáli v roce 1671 jezuité, v jejichž správě škola setrvala až do svého zestátnění a zrušení jezuitského řádu v roce 1773.²⁸

Za vzdělávací povinností z roku 1774 nesmíme v chronologickém sledu opomenout ani neméně známý Toleranční patent císaře Josefa II. z roku 1781. Ačkoliv tento právní předpis primárně upravuje náboženské poměry, jeho dopad se nevyhnul ani oblasti školství. Patent dovoľoval nekatolickým vyznáním (protestantům, pravoslavným a židům) nejen svobodně vyznávat a praktikovat svou víru, ale také stavět své vlastní chrámy a školy. V oblasti Těšínska, specifického svou silně zakořeněnou luteránskou tradicí, měla tato změna velký ohlas. V roce 1808 chodilo v Těšínském knížectví do školy již cca 5000 dětí, které byly přerozděleny mezi 60 katolických, ale také 25 evangelických škol.²⁹ Na území budoucího Záolží jimi v roce 1816 disponovaly obce Bystřice, Hradiště, Guty, Dolní Bludovice, Chotěbuz, Kanská, Komorní Lhotka, Návsí, Oldřichovice, Smilovice, Řeka, Vendryně a Těšín, kde fungovalo dokonce evangelické gymnázium. V roce 1813 převažovala ve všech zmíněných školách jako vyučovací jazyk polština, okrajově také čeština (Hradiště, Chotěbuz, Kanská, Návsí). Ve všech pak bylo vyučováno němčině coby cizímu jazyku. O pouhých 5 let později, v roce 1818 se již ve všech jmenovaných školách vyučovalo pouze polsky, respektive německy.³⁰

V roce 1782 dochází ke změně politické správy země. Morava a Slezsko byly sjednoceny do jednoho územního celku – Moravkoslezského gubernia s hlavním městem Brnem. Gubernium bylo rozděleno na 8 okresů - 6 moravských a 2 slezské (Opava a Těšín).

²⁶ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 26 – 27.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž, s. 19.

²⁹ CHLEBOWCZYK, *Szkolnictwo na przełomie wieków*, cit. d., s. 65.

³⁰ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 29.

Roku 1787 vzniká úřad zemských školních inspektorů, kteří dohlíželi na školství v rámci těchto územních celků.³¹

Prvním významným počinem, který do oblasti školství a osvěty vnáší nastupující 19. století, bylo Politické zřízení školské z roku 1805, vydané za vlády Františka I. Ve svých 478 paragrafech, které z něj činí nejobsáhlejší školskou právní normu vůbec, zavádí mimo jiné církevní dozor nad školstvím.³² Školství mělo konfesní podobu, katolické a protestantské děti chodily do oddělených škol, podřízených orgánům daných církví. Církevní úřady rozhodovaly o dosazování učitelů a jejich způsobilosti, hodnotily jejich výuku a mravní chování. Spolu s opětovným zavedením církevního dohledu nad školstvím, a také s návratem jezuitů do rakouských zemí, byl prvním církevním dozorcem v Těšíně, respektive v hranicích Těšínského generálního vikariátu, ustanoven člen tohoto řádu, místní slavista, historik a pedagog Leopold Szersznik (1747 – 1814).³³ Rozsáhlá publikační činnost, pedagogické působení napříč zeměmi Koruny české, obsáhlé osobní knižní a historické sbírky, které sehrály klíčovou roli u zrodu těšínského knihovnictví a muzejnictví, ovládnání mnoha jazyků a proslovanské smýšlení řadí těšínského rodáka Szersznika mezi nejvýznamnější regionální postavy dané éry a boří mnohá stereotypní schémata, která tak často deformují obraz jezuitského řádu v očích široké veřejnosti. S nástupem Szersznika do funkce školského dozorce dochází ke značnému oslabení germanizačních tlaků na katolických školách. Ze své nové pozice začal již v prvním desetiletí 19. století volat po zavedení polských učebnic do škol.³⁴ Požadavek se ovšem netýkal pouze škol středních, ze kterých by vytlačil němčinu, ale také vesnických, kde byly v tomto období stále používány české učebnice. Jejich literární jazyk však byl místním dětem natolik nesrozumitelný, že učitelé byli v rámci vyučování často nuceni ztrácet čas improvizovaným překládáním pojmů do polštiny, respektive do zdejšího nářečí. Na tento problém poukazoval již o několik desetiletí dříve (v roce 1780) frýdecký generální vikář Josef Šíp. Přestože opavská zemská rada výhrady refleктоvala a české učebnice pro malé žáky byly skutečně přeloženy do polštiny, k těšínským dětem v této jazykové verzi nikdy nedoputovaly. Plán narazil v polských tiskárnách, které nebyly schopny tisknout neogotickým písmem – jediným, které děti v habsburské monarchii ovládaly.³⁵ S požadavkem polských učebnic neuspěl o tři dekády později ani Szersznik. V jeho případě návrh pohřbily samotné rakouské úřady – oficiálním

³¹ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 27.

³² HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvěcenství do roku 1914*. Pardubice 2012. ISBN: 978-80-739-5818-3, s. 49.

³³ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 28.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž, s. 33.

zdůvodněním byla nerentabilita tisku zvláštních učebnic pro pouhých šest děkanátů.³⁶ Zakonzervovaná patová situace, kterou způsobovala pasivita a neochota rakouských úřadů k jakýmkoli ústupkům tímto směrem, setrvala ještě několik následujících desetiletí.

Prolomení ledů způsobilo až revoluční vření roku 1848. Delegace z Těšínského knížectví, požadující oficiální zavedení polských učebnic a polského jazyka do škol Těšínského Slezska, dorazila až k vídeňskému dvoru. Představitelé místní katolické i protestantské duchovní elity spolu s vybranými zástupci prostého venkovského lidu v hlavním městě tentokrát konečně dosáhli kýženého cíle. Směrnice č. 1. 5692/48, vydaná nově utvořeným Ministerstvem školství, prikazovala zavedení polského jazyka do škol a úřadů Těšínského Slezska.³⁷ Ve většině děkanátů se nyní začalo užívat polských učebnic určených pro Halič.³⁸ Došlo k ukončení éry, kterou o půlstoletí později výstižně popsal těšínský učitel, politik, historik a katolický kněz, Józef Londzin:³⁹

„Był nauczyciel Ślązak, to uczył mimo morawskich ksiąg po polsku, był zaś nauczyciel z Morawy, to zaprowadzał znowu morawski język, chociaż książki były polskie. Zdaje się, że tak było wszędzie w szkołach począwszy od Maryi Teresy i cesarza Józefa II. aż do 1848, chociaż książki w szkołach były w tym czasie większą częścią morawskie.“⁴⁰

Navzdory dřívější neoficiální praxi, znamenal v dobových měřítcích státní souhlas vskutku revoluční počín, který položil základ modernímu národnímu školství v regionu. Kromě jazykové otázky však rok 1848 přinesl také zásadní proměnu gymnázií. Ta se na základě komplexní změny struktury stala nadkonfesními osmiletými školami (rozdělenými po čtyřech letech na nižší a vyšší stupeň), zprostředkujícími svým studentům vyšší humanitní vzdělání a přípravu pro případné univerzitní studium. Důraz byl kladen zejména na studium jazyků a klasické literatury.⁴¹ Výnosem z roku 1848 je tedy instituce gymnázia definována takřka ve své současné podobě. Studium přírodních věd a matematiky pak zajišťovaly hojně zakládané německojazyčné školy reálné (tzv. reálky), které připravovaly studenty k uplatnění, případně dalšímu vzdělávání, v oblasti technických oborů.⁴²

³⁶ ADAMUS, Alois. *Jazyková otázka ve školství na Těšínsku*, Moravská Ostrava 1930, s. 84 – 85.

³⁷ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 37.

³⁸ PANIC, *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów*, cit. d., s. 356.

³⁹ LONDZIN, *Zaprowadzenie języka polskiego*, cit. d., s. 28.

⁴⁰ Překlad: „Byl-li učitelem Slezan, učil navzdory moravským knihám polsky, pokud byl učitel z Moravy, zaváděl moravský jazyk, i když byly knihy polské. Zdá se, že tomu tak bylo ve všech školách, počínaje od Marie Terezie a císaře Josefa II. až do roku 1848, i když z větší části byly v daném období knihy ve školách moravské.“

⁴¹ PANIC, *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów*, cit. d., s. 356.

⁴² Tamtéž, s. 357.

Následující rok 1849 přinesl v oblasti moravsko-slezského pomezí opětovnou změnu územně správního členění. Došlo k zániku Moravskoslezského gubernia z roku 1782 a rakouské Slezsko se po více než šesti desetiletích opět právně oddělilo od Moravy. Centrem rakouské části Slezska se znovu stala Opava, došlo také k celkové reorganizaci politických a soudních okresů. Dřívější politické okresy Opava a Těšín byly novým členěním rozděleny na sedm menších, tři z nich se nacházely v hranicích Těšínského knížectví: Bielsko, Frýdek a Těšín. Každý politický okres byl dále členěn na několik menších okresů soudních, v rámci knížectví tímto způsobem: politický okres Bielsko na soudní okresy Bielsko, Skoczów, Strumień, politický okres Frýdek na soudní okresy Frýdek a Bohumín, politický okres Těšín na soudní okresy Těšín, Fryštát a Jablunkov.⁴³ Popsané rozdělení prodělalo v průběhu příštích desetiletí řadu menších úprav, došlo např. ke vzniku politického okresu Fryštát nebo ke změnám v podřízenosti některých soudních okresů. Skutečnou, ba přímo revoluční změnu – a to v celostátním měřítku – představovalo však teprve rakousko-uherské vyrovnání v roce 1867. Z jednolitého Rakouského císařství se stala duální rakousko-uherská monarchie, rozdělená na dvě do značné míry autonomní části: Předlitavsko a Zalitavsko. Námi sledované Těšínské knížectví se ocitlo v rámci svazku zemí Koruny české na území Předlitavska, jižní okraj knížectví však tvořil hranici se Zalitavskem (Horními Uhrami). Obě části rozdělené monarchie podléhaly vlastním parlamentům a právním řádům, což působilo odlišnosti i v oblasti školského systému.

Radikální změnu v organizaci a koncepci státu brzy následovaly podobně významné zásahy v oblasti školství. Jejich ztělesněním je školský zákon ze dne 14. 5. 1869, známý rovněž pod označením Hasnerova školská reforma. Zákon přinášel celou řadu revolučních změn, které určily podobu školní docházky pro celé zbývající období existence Rakouska-Uherska, svou koncepcí však přesahoval prakticky až do poloviny 20. století a mnoho jeho prvků je v platnosti dodnes. Hasnerova reforma rušila církevní dozor nad školstvím, zavedený císařem Františkem I. v roce 1805, a zaváděla dozor státní. Hierarchie státního dozoru byla organizována následovně: v každé obci měla vzniknout místní školní rada volená na 3 roky, kterou tvořili zástupci školy, obce a náboženských společností. Ve dvojjazyčných oblastech zákon připouštěl souběžné zřizování německých i českých, respektive polských školních rad, pokud byla v dané obci zřízena škola jedné i druhé národnosti. Místní školní rady podléhaly Okresním školním radám, jejichž předsedou byl okresní hejtman. Okresní školní rady pak byly podřízeny

⁴³ PANIC, *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów*, cit. d., s. 12 – 13; MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 38.

Zemským školním radám – jejich dozorčími orgány byli zemští školní inspektoři, funkci předsedy plnil zemský místodržitel. Zastřešujícím, nejvyšším orgánem celé hierarchie bylo Ministerstvo kultu a vyučování.⁴⁴ Hasnerova reforma ustanovovala povinnou školní docházku, prodlouženou z šesti na osm let (do 14. roku věku dítěte). Školy měly být nadkonfesní, dostupné a povinné pro děti ze všech společenských vrstev bez rozdílu (v dřívějších dobách totiž školy sloužily spíše dětem nižších společenských tříd, děti v bohatých rodinách byly zpravidla vzdělávány soukromými učiteli).⁴⁵ V důsledku laicizace a nadkonfesního přístupu došlo v roce 1873 k sloučení těšínského evangelického gymnázia s katolickým.⁴⁶ Hasnerův zákon zapříčinil strmý nárůst návštěvnosti škol, která se teprve nyní stala skutečně všeobecnou, a to i na venkově. Právě tam ovšem zákon tvrdě narážel na zažitý, do té doby vždy tolerovaný cyklus sezónních zemědělských prací, při kterých byly děti běžně využívány. Hasnerův školský zákon rozdělil základní školství do pětiletých lidových, obecných škol (*Volksschule*) a tříletých měšťanských, občanských škol (*Bürgerschule*). Lidové školy měly děti naučit základy čtení, psaní, jazyka, matematiky a geometrie, geografie, historie, biologie a náboženství, které bylo stále povinným vyučovacím předmětem. Děvčata se navíc učila ručním pracím, chlapečci absolvovali tělesnou výchovu. V městských školách měly být tyto dovednosti dále rozvíjeny.⁴⁷ Školský zákon z r. 1869 přinášel četné změny taktéž učitelům. Získávání učitelského vzdělání bylo prodlouženo na 4 roky, stále však zůstalo středoškolské, ukončené maturitou.⁴⁸ V zákoně se projevila mimo jiné i rostoucí emancipace žen ve společnosti: vůbec poprvé došlo ke zřízení ženského učitelského ústavu.⁴⁹ Ženy ve školství však musely dodržovat přísný celibát. Učitelé si značně polepšili také materiálně. Z učitelství - jednoho z nejnuznějších povolání, ve kterém byl zpravidla osamocně žijící jedinec zcela odkázán na finanční podporu ze strany obce, vrchnosti nebo veřejných sbírek, se postupně stávala regulérní, solidní profese.

Na Těšínsku, stejně jako v mnoha dalších oblastech monarchie, způsobil školský zákon z r. 1869 zřetelný nárůst počtu lidových škol. Kromě řádných škol existovalo na námi sledovaném území v dané době také 8 škol provizorních (*excurrando*). Tímto termínem byly nazývány školy bez vlastní budovy, které zprostředkovávaly výuku v provizorních, improvizovaných podmínkách. Děti se shromažďovaly v pronajatých místnostech nebo na

⁴⁴ LENDEROVÁ, Milena – HALÍŘOVÁ, Martina – JIRÁNEK, Tomáš. *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914 – 1918*. Praha – Litomyšl 2015, ISBN: 9788074324994, s. 67.

⁴⁵ HALÍŘOVÁ, *Sociální patologie a ochrana dětství*, cit. d., s. 49.

⁴⁶ POPIOŁEK, Franciszek. *Szkice z dziejów Cieszyna*. Katowice 1957, s. 107.

⁴⁷ PANIC, *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów*, cit. d., s. 359.

⁴⁸ LENDEROVÁ – HALÍŘOVÁ – JIRÁNEK, *Vše pro dítě!*, cit. d., s. 67.

⁴⁹ HALÍŘOVÁ, *Sociální patologie a ochrana dětství*, cit. d., s. 49.

jiných dohodnutých místech, kam za nimi zpravidla jednou až dvakrát týdně docházel učitel. Vyučování tímto způsobem probíhalo kupříkladu ve Vrbici (v současnosti část Bohumína), Polské Lutyni (dnes součást Orlové), Zavadě, Milíkově a Horním Žukově. Vedle provizorních škol v regionu stále dožívalo několik škol neoficiálních, soukromých. Tato státem neschválená zařízení (*Winkelschule*) bychom v daném období našli kupříkladu v Dobraticích, Ustroni-Polaně a Třinci.⁵⁰ Hasnerův školský zákon, který vešel na území rakouského Slezska v platnost teprve dne 28. února 1870, proměnil postupem času improvizovanou výuku ve všech uvedených místech na řádná, státem provozovaná školská zařízení. Jeho ustanovení totiž nakazovala zřízení školy v každé obci, kde bylo soustředěno v okruhu 3,8 km nebo hodiny chůze alespoň 40 školou povinných dětí. Povinnost založení a udržování školy byla uložena občanům dané obce.⁵¹

Roku 1883 byl Hasnerův školský zákon novelizován. Změny se dotkly hned několika oblastí: došlo ke zvýšení možného počtu žáků na jednoho učitele, omezení učiva, posílení vlivu církve a k úpravě délky povinné školní docházky. Poslední jmenovaná reforma připouštěla, že v případě nedostatku pracovních sil může dojít ke zkrácení školní docházky dítěte o 2 roky, tedy na věk 12 let. Uvedené opatření se obvykle týkalo dětí z venkova, jejichž pomoc při zemědělských pracích byla nepostradatelná, případně dětí z chudých městských vrstev, které tísnivá sociální situace rodiny nutila k co nejrychlejšímu zapojení do pracovního procesu, často v oblasti průmyslové výroby. Zmíněným úlevám však byly podřízeny skutečně pouze výjimky, naprostá většina mládeže absolvovala klasickou školní docházku mezi 6. – 14. rokem života.⁵²

Hasnerův zákon ve svém rozsahu a významu později již žádný rakousko-uherský předpis nepřekonal. Přesto však bylo před zánikem monarchie vydáno několik dalších právních dokumentů, které do školství zasahovaly alespoň dílčím způsobem. Jako jeden příklad za všechny můžeme jmenovat tzv. Řád školní a vyučovací z roku 1905. Ten mimo jiné stanovil délku školního roku na 10 měsíců a jako standardní způsob výuky definoval celodenní vyučování s přestávkou na oběd. Polodenní vyučování bylo v dané době spíše výjimkou.⁵³

Na závěr podkapitoly o organizaci rakouského, respektive rakousko-uherského školství, si nyní dovolme krátký exkurz do problematiky práv a ochrany dítěte, která se s výše popisovanou tematikou vzájemně prolíná a zapadá do námi sledovaného chronologického

⁵⁰ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 41.

⁵¹ PANIC, *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów*, cit. d., s. 359.

⁵² LENDEROVÁ – HALÍŘOVÁ – JIRÁNEK, *Vše pro dítě!*, cit. d., s. 67.

⁵³ Tamtéž, s. 68.

rámcem. Přelomovým dokumentem, jenž zasáhl do záležitostí rodiny a ochrany dětí, byl občanský zákoník z roku 1811. Mezi paragrafy tohoto kodexu nalezneme mimo jiné novou svobodu v oblasti uzavírání manželství. Pokud neexistovala žádná zákonná překážka, sňatku mezi snoubenci již neměly bránit rozdíly ve vyznání nebo společenské příslušnosti.⁵⁴ Občanský zákoník se v mnohých ohledech věnoval také dítěti – a to od nejranějších okamžiků jejich fyzické existence. Zákoník stále rozlišoval mezi manželskými a nemanželskými dětmi, kterým přiznával rozdílná práva. Nemanželské děti neměly právo na otcovo příjmení ani případný šlechtický titul. Jejich nároky se zužovaly pouze na práva na výživu, výchovu a zaopatření. Za nemanželské bylo zákonem považováno každé dítě narozené 6 měsíců po uzavření manželství a dříve, 11 a více měsíců po rozchodu manželů nebo po ovdovění matky, případně narozené zcela mimo manželství. O nemanželském dítěti neměl rozhodovat otec, ale poručník.⁵⁵ Co se týče prevence patologických jevů v období dětství, občanský zákoník zaručoval ochranu dítěte proti nadměrnému týrání (!), čímž rozuměl zejména nadměrné tělesné tresty nebo zapojování dětí do neúměrně těžké fyzické práce. Zákon v případě podobného zneužívání otcovské moci umožňoval i její odejmutí.⁵⁶ Problematika neúměrného fyzického zatěžování a zaměstnávání dětí byla vůbec v 19. století stále velmi rozšířeným jevem. Přestože se s rozvojem sociální a zdravotní péče povedlo částečně snížit dětskou úmrtnost, vynořil se v důsledku industrializace zcela nový fenomén – zaměstnávání dětí ve výrobním procesu a v průmyslu. Rozšířenost těchto jevů (tj. snížení dětské mortality, zvyšování životní úrovně na straně jedné, a neúměrná zátěž spolu se zneužíváním dětí jako pracovní síly na straně druhé) byla však do značné míry závislá na podmínkách daného regionu. Přihlédneme-li k situaci na Těšínsku, musíme konstatovat značnou nerovnováhu mezi industrializovaným, hustě osídleným, infrastrukturně rozvinutým severem knížectví a velmi zaostalými, izolovanými, pasteveckými oblastmi Beskyd na jihu, a to jak v dostupnosti lékařské péče, tak v podílu obyvatel /potažmo dětí/ na průmyslové výrobě.

Navzdory všem potížím a velmi kolísavé životní úrovni v různých koutech monarchie, získávala právní a zdravotní osvěta spolu se státním zájmem na zdraví obyvatel včetně dětí postupně navrch. Již v průběhu první poloviny 19. století byla vydávána celá řada plošných zdravotnických nařízení, zaváděla se první povinná očkování.

⁵⁴ HALÍŘOVÁ, *Sociální patologie a ochrana dětství*, cit. d., s. 41.

⁵⁵ LENDEROVÁ – HALÍŘOVÁ – JIRÁNEK, *Vše pro dítě!*, cit. d., s. 121.

⁵⁶ HALÍŘOVÁ, *Sociální patologie a ochrana dětství*, cit. d., s. 102.

Jako příklad uveďme Předpis o očkování kravskými neštovicemi, vydaný s platností pro celou habsburskou monarchii v roce 1836.⁵⁷ Cílem opatření bylo úplné vymýcení onemocnění ve společnosti, v rámci které nejvíce sužovalo právě dětskou populaci. Tohoto úspěchu však bylo dosaženo teprve o století později. Děti 19. století dále běžně umíraly na choroby jako cholera, tyfus, záškrť, černý kašel, spála nebo tuberkulóza, proti nimž stále nebylo vyvinuto očkování ani účinná léčba. Přesto však můžeme konstatovat, že Habsburská monarchie disponovala poměrně kvalitním systémem zdravotnictví.

Roku 1870 byl pro celé Předlitavsko vydán Zákon o veřejné zdravotní správě, který se dále dělil na jednotlivé zemské varianty. V obecné rovině tento zákon přenášel odpovědnost za výkon zdravotní správy a veřejné sociální péče na samosprávné orgány.⁵⁸ Na samotném sklonku existence Rakousko-Uherska, v roce 1918, bylo na základě oddělení od Ministerstva vnitra utvořeno speciální Ministerstvo pro zdraví lidu. V hroutící se monarchii tak vzniklo vůbec první ministerstvo zdravotnictví na světě.⁵⁹

⁵⁷ Tamtéž, s. 76.

⁵⁸ LENDEROVÁ – HALÍŘOVÁ – JIRÁNEK, *Vše pro dítě!*, cit. d., s. 148.

⁵⁹ Tamtéž, s. 151.

2. Školská matice Těšínského knížectví

2.1. Vznik a působení matiční organizace

V následující kapitole se budeme věnovat instituci, která se stala záštitou a vůbec nejdůležitějším reprezentantem polské osvěty v oblasti Těšínského Slezska. Na její činnosti se v námi sledovaném období podíleli nejvýznamnější polští činitelé regionu, jejichž působení si níže přiblížíme. Ke vzniku Školské matice Těšínského knížectví (*Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego*) došlo roku 1885. S pětiletým zpožděním tak následovala českou Maticí školskou, založenou roku 1880 v Opavě.⁶⁰ Podstatu činnosti těšínské matiční organizace, za jejímž zřízením stáli národní buditelé Paweł Stalmach a P. Ignacy Świeży, definuje úvodní odstavec a zároveň první paragraf jejich stanov⁶¹ následovně:

*Celem Macierzy szkolnej dla Księstwa Cieszyńskiego to jest: zakładanie, utrzymywanie i wspieranie szkół średnich, fachowych i ludowych, tudzież ochronek, z polskim językiem wykładowym, w obrębie Księstwa Cieszyńskiego, dopóki założenia takowych kosztem publicznym uzyskać nie można.*⁶²

Hlavní prioritou matice po jejím vzniku se stala snaha o zřízení soukromého polského gymnázia v Těšíně. Vzorem tohoto počínání se polskému hnutí stala právě opavská Matice školská, která uspěla a založila v Opavě české soukromé gymnázium již roku 1883. Ambiciózní projekt měl být financován z členských příspěvků, peněžních darů přátel a příznivců, výtěžků z různých maticí pořádaných akcí a veřejných sbírek, do kterých nepřispívali pouze místní, ale také Poláci ze zahraničí,⁶³ jejichž finanční přínos byl mnohdy klíčový.

Výčet dárců a sponzorů za první rok činnosti matice shrnuje výroční zpráva ze dne 18. 12. 1886.⁶⁴ Jako nejvýznamnějšího dárce výpis jmenuje „...wielce szlachetnego i naszej krainie najżyczliwszego Pana Ignacego Bagieńskiego, obywatela w Odessie, który już pierwej dla ‚Towarzystwa Naukowej Pomocy‘ złożył hojną ofiarę, a następnie przyrzekł hojniejszą jeszcze pomoc na założenie polskiego gimnazjum, i tym sposobem dał pochop do utworzenia ‚Macierzy

⁶⁰ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 43.

⁶¹ Śląska Biblioteka Cyfrowa: Książnica Cieszyńska. Signatura C I 034006. *Ustawy towarzystwa „Macierz Szkolna“ dla Księstwa Cieszyńskiego*, Cieszyn 1902, s. 1.

⁶² Překlad: „Cílem Školské matice pro Těšínské knížectví je: zakládání, udržování a podpora středních, odborných, a lidových škol, tedy ústavů s polským jazykem vyučovacím, na území Těšínského knížectví, pokud je nelze financovat z veřejných prostředků.“

⁶³ *Ustawy towarzystwa „Macierz Szkolna“*, cit. d., s. 4.

⁶⁴ Śląska Biblioteka Cyfrowa: *Sprawozdanie Macierzy Szkolnej dla księstwa Cieszyńskiego z pierwszego roku jej istnienia, t. j. 1886 złożone przez Zarząd na walnym zgromadzeniu dnia 18. grudnia 1886*, s. 1.

*Szkolnej'. Jemu tedy slusnie nalezy oddac cześć jako pierwszemu założycielowi naszej Macierzy, i zapewnil on już dla niej około 10.000 rubli, od której sumy już takže Macierz od przyszedłego roku pobierać będzie procent.*⁶⁵ Také ostatní vysoké částky byly zasílány ze zahraničí. Krajanskou nadací v Rumunsku byl zaslán úctyhodný peněžní dar ve výši 4500 rumunských franků, což po převodu činilo 1711 zlatých rýnských a 44 krejcarů. Částka 25 zlatých rýnských byla darována například z Krakova, Lucku, Volyně, a Dolního Dněpru, z místních přispěl pětadvaceti zlatými pouze těšínský advokát a politik, dr. Jan Michejda. Jen o něco málo nižší částky doputovaly z dalších polských měst zejména ruského záboru. Nejslavnější jméno mezi mecenáši bezesporu patří v té době již věhlasnému polskému spisovateli a budoucímu nositeli Nobelovy ceny za literaturu, Henryku Sienkiewiczovi.⁶⁶ Nejnižší příčky pomyslné finanční pyramidy pak obsadily jednorázové dary místních. Příčinu tohoto jevu pragmaticky shrnuje samotný text výroční zprávy:

*„My Polacy na Śląsku musimy tu przyznać sobie, żeśmy ograniczeni zgoła na warstwy niższe i uboższe, więc o własnych silach nie mogliśmy się zabrać do tak pożądanego dzieła, a przeto na najgorętszą podziękę od nas zasługują ci pozaśląscy i dalsi Bracia Rodacy, którzy zamiar nasz tak szlachetnie i hojnie popierają.*⁶⁷

Finanční stránka věci však zdaleka nepředstavovala hlavní problém, situace byla mnohem složitější:

*„Każdy początek jest trudny, a u nas na Śląsku wyjątkowe stosunki jeszcze więcej utrudniają ludowi polskiemu każde podjęcie narodowego dzieła, a zwłaszcza takiego, jakim jest szkoła polska wyższego rodzaju, gimnazjum lub jakakolwiek inna.*⁶⁸

Specifickými či výjimečnými vztahy v regionu zde není myšleno nic jiného, než politická, respektive národnostní otázka. Právě byrokratické potíže a národnostní vášně působily největší zdržení, ba přímo ohrožení realizace celého projektu.

⁶⁵ Překlad: „... velmi šlechetného a naší zemi nejvíce přejícího pana Ignáce Bagieńskiego, občana Oděsy, který již dříve velkoryse přispěl ‚Sdružení vědecké pomoci‘ a následně přislíbil ještě štedřejší pomoc pro založení polského gymnázia, čímž dal podnět k utvoření ‚Školské matice‘. Jemu tedy oprávněně přísluší vzdát čest coby prvnímu zakladateli naší Matice, které již zajistil přibližně 10 000 rublů. Z této částky také bude Matice od příštího roku čerpat úroky.“

⁶⁶ Kolektiv. *Nasza przeszłość, nasze 125 lat. Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego*. Cieszyn 2010, s. 2.

⁶⁷ Překlad: „My, Poláci ve Slezsku, musíme si přiznat své omezení v podobě nižších a nuznějších vrstev, které nám znemožňuje ujmouti se tak žádoucího díla vlastními silami, a proto si naši bratři rodáci mimo Slezsko, kteří naše záměry tak šlechetně a vroucně podporují, zasluhují naše nejrůdnější díky.“

⁶⁸ Překlad: „Każdy začátek je těžký, a specifické vztahy u nás ve Slezsku polskému lidu ještě více komplikují realizaci každého národního díla, zvláště takového, jakým je polská škola vyššího typu; gymnázium nebo jakákoli jiná.“

Vlivu vrcholícího *Kulturkampf*, který probíhal v 70. a 80. letech 19. století na území Německého císařství, se neubránílo ani Rakousko-Uhersko, jehož hospodářská a ideologická závislost na Německu se rychle prohlubovala. V habsburské monarchii se tento proces projevoval především aktivizací německého obyvatelstva a rostoucím politickým, hospodářským i kulturním nacionalismem. Zpráva o vzniku silné polské matiční organizace, která navíc prosazovala vznik polského gymnázia, způsobila v řadách německého etnika pozdvižení. Proti Školské matici Těšínského knížectví, stejně jako proti iniciovanému zřízení gymnázia, byla brzy zahájena štvavá antipolská kampaň. Němci vnímali polské gymnázium jako provokaci a narušení národnostního klidu v regionu. S hlasitými protesty přišla kupříkladu městská rada Bielska, která ve svém prohlášení mj. uváděla následující (převzato polským tiskem):⁶⁹

*„Rada gminna miasta Bielska upatruje w samem założeniu polskiego gimnazjum w Cieszynie, niewytlómaczonem żadnemi istotnemi potrzebami, nie tylko wyzwanie niemieckiej ludności wschodniego Śląska, ale i źródło nieustannie wzmagających się narodowych vášni. Rozmaite narodowości, które dotąd na Śląsku żyły w zgodnem porozumieniu obok siebie, niepotrzebnie będą przeciw sobie nawzajem podjudzane, a rozdwojenie narodowościowe, które już w innych częściach monarchii tyle narobiło złego, sprowadzi teraz i na ten kraj swe zgubne następstwa kosztem ekonomicznego dobrobytu.”*⁷⁰

Rakouská vláda a úřady tento názor de facto sdílely a toužebně očekávané povolení nepřicházelo řadu let. K jeho vydání došlo teprve roku 1895, k čemuž nemalou měrou přispěl vytrvalý nátlak slezských poslanců v čele s dr. Janem Michejdou,⁷¹ působících v říšské radě v rámci polského poslaneckého klubu, a v neposlední řadě nástup Poláka – Kazimíra Badeniho – do křesla premiéra Předlitavska. Poslední odpor kladla pod německým nátlakem Zemská školní rada v Opavě, která umožnila otevření gymnázia teprve poté, když pro školní rok 1895/1896 vypršely termíny zápisu do německých škol. Uměle vytvořená nejistota řadu polských rodičů odradila a své děti nechali raději opět zapsat do německých škol, větší část však vytrvala a k zápisu, který se uskutečnil teprve 16. září 1895⁷² (tedy již po zahájení daného školního roku a zároveň pouhé tři dny před započatím výuky na nově vzniklém ústavu), se nakonec se svými potomky dostavila. Následující

⁶⁹ Nowe protesty przeciw naszemu gimnazjum, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 48, 1895, č. 35, s. 1.

⁷⁰ Překlad: „Obecní rada města Bielska nazírá v samotném založení polského gymnázia v Těšíně, nepodepřeném žádnými relevantními potřebami, nejen vyzvání německého lidu východního Slezska, ale i zdroj neustále silících národnostních vášní. Různé národnosti, které až doposud žily ve Slezsku vedle sebe ve vzájemném porozumění, budou proti sobě zbytečně podněcovány a národnostní rozdělení, které již napáchalo v jiných částech monarchie tolik zlého, přenesou své zhoubné následky na úkor ekonomického blahobytu také do tohoto kraje.“

⁷¹ SOSNA, Władysław. *Jan Michejda (1853 – 1927)*. Cieszyn 1998, s. 14.

⁷² Ogłoszenie, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 48, 1895, č. 35, s. 1.

vlnu německého rozhořčení se vláda pokusila zmírnit alespoň zřízením německé střední školy ve Frýdku (tedy již páté německé střední školy na území Těšínského knížectví) a otevřením speciálních přípravných tříd v rámci německého gymnázia v Těšíně a německé reálky v Bielsku, které měly připravit polské žáky ke studiu v německé škole.⁷³

Že bylo plánované založení soukromého polského gymnázia dlouhodobým společenským tématem ještě před vydáním definitivního rozhodnutí, dokládají zmínky v regionálním tisku z počátku roku 1895. Jako jejich příklad si pro odlehčení uvedme jízlivou karikaturu probíhající společenské diskuse, otištěnou dne 5. ledna 1895 v polském regionálním týdeníku *Gwiazdka Cieszyńska*.⁷⁴ Satirický rozhovor dvou fiktivních přátel předává polskému čtenáři uvolněnou formou všechny informace, které je potřeba sdělit. Karikuje nadměrnou proněmeckou horlivost, vyvrací německou propagandou rozsévané mýty a uvádí je na pravou míru, vyzývá k semknutí, finanční podpoře a přiložení ruky k dílu:

Jura: Kandyżeś też był przez święta, bo cię mało było widać.

Jánek: Chodziłem trochę po wieszowaniu do starych znajomych na Brandysie i pouczyłem niejednego, by odtąd nabrał rozumu, i nie dał się za nos wodzić.

Jura: Toś dobrą wiec uczynił, bo to w naszych czasach tój głupoty jeszcze bardzo, bardzo dużo.

Jánek: Dobrze mówisz, Oto (sic!) mi się zdarzyło niedawno, że jeden chłop napisał do mnie kartkę korespondencyjną po niemiecku: an den Jonek in Teszen, der in Gwiozstka ist, i żądał odemnie, abym mu posłał niemiecki kalendář, bo on zna po niemiecku i fajnie mówi tym językiem.

Jura: No trasznie (sic!) fajnie, widać to zaraz z adresu, mógłby dać pokój niemieckiemu językowi i niekaleczyć go tak strasznie, bo szkoda i tego języka.

Jánek: Pomiędzy naszym ludkiem są jeszcze tacy, którzy na swój język macierzyński mało dają, chociaż innego nie umią.

Jura: Wiesz to głupota, niech się każdy tego trzyma, co mu Pán Bóg dał, to będzie najlepšíj i najzdrowiej.

Jánek: A są nawet tacy co mówią, że w tój polskiej gimnazji nie będą uczyć po niemiecku, więc ona nie będzie nic warta.

⁷³ POPIOŁEK, *Szkice z dziejów Cieszyna*, cit. d, s. 109 – 110.

⁷⁴ Jura i Janek, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 48, 1895, č. 1, s. 6.

Jura: Mówią, bo nic nie wiedzą. W każdej klasie będzie się uczyło około sześć godzin niemieckiego języka. A w mieście mówi się dużo po niemiecku (sic!), więc się nasze dzieci dosyć po niemiecku nauczą.

Jánek: A kto nie chce posyłać dzieci swoich do polskiego gimnazjum, to niepotrzebuje, bo my nikogo zmuszać nie będziemy, bo my się gwałtem brzydzimy. Zresztą uczniów mieć będziemy dużo, bo już teraz wielu rodziców mówi, że pošlą dzieci do polskiej gimnazji w Cieszynie.

Jura: Tylko teraz musimy pieniądze zbierać, abyśmy jak najwięcej zebrali, by wszystko było na czas w porządku.

Jánek: Každý musí svoje uczynić.⁷⁵

Polské soukromé gymnázium v Těšíně se tedy školním rokem 1895 / 1896 stalo skutečností. Jeho prvním sídlem se stala budova na Kaiserin Elisabethstraße (dnes ul. Stalmacha). Navzdory již zmíněným smírčím krokům vlády v podobě dalšího rozšíření německé osvěty v kraji, vyvolalo otevření gymnázia další hysterické reakce německé strany. V následující části prohlášení, vydaného bielskou radnicí, se mimo jiné dočteme:⁷⁶

„Przez otwierające się teraz prywatne gimnazjum ma się bez wątpienia przygotowywać polonizowanie wschodniej części Śląska. A więc nie dla ochrony istniejącego stanu rzeczy ma ono służyć, ale dla zaspokojenia jednostronnych, narodowych aspiracyj, które do istniejących zakładów państwowych dotąd nie znalazły wstępu i nie znajdą go w przyszłości dzięki patryotyzmowi powołanych sfer. Prawdopodobna jednostronność narodowa, która wyciśnie swe piętno na wychowaniu uczniów tego zakładu, jest skutecznym środkiem, aby z abiturjentów gimnazjum, którzy

⁷⁵ Překlad:

Jura: Kdepak jsi byl přes svátky? Málo jsem tě vidal.

Janek: Chodil jsem přát starým známým na Brandýse a nejednoho z nich jsem poučil, aby vzal rozum do hrsti a nedal se vodit za nos.

Jura: Dobře jsi udělal, protože v naší době je té hlouposti opravdu, opravdu hodně.

Janek: Pravdu říkáš, teď nedávno se mi stalo, že mi jeden chlap napsal pohlednici německy: an den Jonek in Teszen, der in Gwiozka ist a žádal, abych mu zaslal německý kalendář, protože ten jazyk ovládá a dobře mluví.

Jura: No náramně, to je vidět už z adresy. Mohl by dát němčině pokoj a takhle ji nemrzačit, i tohoto jazyka je škoda.

Janek: Mezi našimi lidičkami se stále najdou tací, kteří na svůj mateřský jazyk příliš nedají, přestože jiný neumějí.

Jura: Viš, je to hloupost. Ať se každý drží toho, čím ho obdařil Pán Bůh, to je nejlepší a nejzdravější.

Janek: A jsou dokonce tací, kteří tvrdí, že v tom polském gymnáziu nebudou učit němčině, takže nebude k ničemu platné.

Jura: Tvrdí, protože nic nevědí. V každé třídě se bude vyučovat okolo šesti hodin německého jazyka. A ve městě se německy mluví hodně, takže se naše děti němčině naučí dostatečně.

Janek: A kdo své děti posílat do polského gymnázia nechce, ten nepotřebuje, protože my nikoho nutit nebudeme, my se násilí štítíme. Konečně, žáků budeme mít hojnost, už teď mnoho rodičů tvrdí, že pošlou děti do polského gymnázia v Těšíně.

Jura: Teď jen musíme sbírat peníze, abychom vybrali co nejvíce a aby bylo vše včas v pořádku.

Janek: Každý se musí přičinit svým.

⁷⁶ Nowe protesty przeciw naszemu gimnazjum, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 48, 1895, č. 35, s. 1-2.

po ukończeniu studyów oczywiście rozsypią się po całym Śląsku, stworzyć tyłuż fanatycznych agitatorów, których działalność już w nie wiele lat potem objawiać się będzie w sposób i dla Wysokiego rządu bynajmniej nie pożądaný.“⁷⁷

Městská rada Těšina se proti všem nařčením důrazně ohradila a podobné útoky a přesvědčování rakouských úřadů k antipolským krokům nazvala ve svém prohlášení⁷⁸ „...policzkiem, wymierzonym nietylko naszemu biednemu ludowi polskiemu na Śląsku, lecz całemu naszemu społeczeństwu i narodowi. Godność narodowa wymaga, aby nam дано zadosyćuczynienie. Myśmy tu byli zawsze tacy cisi i pokorni, prawie wdzięczni, że nam jeszcze oddychać pozwalają. Za cały czas ery konstytucyjnej, odkąd stanęła zasada równouprawnienia narodowości, osiągnęliśmy tę marną okruszynę, że nam wolno do urzędów pisać po polsku. Ustępstwo bez żadnej prawie wartości, póki urzędy z nami nie urzędują w naszym języku. Zresztą nie otrzymaliśmy nic. Każdą inną zdobycz, którą możemy zapisać do naszego rachunku, zawdzięczamy jedynie naszej usilnej pracy, tudzież ofiarności naszego narodu. Aby nam rząd dał, co się nam należy, co we wszystkich innych krajach już dawno jest zaprowadzone, na to nie pozwalala nerwowość Niemców. Śląsk miał zostać ich eldoradem, ich wyłączną krainą.“⁷⁹

Nebývale ostrá slova a absence jakéhokoliv diplomatického tónu svědčí o mohutné síle emocí, které v roce 1895 zřizování prvního soukromého polského gymnázia v Těšíně doprovázely.

Jako zajímavost vzpomeňme na tomto místě fakt, že ve stejném roce došlo ke zřízení českého gymnázia v moravském Místku, městě vzdáleném Těšínu okolo 30 km, ležícím těsně za hranicí Těšínského knížectví. Okolnosti založení národního gymnázia na území jiného, avšak geograficky i kulturně blízkého administrativního celku, vykazují s těšínským případem mnohé podobnosti. Dříve téměř výhradně české město Místek se v průběhu 18. a 19. století stalo významným centrem textilního průmyslu. Příliv německého kapitálu a rychlá industrializace ovšem kráčela ruku v ruce

⁷⁷ Překlad: „Není pochyb o tom, že nynější otevření soukromého gymnázia, má za cíl připravovat polonizaci východní části Slezska. Nemá tedy sloužit k ochraně současného stavu věcí, nýbrž k uspokojení jednostranných národních tužeb, pro které v existujících státních institucích, díky patriotismu (rozuměj rakouskému, pozn. překladatele) povolaných kruhů, není a ani v budoucnu nebude místa. Pravděpodobná národní jednostrannost, která se žákům vtiskne výchovou na této instituci, je účinným prostředkem, jak z abiturientů gymnázia, kteří se po ukončení studia samozřejmě roztrouší po celém Slezsku, učinit množství fanatických agitátorů, jejichž činnost se už po několika letech projeví způsobem pro výsostnou vládu přinejmenším nežádoucím.“

⁷⁸ Nowe protesty przeciw naszemu gimnazjum, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 48, 1895, č. 35, s. 2.

⁷⁹ Překlad: „...polickem, cíleným nejen našemu ubohému polskému lidu ve Slezsku, ale celé naší společnosti a národu. Národní důstojnost si žádá zadosyćučinění. Byli jsme zde vždy tak pokorní, takřka vděční za to, že nám ještě dovolují dýchat. Za celou dobu ústavnosti, kdy vznikla zásada rovnoprávnosti národů, dosáhli jsme pouze toho mizerného drobečku, že smějí psát úřadům v polštině. Takřka bezvýznamný ústupek, dokud s námi úřady v našem jazyce neúřadují. Ostatně, nedostali jsme nic. Za každý zisk, jaký si můžeme připsat na své konto, vděčíme výhradně naší usilovné práci, tedy obětavosti našeho národa. Abychom dostali od vlády to, co nám náleží, co je ve všech jiných zemích zavedeno už dávno, tomu brání rozdrážděnost Němců. Slezsko se mělo stát jejich eldoradem, jejich výlučným územím.“

s postupnou germanizací města. Fenomén došel tak daleko, že vůbec první česká škola v Místku, rolnická zimní škola, kterou navštěvovaly převážně děti z okolních českých obcí, byla založena teprve roku 1880.⁸⁰ Místní české národní hnutí tedy bylo v daném období mnohem pasivnější, než polské národní hnutí na Těšínsku. Navzdory určitému zpoždění se však národní aspirace objevily i zde. Zejména v průběhu 70. a 80. let 19. století se činnost českých spolků aktivizovala natolik, že dokázala náskok sousedního regionu během několika málo let srovnat. Vzrůstající národnostní napětí a soupeření na poli školství a osvěty zde převzaly na svá bedra dvě organizace – německý školský spolek *Schulverein* a česká Matice místecká, jenž vznikla za podpory pražské Ústřední matice školské v roce 1895.⁸¹ Prvním a okamžitým krokem nově vzniklé matiční organizace bylo vytvoření žádosti o založení českého gymnázia v Místku, adresované c. a k. ministerstvu kultu a vyučování. Návrh byl, stejně jako v těšínském případě, ve Vídni podpořen členy českého poslaneckého klubu v čele se sekretářem dr. Slámou. Přestože k založení Matice místecké došlo v červnu 1895 a k odeslání žádosti do Vídně a k zemským školním radám v červenci, již 2. srpna téhož roku bylo výnosem č. 16. 904 vydáno povolení ke zřízení soukromého nižšího gymnázia s českým jazykem vyučovacím v Místku. Nařízení vešlo v okamžitou platnost a do školního roku 1895/1896 vkročila první nově otevřená třída českého místeckého gymnázia, umístěná v prozatímních prostorech hospodářské školy.⁸²

Jak je možné, že to, co trvalo těšínské matici dlouhých a strastiplných deset let, zvládla Matice místecká prosadit v rekordním čase pouhých dvou měsíců své existence? Proč dvě obdobné organizace, požadující totožnou věc, musely vynaložit tak diametrálně rozdílné úsilí pro dosažení svého cíle? Odpověď na tyto otázky není vůbec jednoduchá. K vytvoření uspokojivého a spolehlivého závěru by bylo zapotřebí detailního prostudování a komparace obou hnutí, a to v rozsahu veškeré korespondence úřadů, soukromých osob a veřejných činitelů napříč polsko-německým, respektive česko-německým názorovým proudem, úředními prohlášeními, protokoly z jednání a zasedání spolků, a mnoho dalšího. Tento výzkum, vyžadující s největší pravděpodobností několikaleté úsilí, si pro účely současné práce nemůžeme dovolit.

Ve své zkracující, hlubším výzkumem nepodložené hypotéze, bych si dovolil poukázat na rozdíly ve faktickém postavení obou matičních organizací. Zatímco místecká byla zakládána za přímé podpory, de facto jako pobočka Ústřední matice školské vzniklé roku 1880 v Praze, hlavním měště Koruny, zaštiťované nejvyššími politickými špičkami své doby (např. její předseda František

⁸⁰ SEĎA, Radomír. Těžké začátky místeckého gymnázia, in: *Sborník státního okresního archivu Frýdek-Místek*, Frýdek-Místek 2006, ISBN: 80-86388-38-7, s. 148.

⁸¹ Tamtéž, s. 150.

⁸² Zpráva o stavu českého gymnasia v Místku ve školním roce 1895-96. Místek 1896, s. 37.

Ladislav Rieger),⁸³ matici těšínské a polskému hnutí obecně srovnatelně silná zástita v monarchii chyběla. Územní svrchovanost zemí Koruny české v rámci jednoho státu byla v prosazování veškerých záležitostí další nespornou výhodou. Jednotný český historicko-kulturní svět navíc tvořil prosperující jádro, jednu z nejrozvinutějších oblastí monarchie. Polské podmínky byly v této oblasti diametrálně odlišné. Trojí rozdělení polského geografického prostoru i národního hnutí, komplikovalo vzájemnou pomoc a komunikaci, tříštilo cíle a redukovalo jinak početný polský národ do podoby nepříliš významných národnostních menšin v rámci záborových říší. Přihlédneme-li k habsburské monarchii, relativně rozvinuté Těšínsko představovalo jen jistou výjimku v polsky mluvícím prostoru, jehož většinu tvořila extrémně chudá a zaostalá Halič, rozkládající se v oblasti dnešního jihovýchodního Polska a západní Ukrajiny. Také v tomto ohledu mohla malému slezskému regionu chybět zástita, prezentovaná v místeckém případě Prahou a českými zeměmi obecně. Městu Těšín navíc chybělo zastání dokonce i v rámci vlastního knížectví. Vzpomeňme na nenávislné výpady, štvavou kampaň a burcování vyšších míst bielskou městskou radou. Konečně, jako jistý cizorodý element mohla polské hnutí na Těšínsku nahlížet i Zemská školní rada v Opavě, v jejíchž kompetencích a správě se jinak nacházelo takřka výhradně školství německé a české. Nasvědčuje tomu enormní rozdíl činnosti a postojů této instituce v obou popisovaných případech. Připomeňme opět, že obě záležitosti opavským úředníkům „ležely na stole“ ve stejném roce, ba dokonce ve stejných měsících. Zatímco v případě místeckého gymnázia bylo vyhověno bleskově, a to navzdory faktu, že žádost předkládalo sdružení existující pouhých pár týdnů, otevření gymnázia těšínského bylo činností tohoto orgánu cíleně a usilovně oddalováno dokonce navzdory nadřazené direktivě, ve které byla existence gymnázia schválena vládou. Všechny tyto popsání faktory se mohly dle mého osobního názoru do rozdílné úspěšnosti národních aspirací ve vzájemně sousedících regionech promítnout.

Vraťme se ale zpátky k činnosti Školské matice Těšínského knížectví, která se dosažením otevření gymnázia zdaleka nezastavila. Soukromé polské gymnázium v Těšíně bylo navštěvováno takřka výhradně žáky z okolních vesnic – pouze tam totiž fungovaly polské lidové školy. Městské děti z Těšina byly nuceny svou školní docházku od počátku absolvovat v němčině, proto zpravidla plynule přecházely na německé střední školy. Ze svých prostředků školská matice financovala nejen celý chod gymnázia, ale zajišťovala kupříkladu také učebnice a pomůcky pro děti z nemajetných poměrů. Tato podpora byla umožněna stálým přísunem finančních darů členů i dobrodinců. Mezi vytrvalé a velmi významné mecenáše patřil po celé toto období varšavský právník, publicista a národní buditel, Antoni Osuchowski. Školské matici přispíval nejen ze svých vlastních zdrojů, ale

⁸³ Ustavující valná hromada „Ústřední matice školské“, in: *Národní listy* 20, 1880, č. 293, s. 1.

také se aktivně zapojoval do pořádání sbírek, při nichž vybíral potřebné prostředky osobně. Jeho jméno je dnes čestně propůjčeno volně navazující instituci, kterou je I Liceum Ogólnokształcące im. Antoniego Osuchowskiego w Cieszynie. Činnost těšínského polského gymnázia byla zcela závislá na matici až do roku 1903, kdy došlo k jeho zestátnění.⁸⁴ V tomtéž roce po složení maturitní zkoušky ústav opustili první úspěšní absolventi.

Zestátnění gymnázia znamenalo pro mateční organizaci výraznou finanční úlevu. Uvolněné prostředky mohly být použity na realizaci nových projektů a cílů. Největším z nich se stalo založení dalšího polského gymnázia v knížectví. Po pečlivém zvážení byla pro jeho umístění vybrána Orlová. Kromě pragmatických důvodů, jakými byla zejména poloha v srdci uhelného revíru, spádové oblasti celého regionu, a zároveň dobré železniční a tramvajové (!) spojení pro dojíždějící, se v úvahách objevovaly také „vznešené cíle“ v podobě zachraňování a pěstování polskosti na periferii polsky mluvících oblastí.⁸⁵

„Orłowa jest miejscowością kresową, położoną w środku zagłębia węglowego, gdzie się odbywa straszliwe polowanie na dusze polskie ze strony Czechów, gdzie Czesi łowią się i rosą w siłę kosztem Polaków. (...) Czesi w Orłowej chcą założyć dla polskich chłopców czeską realkę, przez to wynarodowić setki dusz, zniszczyć szkolnictwo polskie i zdusić wpływy polskie na kresach. (...) Orłowska polska szkoła realna podniesie całe polskie szkolnictwo ludowe w całym zagłębiu, zatamuje pęd dzieci polskich do czeskich szkół, położy świetne fundamenty pod rozwój polskiego szkolnictwa.“⁸⁶

Z období počátku 20. století pochází rovněž publikace, která veřejně pranýřuje polské rodiče, kteří „zaprodávají“ děti cizím živlům. Brožura obsahuje přehledné tabulky uspořádané podle lokalit, které obsahují příjmení osob, které se dříve přihlásily k polské národnosti, ale poslaly své potomky do českých nebo německých škol. V úvodním textu této publikace⁸⁷ se dočteme:

„Oto dziś jeszcze dziesiątki tysięcy polskiej młodzieży czeszczy się i germanizuje dobrowolnie na Śląsku Cieszyńskim i pograniczu Moraw, nie dla braku szkół polskich (tych jest dostateczna ilość), ale ze złej woli i ciemnoty własnych rodziców. Najsmutniejsze zaś to, że rodzice ci w 80 proc.,

⁸⁴ POPIOLEK, *Szkice z dziejów Cieszyna*, cit. d, s. 111.

⁸⁵ W sprawie polskiej realnej szkoły na Śląsku Cieszyńskim, in: *Głos ludu śląskiego* 13, 1909, č. 1, s. 2.

⁸⁶ Překlad: „Orlová je pohraničním místem, ležícím v srdci uhelné pánve, kde se odehrává strašlivý hon na polské duše ze strany Čechů, kde Češi sílí na úkor Poláků. (...) Češi chtějí v Orlové založit českou realku pro polské chlapce, a tím odnáródnit stovky duší, zničit polské školství a zadusit polské vlivy v pohraničí. (...) Orlovská polská reálná škola pozvedne polské lidové školství v celé pánvi, zastaví tok polských dětí do českých škol, položí skvělé základy rozvoji polského školství.“

⁸⁷ *Walka o duszę polskiego dziecka. Czarna lista sprzedawczyków dzieci polskich w Zagłębiu Ostrawskim na Śląsku*. Polska Ostrawa 1916.

to emigranci zarobkowi z Galicyi zachodniej. Zjawisko to wprost paradoksalne, że ludność przybyła co tylko ze środowiska narodu, zamiast polszczyć kresy, - wynaradawia je. Ta ludność wielotysięczna, oddając swoje dzieci obcej szkole, zaprzeda je niejako w niewolę obcych, zazwyczaj wrogich nam żywiołów.“⁸⁸

Tyto až poněkud úsměvný texty poukazují na zcela nový fenomén, probouzející se s nastávajícím 20. stoletím. Polské a české národní ambice, které spolu po dobu celého 19. století vzájemně sympatizovaly a vytvářely společnou slovanskou opozici proti německému živlu, se začínaly s povolujícím sevřením germanizace štěpit a spatřovat ohrožení v sobě navzájem. Právě do období přelomu 19. a 20. století sahá podhoubí konfliktů, které měly v příštích desetiletích několikrát násilně zasáhnout do dějin regionu a jejichž následky drímají v podvědomí místního obyvatelstva až dodnes.

České kruhy skutečně vnímaly založení orlovského gymnázia jako zásah do vlastního kulturního prostoru. V sobotu 11. července 1909 parafrázuje s pepným komentářem polský *Dziennik Cieszyński*⁸⁹ vyjádření českého Ostravského deníku:

„Dennik Ostravski (sic!) z uporem maniaka rozpisuje się znowu szeroko o tem, że Polacy nie powinni byli zakładać polskiego gimnazjum realnego w Orłowej, bo Orłowa jest kluczem do czeskiego stanu posiadania na Śląsku, i t. d., jeno w Cieszynie, Karwinie, Frysztacie lub gdzieindziej. Tym sposobem ostrze tej szkoły zwraca się przeciw Czechom. (...) Chodzi przecież o nic innego, tylko o zatuszowanie własnych czynów, o pokrycie faktu, że właśnie Czesi budują i zakładają školy na Śląsku nie przeciwko komu innemu, ale przeciw nam, Polakom. Aby to pokryć, trzeba klamać, że to my ich atakujemy. Stare bajki!“⁹⁰

Výtisk Ostravského deníku, který by obsahoval originální text, se mi bohužel dohledat nepodařilo. Lze nicméně předpokládat, že rétorika předlohy vypadala zhruba podobně, jako v případě uvedené polské reakce. Všeobecně vůbec nejagresivnějšími a nejizlivějšími antipolskými

⁸⁸ Překlad: „*Hle, ještě dnes se v Těšínském Slezsku a moravském pohraničí dobrovolně počestují a poněmčují desítky tisíc polské mládeže, a to nikoliv kvůli nedostatku polských škol (těch je dostatečné množství), nýbrž ze zlé vůle a temnoty vlastních rodičů. Nejsmutnější je zase to, že 80 procent těchto rodičů představují pracovní migranti ze západní Haliče. Naprosto paradoxní je, že lid, který sotva doputoval z národního prostředí, namísto aby periferie popoľšťoval, - odnárodňuje je. Tento mnohatisícový lid své děti odevzdáváním cizí škole zaprodává do zajetí cizích, nám obvykle nepřátelsky nastavených živlů.“*

⁸⁹ Stare bajki, in: *Dziennik Cieszyński* 4, 1909, č. 160, s. 2.

⁹⁰ Překlad: „*S umíněností maniaka se Ostravský deník opět široce rozepisuje o tom, že Poláci neměli zakládat polské reálné gymnázium v Orlově, neboť Orlová je klíčem k českému vlastnictví ve Slezsku, atd., ale v Těšíně, Karvině, Fryštátě nebo někde jinde. Tímto způsobem se ostrí oně školy obrací proti Čechům. (...) Nejde přece o nic jiného, než o maskování vlastních činů, o zakrytí faktu, že právě Češi nestaví a nezakládají ve Slezsku školy proti nikomu jinému, než proti nám, Polákům. Aby se to skrylo, je třeba lhát, že na ně útočíme my. Staré pohádky!“*

články v rámci dobového regionálního tisku proslul proněmecký, později pročeský týdeník *Ślązak*, píšící ovšem paradoxně v polštině. Jeho redaktorem byla značně kontroverzní osobnost – slezský autonomista, nacionalista a vůdce tzv. šlonzákovského hnutí, pozdější meziválečný starosta Českého Těšína, Józef Koźdoń. Pro ilustraci si uveďme alespoň jeden příklad za všechny:⁹¹

„Ślązacy, pięknie to znowu dla nas widoki! Ciekawi jesteśmy, czy teraz minister-polak (sic!) Dulęba zabierze swego synalka z niemieckiego gimnazyum w Bielsku i uszczęśliwi nim niepotrzebną Orłowską realkę?! – A chcielibyśmy też wiedzieć, po co nam ta śląska Rada szk. krajowa? Przez miesiące trwają dochodzenia i badania; nagromadzą się całe stopy aktów i sprawozdań, a potem w ciągu 5 minut rozstrzygnie sprawę naczelny przywódca Wszechpolaków, dr. Głabiński ze Lwowa. Ładny to samorząd kraju, w którym wszystko się dzieje na skinienie ręki z pozagranicy. Kto nami rządzi?“⁹²

Podobná tisková bouře, ilustrující období „hlubokého“ míru, rozpoutaná zdánlivě tak banálním počinem, jako je prosté otevření střední školy, je pro pozorovatele z doby korektního 21. století vsutku pozoruhodným zážitkem. Dokonale však vystihuje situaci v multinárodním regionu multinárodní monarchie, a především evropský způsob myšlení přelomu 19. a 20. století, tedy doby, která zanedlouho vyústila v ohromnou krvavou řež – první světovou válku.

Do polského gymnázia v Orlové nakonec ve školním roce 1909/1910 nastoupilo 83 žáků do první a 67 žáků do druhé třídy. Nenaplnily se ani obavy, že se orlovské gymnázium stane určitou konkurencí těšínského; ve zmíněném školním roce se do polského gymnázia v Těšíně zapsalo celkem 279 studentů, což je ještě o čtyři více, než roku 1908. Do orlovského gymnázia totiž nastoupili zejména studenti z periferie knížectví, kteří si dříve nemohli dojíždění do Těšína dovolit. Po sečtení studentů z obou ústavů stanovili žáci polské národnosti, navštěvující gymnázia a reálné školy, celkem 30 % celkového počtu studentů v knížectví.⁹³

Rok 1909 byl vůbec z hlediska činnosti Školské matice Těšínského knížectví velmi úspěšnou a náročnou sezónou. Ve stínu otevření gymnázia se odehrála celá řada dalších změn. Z mimoškolních událostí můžeme zmínit třeba fakt, že matice získala pro pořádání svých zahradních akcí, festivalů a zábav, nový park na periferii města. Pozemek, na kterém byl park zřízen, zakoupil

⁹¹ Kronika polityczna. Kto się o nas stara! Kto u nas rządzi!, in: *Ślązak* 1, 1909, č. 31, s. 3.

⁹² Překlad: „Slezané, máme zase hezké vyhlídky! Jsme zvědaví, jestli teď ministr-Polák Dulęba vezme svého synáčka z německého gymnázia v Bielsku a obšťastní jím nepotřebnou orlovskou realku? – A chtěli bychom také vědět, k čemu nám je ona slezská Zemská školní rada? Celé měsíce trvají šetření a průzkumy; hromadí se celé stohy hlášení, načež celou věc v 5 minutách rozhodne vrchní náčelník Všepoláků, dr. Głabiński ze Lvova. Pěkná zemská samospráva, ve které se vše děje na mávnutí ruky ze zahraničí. Kdo nás ovládá?“

⁹³ Nieco statystyki szkolnej, in: *Miesięcznik pedagogiczny* 20, 1910, č. 9, s. 138.

rok před svou smrtí za celoživotní úspory těšínský vlastenec Adam Sikora,⁹⁴ jehož jméno nese tento českotěšínský park až do dnešních dní. Co se týče zakladatelské činnosti, kromě gymnázia v Orlové byla v roce 1909 maticí založena taktéž chlapecká měšťanka v Těšíně nebo několik lidových škol na venkově. Nechme na toto téma promluvit maticí výroční zprávu z roku 1910:⁹⁵

„Z ‚Macierzy‘ wyszła myśl utworzenia na Śląsku drugiej szkoły średniej, poza gimnazjum filologicznem w Cieszynie, a gdy starania czynione przez Zarząd Główny w Ministerstwie oświaty o uzyskanie zakładu publicznego nie odniosły żadnego rezultatu, zwróciła się ‚Macierz‘ do Towarzystwa Szkoły ludowej z prośbą o pomoc w założeniu szkoły prywatnej. Towarzystwo Szkoły ludowej, uznając doniosłość podniesionej sprawy, postanowiło współdziałać z ‚Macierzą‘, i tak wspólnymi siłami zostało utworzone w roku J. Słowackiego gimnazjum w Orłowej, poświęcone nieśmiertelnemu Apostołowi idei ofiary dla dobra publicznego. Gimnazjum realne i szkoła wydziałowa nie wyczerpują czynności ‚Macierzy‘ w roku sprawozdawczym w dziedzinie tworzenia nowych zakładów wychowawczych. Uzyskawszy przejęcie szkoły w Gruszowie na etat publiczny, przystąpił Zarząd Główny do otwarcia szkoły w Kończycach Małych, tudzież w Toszonowicach Górnych; nakłonił Towarzystwo Szkoły ludowej do założenia szkół w Herzmanicach i Radwanicach; przyczynił się do powstania szkoły publicznej w Zabłociu koło Bogumina, a wreszcie czynił zabiegi jużto bezpośrednio, jużto pośrednio o uzyskanie szkół w kilku innych gminach.“⁹⁶

Zpráva pokračuje zveřejněním plánů pro nejbližší budoucnost, jakými bylo založení dívčí měšťanské školy v Těšíně a chlapecké měšťanské školy v Czechovicích, zřízení lidových škol v Jaworzu Średniem a v Petřvaldu či otevření mateřských škol v Kończycach Małych a v Německé Lutyni, přičemž poslední zmíněná pobočka toho času již existovala díky iniciativě a materiální pomoci místního faráře, P. Henryka Dziekana. V závěru úvodního textu zprávy pak najdeme poděkování tisku, dobrodincům a nakonec „... *Jaśnie Wielmożnemu Panu prof. drowi Stanisławowi Głabińskiemu za udzielenie skutecznego poparcia sprawom, z którymi zwracaliśmy się do Niego,*

⁹⁴ Kolektiv. *Nasza przeszłość*, cit. d., s. 3.

⁹⁵ XXIV. *Sprawozdanie Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego za rok 1909*, Cieszyn 1910, s. 3-4.

⁹⁶ Překlad: „Úmysl vytvoření druhé střední školy ve Slezsku, kromě filologického gymnázia v Těšíně, vzešel z ‚matice‘. Ve chvíli, kdy snahy generální rady nepřinášely žádný výsledek, obrátila se ‚matice‘ s prosbou o pomoc v založení soukromé školy na Sdružení lidové školy. Když Sdružení lidové školy schválilo důležitost přednesené věci, rozhodlo se pro spolupráci s ‚maticí‘. Takto společnými silami bylo v roce J. Słowackého utvořeno gymnázium v Orlové, zasvěcené nesmrtelnému apoštolu myšlenky oběti pro veřejné blaho. Reálné gymnázium a měšťanská škola však činnost ‚matice‘ ve věci zakládání nových výchovných ústavů pro sledovaný rok nevyčerpávají. Když byla škola v Gruszowie převzata veřejným rozpočtem, přistoupila generální rada k otevření školy v Kończycach Małych a také v Horních Tošanovicích; přiměla Sdružení lidové školy k založení škol v Herzmanicích a Radwanicích; přičinila se ke vzniku veřejné školy v Zabłati u Bohumina, a konečně, přímo i nepřímou usilovala o získání škol v několika dalších obcích.“

*niemniej Jaśnie Wielmożnym posłom, ks. prof. Józefowi Londzinowi i drowi Janowi Michejdzie za radę i pomoc, z którymi spieszyli nam zawsze chętnie, gdy tylko potrzeba tego wymagała.*⁹⁷

O posledních dvou osobnostech, které citát zmiňuje, a jejichž ohromný vklad do věci regionálního polského školství v onom historickém údobí nelze opomenout, si podrobněji pojednáme níže v následujících podkapitolách.

Nejprve si však přiblížíme, jak vypadala činnost polské matice v posledních letech své existence v rámci rakousko-uherského státu. V roce 1910 byla maticí v Těšíně založena průmyslová doplňující škola, sloužící řemeslnickým učňům. Také v tomto případě způsobil vznik této školy novou vlnu emocí a zahájil protipolskou kampaň v německých společenských kruzích. Některými německými zaměstnavateli byl dokonce vyhlášen bojkot v přijímání absolventů polské průmyslové školy.⁹⁸ Navzdory těmto porodním bolestem a nebyvalým těžkostem se však i tato nová školská instituce udržela při životě.

V roce 1914 maticí organizace čítala již 5816 členů, které sdružovalo celkem 71 místních maticích kruhů napříč městy a obcemi knížectví.⁹⁹ V posledních předválečných letech získala Školská matice Těšínského knížectví skutečně nadregionální a nadstátní renomé, které se projevovalo kromě mecenášství napříč Evropou také morální podporou ze strany významných polských literátů, mezi kterými můžeme jmenovat Marii Konopnickou, Henryka Sienkiewicze či Stefana Żeromského, dále také krakovských a lvovských profesorů, i dalších vysokých kulturních činitelů polského národního prostoru.

Období rozkvětu ukončil výbuch první světové války. Válečným stavem byl těšínské maticí přerušen tok finančních darů ze zahraničí a zůstala odkázána výhradně na pomoc obyvatel regionu. Také školství samotné bylo válečnými událostmi odstaveno na druhou kolej a potýkalo se s výrazným materiálním i personálním nedostatkem. Vyučování bylo často přerušováno z důvodu nedostatku učeben, učitelských sil, uhlí, případně sezónními zemědělskými pracemi, do kterých byli pro nedostatek mužů povoláváni také učitelé s dětmi.¹⁰⁰ Ještě drtivěji než první světová válka však na školství v regionu dopadl lokální konflikt o Těšínsko z let 1918 – 1920, kdy se válečné operace se vši brutalitou a násilnostmi přesunuly přímo na půdu kraje. Polská školská matice toto revoluční období přežila pouze díky pomoci Národní rady Těšínského knížectví a znovuobnoveného zasílání

⁹⁷ Překlad: „...jasně vznešenému panu prof. doktoru Stanislawu Głabińskému za udělení účinné podpory záležitostem, se kterými jsme se k němu obraceli, neméně jasně vznešeným poslancům, P. prof. Josefu Londzinovi a doktoru Janu Michejdovi za radu a pomoc, které nám ochotně poskytli vždy, kdy toho bylo potřeba.“

⁹⁸ POPIOŁEK, *Szkice z dziejów Cieszyna*, cit. d., s. 112.

⁹⁹ Kolektiv. *Nasza przeszłość*, cit. d., s. 3.

¹⁰⁰ LENDEROVÁ – HALÍŘOVÁ – JIRÁNEK, *Vše pro dítě!*, cit. d., s. 41.

polských finančních sbírek, které opět organizoval námi již zmíněný Antoni Osuchowski. Když došlo v létě roku 1920 k definitivnímu rozdělení regionu mezi dva samostatné státy, byla rozdělena také školská matice. Na polské části území pokračovala ve své činnosti původní organizace, čítající však pouhých 15 mateřských kruhů s 297 členy.¹⁰¹ Větší část bývalé Školské matice Těšínského knížectví, která se ocitla na československé straně, byla nucena projít strukturální proměnou do podoby vyhovující československým kritériím a zákonům.

Pod novým názvem *Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego w obrębie Republiki Czechosłowackiej*, později jen *Macierz Szkolna w Czechosłowacji* (Školská matice Těšínského knížectví v rámci Republiky československé, později Školská matice v Československu) zahájila organizace oficiálně svou činnost na první valné hromadě, která proběhla dne 13. listopadu 1921 v sále Dělnického domu v (původní) Karvině (dnes neexistující část města). Meziválečné působení polské matice v Československu představovalo zejména zakládání polských škol tam, kde nebylo zřízení státní polské školy dovoleno zákonem, zřizování polských mateřských škol, jejichž počet se v průběhu prvorepublikové éry rozrostl z původních 28 na 73, a vytváření mateřských sdružení při existujících státních školách. Významným počinem bylo rovněž vytvoření polských paralelek při státním pedagogickém semináři ve Slezské Ostravě.¹⁰²

V podkapitolách, které nyní budou následovat, si uvedeme biografie dvou klíčových veřejných činitelů a národních buditelů, kteří se neodmyslitelně pojí s rakouskou érou mateřské činnosti, a bez nichž by organizace Školské matice Těšínského knížectví jako taková vůbec nevznikla.

2.2. Paweł Stalmach (1824 – 1891)

První osobností, kterou si v kontextu Školské matice Těšínského knížectví představíme blíže, je její spoluzakladatel, žurnalista a národní buditel Paweł Stalmach. Pro svou průkopnickou činnost a celoživotní úsilí na tomto poli se stal nejvýznamnější osobností, spojenou s počátky moderního polského národního hnutí v regionu Těšínského Slezska.

¹⁰¹ Kolektiv. *Nasza przeszłość*, cit. d., s. 3.

¹⁰² Tamtéž, s. 4.

Paweł Stalmach přišel na svět dne 13. srpna 1824 v Bażanowicích u Těšína. Narodil se do evangelické rodiny písaře a pradleny. Profese otce byla příčinou několikerého stěhování rodiny (nejprve do Pogwizdowa, později do Těšína), zároveň však malému Pawłu od malička zprostředkovávala kontakt s psaným textem, což vedlo k tomu, že se ještě před zahájením školní docházky naučil číst a psát. Jak sám ve svých zápiscích vzpomíná, prvními knihami, se kterými přišel do kontaktu, byl český slabikář a polský překlad Nového zákona, tedy kombinace velmi příznačná pro výbavu většiny těšínských domácností dané doby. Nové pracovní místo Pawłova otce v podobě těšínského radního zajistilo rodině vyšší příjem a tím také možnost financování synovy studijní dráhy.¹⁰³

Svou školní docházku Paweł Stalmach zahájil v těšínské evangelické škole, ze které se vydal na gymnázium. Ač ve značně omezené míře, byla na těšínském gymnáziu v podobě dvou vyučovacích hodin týdně pěstována polština. Přestože v době svých gymnazijních studií sepsal Stalmach několik polsky psaných básní, jak sám přiznával, schopnost ovládat literární polštinu u něj i jeho slovanských spolužáků v dominantně německém prostředí rychle degradovala. Reflexe této skutečnosti přivedla Stalmacha v roce 1842 k založení gymnazijního Kruhu polské mládeže (*Koło Młodzieży Polskiej*).¹⁰⁴ Studenti se zde na spontánních schůzkách sami věnovali pilování polské gramatiky a předčítání poesie. Na dálku tyto studentské aktivity podporoval evangelický pastor z Návsi Jan Winkler. Hlavním spojovacím článkem celého sdružení byl ovšem právě student Paweł Stalmach. Když v roce 1843 gymnázium opustil, Kruh polské mládeže se záhy rozpadl.¹⁰⁵

Po úspěšném absolvování těšínského gymnázia zlákal Pawła Stalmacha studium filosofie. Byl přijat na univerzitu v Prešpurku (dnešní Bratislavě), kam se z Těšína vydal pěšky! V době prešpurských studií na Stalmacha silně zapůsobil slovenský národní buditel Ľudovít Štúr. Okouzlení jeho činností vyvolalo v mladším Stalmachovi touhu po založení polského periodika pro Těšínské Slezsko. Na dálku, prostřednictvím svého přítele Andrzeje Cinciały, dohlédl na znovuoobnovení Kruhu polské mládeže na gymnázium v Těšíně. Roku 1845 Stalmach zahájil studium protestanské teologie ve Vídni. Svůj volný čas často trávil v knihovnách, kde studoval staré polské kroniky, jejichž výňatky zamýšlel vydat v připravovaném těšínském periodiku. Zároveň se věnoval vytváření polského evangelického kancionálu, který by na Těšínsku nahradil do té doby stále používané, starobylé kancionály

¹⁰³ WEGRZYN, Kazimierz. *Paweł Stalmach. 1824 – 1891*. Cieszyn 2005, ISBN: 83-88271-28-8, s. 6.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 7.

¹⁰⁵ GRIM, Emanuel. *Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy*. Cieszyn 1910, s. 14.

české. Kromě těchto činností Stalmach udržoval živou korespondenci s těšínským sdružením mládeže a starostou města. Tím byl v daném období proslovansky orientovaný dr. Ludvík Klucký, původem z Moravy, který polské hnutí v Těšíně v duchu slovanské vzájemnosti ochotně podporoval.¹⁰⁶

Ve Vídni Pawła Stalmacha zastihly také revoluční události roku 1848. Průběh kritického dne 13. března zachytil ve svých zápiscích následovně:¹⁰⁷

„I w dniu 13 marca, jak zwykle po kolegiach poszedlem do cesarskiej nadwornej biblioteki przez południe i zająłem się czytaniem. Przysiadł ku mnie nieznajomy, tylko widywany także w tej bibliotece pan i szepnął mi do ucha: ‚es geht los‘ (juž się zaczyna). Była godzina druga, wyszedłszy napotkałem w Pańskiej ulicy około Domu stanowego tłum ludu, zapelniający całą ulicę. Jeszcze nie przyznawałem temu znaczenia, obszedłem inną ulicą udając się na obiad. Koledzy przychodzili z coraz groźniejszymi wiadomościami. Idziemy na miejsce rozruchu, tu już wojsko konne i piesze rozpędza tłumy na ulicach i wyruszają armaty. (...) Nosilem więc wtenczas także strzelbę, ale odbywaliśmy tylko ćwiczenia zwyczajne, do strzelaniny nie przyszło; przeto ja kto, tak i później w życiu nigdy nie strzelałem.“¹⁰⁸

Když dospěla revoluční situace k dubnovému vydání ústavy, která zaváděla mimo jiné svobodu tisku a projevu, obrátil se Stalmach na Kluckého s prosbou o realizaci dlouho pečlivě připravovaného publicistického díla. Na základě Stalmachem zaslaných materiálů bylo dne 6. května 1848 vydáno první číslo nového polského periodika, *Tygodnika Cieszyńskiego*. Celý titulní list premiérového vydání zabírá nesmírně patetické, mravokárné provolání, vykazující takřka biblické rysy. Uveďme si alespoň vybrané pasáže:¹⁰⁹

„Bracia! Pęknął czarny obłok, który przez stulecia niebo jasne zasłaniał, zabłysnęło słońce wolności i ciemność straszna znika. Długoście spali Bracia moi, a długo spać niezdrowo; - sąsiedzi wasi dawniej się przebudzili, uprzedzili słońce, uprzedzili jutrzenkę, rzucili się do prace i już są daleko naprzód, podczas wy się dopiero obudzacie. Twardy sen kleił

¹⁰⁶ WĘGRZYN, Paweł Stalmach, cit. d., s. 7-8.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 8 - 9.

¹⁰⁸ Překlad: „A dne 13. března, po kolegiích, šel jsem jako obvykle přes poledne do císařské dvorské knihovny a zabral se do čtení. Přisedl ke mně neznámý pán, kterého jsem v knihovně také vídal, a pošeptal mi do ucha: ‚Es geht los‘ (už to začíná). Byly dvě hodiny; když jsem vyšel, narazil jsem v Herrengasse u Stavovského domu (?) na dav, který zaplňoval celou ulici. Nepřikládal jsem tomu ještě velkou váhu, obešel jsem jinou ulici a vydal se na oběd. Kamarádi přicházeli s čím dál hrozivějšími zprávami. Jdeme do centra dění a hle, jízdní a pěší vojsko rozprašuje davy v ulicích, šikují se děla. (...) Tehdy jsem tedy také nosil střelnou zbraň, ale absolvovali jsme jen obyčejná cvičení a ke střelbě nedošlo; tudíž jsem tehdy ani později v životě nikdy nestřílel.“

¹⁰⁹ Bracia! in: *Tygodnik Cieszyński* 1, 1848, č. 1, s. 1.

oczy wasze, a z tego snu któż was przebudził? (...) Lecz oto, głos archaniola wolności i o wasz kraj się obil, i was do oświecenia się pobudził. Niemieszkaście więc bracia mili użyć téj przyleżytości, rzuccie się wspólnie do pracy, przebudzajcie jeszcze spících, napominajcie i zachęcajcie ich przykładem waszym; długi jest dzień, dużo możemy pracować, a gdy pilni i wytrwali będziemy, dogoniemy naszych sąsiadów, przedbiegniemy ich nawet, gdy ci już wysiloni przestaną pracować. ‚Tygodnik‘ obudza was bracia do życia, a to do życia duchownego, bo dotąd żyliście więcej cieleśnie jak duchownie, utrzymanie życia i inne cielesne rzeczy były dotąd najwyższym celem waszym; lecz považcie że też i ducha macie, ducha nieśmiertelného, a že ten też pokarmu potrzebuje.“¹¹⁰

Na tuto impozantní vstupní řeč pak bezprostředně navazuje pragmatictější dovětek, který v poměru k obsáhlosti úvodní části spíše jen stručně doplňuje praktický rozměr věci:

„Czytajcie Tygodnik z pilnością, będzie on zawierał to, czego koniecznie potrzebujecie, aby was nieco pouczyć o gospodarstwie, o roli, o ogrodnictwie, o dobytku, aby was obznajomić z światem, w którym się teraz tyle dzieje, aby was zabawić i rozweselić. Na prawdzie się będzie gruntował, nie myślcieź więc a nie mówcie jako niektórzy głupi mędrkowie, że to daremniny, wyście nie są małe dzieci, które uwierzą co się im powie, sami czytajcie, sami rozważajcie a potem dopiero sądzcie.“¹¹¹

Pouhý měsíc poté, co bylo vydáno první číslo *Tygodnika Cieszyńskiego*, v červnu 1848, se Paweł Stalmach zúčastnil slovanského sjezdu v Praze. Sněm měl být reakcí na Němci uspořádaný sjezd ve Frankfurtu; hlavním cílem pražského sjezdu bylo hledání ideové jednoty mezi Slovany v rámci habsburské monarchie. Zasedající členové byli rozděleni do tří sekcí: česko-slovenské, jihoslovenské a polsko-rusínské.¹¹² Po příjezdu na sněm byla delegace z Těšínského Slezska automaticky zařazena do česko-slovenského oddílu, proti čemuž se

¹¹⁰ Překlad: „Bratři! Roztrnul se černý mrak, který po staletí zakrýval jasnou oblohu, vysvitlo slunce svobody a strašlivá temnota mizí. Spali jste dlouho, moji bratři, a dlouze spát není zdrávo; - vaši sousedé se probudili dříve, předběhli slunce, předběhli jitřenku, dali se do práce a jsou již daleko napřed, zatímco vy se teprve probouzíte. Hluboký spánek slepil vaše oči, a kdož vás z něj probudil? (...) Hle, i vaším krajem se rozlehl hlas archanděla svobody, a probudil vás k osvícení. Nemeškejte tedy, bratři milí, využití této příležitosti, dejte se společně do práce, probouzejte ty, kteří ještě spí, napomínejte a povzbuzujte je svým příkladem; dlouhý jest den, mnoho můžeme pracovat, a když budeme pilní a vytrvalí, doženeme naše sousedy, ba je i předběhneme, až vysílením ustanou v práci. ‚Týdeník‘ vás, bratři, probouzí k životu, a sice k životu duchovnímu, jelikož jste dosud žili více tělesně než duchovně, přežití a jiné tělesné věci byly dosud vašim nejvyšším cílem; ale nyní považte, že máte také ducha, ducha nesmrtelného, a že také on potřebuje stravu.“

¹¹¹ Překlad: „Čtěte tedy Týdeník s pilí, bude obsahovat to, co jistě potřebujete, aby vás trochu poučil o hospodářství, o poli, o zahradnictví, o dobytku, aby vás seznámil se světem, ve kterém se toho nyní tolik děje, aby vás pobavil a rozveselil. Bude se zakládat na pravdě, takže si nemyslete a nemluvte jako někteří hloupí rozumbradové, že jsou to zbytečnosti. Vy nejste malé děti, které uvěří v to, co se jim řekne, sami čtěte, sami rozvažujte a teprve poté sudte.“

¹¹² ŠTAIF, Jiří. *Revoluční léta 1848-1849 a české země*. Praha 1990, s. 62–63.

Stalmach veřejně ohradil. Jeho námitky bylo vyhověno, načež byla skupina polsky cítících Slezanů přerazena do sekce polsko-rusínské.¹¹³

O tom, nakolik byl výraznější úspěch slovanského sjezdu reálný, vypovídají již na první pohled patrné ideové neshody, které se projevovaly nejen mezi jednotlivými sekcemi, ale dokonce i v jejich rámci. Ani sekce polsko-rusínská, v jejíž řadách zasedal Paweł Stalmach, se nedokázala shodnout na základních otázkách. Polskou jednotu narušovala přítomnost zástupců z různých záborů, vyznačujících se vlastními specifickými problémy, potřebami a prioritami. Jedinou sjednocující myšlenkou, zastřešující polskou delegaci napříč názorovým spektrem, byla společná snaha o obnovu polského státu. Tento přístup však Poláky izoloval od dvou hlavních názorových proudů sjezdu, neboť byl v rozporu jak s austroslavismem, prosazujícím trvalé soužití slovanských národů v rámci habsburské monarchie, tak s panslavismem, toužícím po všeslovanském sjednocení pod ruským patronátem. Rusínské hnutí bylo, na rozdíl od polského, vůči habsburské monarchii loajální. Hlavními cíli, s jakými Rusíni dorazili na sjezd, bylo posílení pozice Hlavní rusínské rady, demonstrace existence rusínského národa, požadavek rovnoprávnosti s Poláky v Haliči a rozdělení tohoto území na základě etnického principu. Rusíni také projevovali zájem o navázání kontaktů s českými představiteli a zároveň ochotu inspirovat se českými kulturními snahami.¹¹⁴ Přese všechno úsilí však ani jedna strana polsko-rusínské sekce nedosáhla prakticky žádných skutečných politických výsledků. Neúspěchem skončil taktéž celý sjezd, který byl přerušen a rozprášen propuknutím pražského červnového povstání. Po rozpuštění sněmu se téměř čtyřiačtyřicetiletý Paweł Stalmach vrátil do Slezska.

Po návratu na Těšínsko se Stalmach naplno ponořil do práce spojené s redigováním *Tygodnika Cieszyńskiego*. Ještě v roce 1848 založil v Těšíně Polskou čítárnu (*Czytelnia Polska*), která měla vést obyvatelstvo ke zdokonalování polského jazyka a seznamování se s díly polské literatury. Mezi nejvýznamnější počiny Polské čítárny patří vydání sbírky polských a slovanských písní (*Zbiór pieśni polskich i słowiańskich*), které Stalmach sbíral a zapisoval v době svých studií. Roku 1849 navíc Stalmach založil Polskou knihovnu pro lid těšínský (*Biblioteka Polska dla Ludu Cieszyńskiego*).¹¹⁵

¹¹³ GRIM, Paweł Stalmach, cit. d., s. 43.

¹¹⁴ ŚWIĄTEK, Adam. Polacy i Rusini o Zjeździe Słowiańskim w Pradze w 1848 roku, in: *Historica* 7, 2016, č. 1, s. 51.

¹¹⁵ GRIM, Paweł Stalmach, cit. d., s. 56 - 58.

Takto výrazně probuzené národní hnutí začalo velmi záhy narážet na kritiku názorových odpůrců. Kromě pochopitelného odporu z německých kruhů se vyznačovala silnou averzí i určitá křídla evangelických sborů, tedy zázemí, jehož členem byl také Paweł Stalmach a celá řada národně uvědomělých polských osobností. Mnoho protestantských duchovních se připojilo k provolání pastora Żlika, redaktora konkurenčních a ideologicky protichůdných *Nowin dla Ludu Wiejskiego* (Novin venkovského lidu): „*Nasza religia jest niemiecka, dlatego musimy iść z Niemcami – nasza oświata jest Niemiecka, przeto jesteśmy Niemcami.*“¹¹⁶ Čím dál hlasitější odpor názorové opozice nakonec vyslyšely rakouské úřady. Roku 1854 byla polská čítárna s knihovnou zrušena. Kromě toho bylo v roce 1851 po několika nucených přestávkách ukončeno vydávání časopisu *Tygodnik Cieszyński*.¹¹⁷

Rozhořčený Paweł Stalmach se však odmítal vzdát. Přestože vyšlo poslední číslo *Tygodnika Cieszyńskiego* dne 15. února 1851, zůstali čtenáři polského tisku bez nového čísla pouze o týden déle, než byli zvyklí. Již 1. března 1851 se objevilo nové, Stalmachem redigované periodikum *Gwiazdka Cieszyńska*, z něhož jsme v této práci již několikrát citovali.¹¹⁸ Texty prvního vydání jsou velmi smířlivé a již v úvodním slovu je zdůrazněno, že nové periodikum bude sloužit zejména populárně-naučným účelům a zábavě, nikoliv záležitostem politickým:¹¹⁹

„*Otóż przychodzi zacni ziomkowie i rodacy! po (sic!) pierwszy raz do was Gwiazdka i ogłasza się wam jako pismo naukowe i zabawne. Stosownie do tego nie będzie się ona wdawała do rzeczy politycznych, ale wybiera sobie za przedmiot, rzeczy które są podstawą oświaty i wyższego umysłowego życia. Kraj nasz bowiem jeszcze nisko stoi w wiedzach, naukach i umiejętnościach, a ponieważ nam od początków zaczynać potrzeba, to też w tym celu przyczyniać się ma Gwiazdka.*“¹²⁰

Periodikum zprvu vycházelo třikrát měsíčně, jednou za měsíc doplněné přílohou *Przegląd Wypadków Politycznych* (Přehled politických událostí), a od roku 1853, po vynucené několikaměsíční přestávce, již jako plnokrevný týdeník. Plátek se záhy začal těšit vysoké popularitě, a to i za hranicemi svého regionu. V reakci na poptávku začal vycházet rovněž

¹¹⁶ WĘGRZYN, Paweł Stalmach, cit. d., s. 10.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 11. Zde se ovšem autor publikace, Kazimierz Węgrzyn, mylí. Jako datum posledního vydání periodika *Tygodnik Cieszyński* uvádí 8. únor 1851, autorovi této práce se však povedlo vyhledat další výtisk, pocházející z 15. února 1851. Teprve toto číslo bylo posledním.

¹¹⁹ Wstęp, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 1, 1851, č. 1, s. 2.

¹²⁰ Překlad: „Nuže, vážení krajané a rodáci! Poprvé k vám přichází *Gwiazdka*, a hlásí se vám jakožto periodikum zábavné a vědecké. V souladu s tím nebude zabíhat do záležitostí politických, ale vybírá si věci, které jsou základem osvěty a vyššího duševního života. Náš kraj totiž v oblasti vědění, věd a schopností stále setrvává nízko, a musíme začínat od počátku. Také tomuto cíli bude *Gwiazdka* sloužit.“

v Horním Slezsku, Haliči a Poznani.¹²¹ Pochvalný článek o osobnosti a vlastenecké činnosti jejího šéfredaktora, Pawła Stalmacha, nalezneme dokonce na stránkách varšavského *Tygodnika Ilustrowanego*, ve kterém zabírá Stalmachův životopis celý titulní list vydání z 24. srpna 1867.¹²² Přestože se nepochybně jednalo o velmi čestné gesto, článek obsahuje přímo enormní množství faktografických chyb a nesmyslů. Do očí bijící je již sám fakt, že autor článku překřtil Pawła Stalmacha na Piotra. Vzhledem k tomu, že není známo, že by Paweł Stalmach kdy přijal druhé křestní jméno, a coby evangelický křesťan nebyl ani biřmován, jedná se s největší pravděpodobností pouze o hrubý omyl nebo špatnou interpretaci v novinách často uváděného pouze počátečního písmena Stalmachova jména. Na téma Stalmachovy redaktorské činnosti se v článku dočteme:

„Od kwietnia 1852 r. Tygodnik cieszyński przybrał tytuł Gwiazdki, lecz brak poparcia stał się powodem przerwania tej publikacji od połowy tegoż roku, aż do marca 1853, w którym to czasie na nowo wychodzić zaczęła. Z tej przerwy korzystał Stalmach dla zapewnienia sobie pomocy literackiej, za którą naturalnie żadnego ofiarować niemógł wynagrodzenia.“¹²³

I zde se vyskytují nepřesnosti. Jak jsme si již zmínili, k plynulému přerodu jednoho periodika v druhé došlo již na přelomu února a března 1851. V roce 1852 *Tygodnik Cieszyński* už dávno neexistoval. Co se týče plátku *Gwiazdka Cieszyńska*, můžeme ještě zmínit, že toto periodikum vycházelo pravidelně až do druhé světové války. Vůbec poslední tištěný exemplář byl vydán dne 30. srpna 1939.¹²⁴ K částečné obnově odkazu a poválečnému vzkříšení jména *Gwiazdka Cieszyńska* došlo teprve roku 2014, odkdy toto periodikum opět vychází, avšak pouze v internetové podobě.

Vraťme se však k dalším počínům jejího zakladatele z 19. století. Po vyvinutí značného úsilí byla dne 7. prosince 1861 znovuotevřena polská čítárna. Stalo se tak za výrazného přispění Stalmachova dlouholetého přítele, již zmiňovaného těšínského starosty dr. Kluckého.¹²⁵ Také toto dlouhodobé Stalmachovo úsilí neuniklo výše citovanému článku varšavského týdeníku:

¹²¹ WĘGRZYN, Paweł Stalmach, cit. d., s. 11, 13.

¹²² Piotr Stalmach, in: *Tygodnik Ilustrowany* 16, 1867, č. 413, s. 1.

¹²³ Překlad: „Od dubna r. 1851 přijal *Tygodnik Cieszyński* název *Gwiazdka*. Z důvodu nedostatku podpory bylo však její publikování přerušeno – od poloviny téhož roku až do března 1853, kdy začala vycházet znovu. Stalmach tuto přestávku využil pro zajištění literární podpory, za kterou přirozeně nebyl s to poskytnout žádnou odměnu.“

¹²⁴ PODŽORNÝ, Jakub. *Vybrané aspekty druhé světové války na Těšínsku – drama tří národů*. Pardubice 2018, s. 15.

¹²⁵ WĘGRZYN, Paweł Stalmach, cit. d., s. 13.

„Obok wydawnictwa Gwiazdki, starał się także Stalmach o rozszerzenie dobrych książek między ludem, zachęcając do biblioteczek przy szkołkach wiejskich, i dziś już, dzięki szczodrobliwym darom, istnieje przy niejednej szkole ludowej ładny księgozbiorek. W samym też Cieszynie, usiłowaniem Stalmacha, powstał od lat sześciu zakład pod nazwą Czytelni ludowej.”¹²⁶

Kromě redigování novin a zpřístupňování literatury veřejnosti se Stalmach věnoval také vlastní tvůrčí autorské činnosti:

„Oprócz artykułów zamieszczanych w Gwiazdce, którą sam jeden nieraz zmuszony był zasilać swoim piórem, Stalmach napisał także Gramatykę polską dla ludu, dotąd niewydaną, i pracuje nad historią Szlązka.“¹²⁷

Roku 1859, u příležitosti 1050 let od založení Těšína, sepsal Paweł Stalmach veršované dílo *Cieszymir*, které oživilo legendu o založení města.¹²⁸ Dle pověsti byl Těšín založen okolo roku 810 na místě šťastného shledání tří bratří: Bolka, Leszka a Cieszka, potomků historicky nedoloženého polského panovníka Leszka III. Právě Stalmachovým dílem byla legenda znovu vzkříšena, respektive do určité míry přímo vytvořena. Líbivý příběh totiž dokonale zapadal do kontextu dobové módy hledání vlastních starobylých kořenů a slabosti pro bájnou slovanskou minulost. V přímé souvislosti s oblíbenou legendou došlo v roce 1868 k revitalizaci starobylé středověké studny v historickém jádru Těšína, která měla být onou lesní studánkou, jejíž průzračná voda napojila knížecí bratry. Studna, pojmenovaná jako Studna tří bratří, byla opatřena litinovým altánem a tabulemi s krátkým shrnutím legendy ve třech jazycích – polštině, latině a němčině. S výjimkou nedochovaného německého nápisu, který byl v pozdějších letech odstraněn, byla studna zachována v nezměněné podobě až do dnešních dnů, a řadí se k nejoblíbenějším turistickým atrakcím ve městě. Motiv tří bratří je zároveň od roku 1990 v červnu každoročně propůjčen festivalu Svátek Tří bratří / Święto Trzech Braci, který představuje společné městské slavnosti měst Českého Těšína a Cieszyna. Slovanská legenda je tedy v současnosti živá více, než kdykoli předtím.

Stalmachův regionální patriotismus se projevoval mimo jiné i ve snahách bránit odlivu polských obyvatel z Těšínského Slezska. Důrazně odsuzoval ve druhé polovině 19. století

¹²⁶ Překlad: „Vedle vydávání Gwiazdki se Stalmach starał taktěž o šíření dobrých knih mezi lidem, nabízel je knihovničkám venkovských škol, a dnes již, díky štědrým darům, existuje při nejedné lidové škole krásná sbírka knih. V samotném Těšíně vzniklo před šesti lety, díky Stalmachovu úsilí, nové zařízení pod názvem Lidová čítárna.“

¹²⁷ Překlad: „Kromě článků zveřejňovaných v Gwiazdce, které musel Stalmach nejednou přiživovat vlastním perem, napisał také dosud nevydanou Polskou gramatiku pro lid, a pracuje nad dějinami Szlązka.“

¹²⁸ WĘGRZYN, Paweł Stalmach, cit. d., s. 14.

poměrně rozšířenou ekonomickou a pracovní migraci do Spojených států, ale dokonce i do Haliče nebo Kongresovky.¹²⁹ V migraci z regionu spatřoval riziko následného přílivu německého a českého obyvatelstva, které by nahrazovalo polské starousedlíky. V maximální možné míře naopak podporoval osvětu v podobě zakládání polských knihoven a národních škol, které by z řad národně uvědomělého obyvatelstva vychovávaly vlastní elity. Naplněním jeho tužeb se stalo založení školské matice, ke kterému došlo roku 1885. Její vznik byl zúročením pionýrských snah zapálených jednotlivců, kterým Paweł Stalmach bezpochyby vévodil, a coby instituce přejala na svá bedra jejich celoživotní úsilí.

Závěr Stalmachova života byl tedy naplněn satisfakcí z předané „štafety“ na poli národní osvěty a vzdělávání, a to přesto, že splnění hlavního cíle nové matiční organizace, založení polského gymnázia, se z důvodu výše popisovaných byrokratických průtahů již nedožil. Funkci předsedy matice vykonával Stalmach až do své smrti. Poslední léta Stalmachova života byla poznamenána rovněž jeho sílícími sympatiemi ke katolické víře, které završil oficiální konverzí, uskutečněnou pouhé dva dny před svým skonek.¹³⁰ Paweł Stalmach zemřel v Těšíně dne 13. listopadu 1891. Jeho tělesná schránka byla pochována na hřbitově u kostela sv. Jiří v dnešní polské části města. V roce 1937 byly ostatky Stalmacha exhumovány a přeneseny na komunální hřbitov, kde spočinuly v Aleji zaslužilých osobností.¹³¹

2.3. P. Józef Londzin (1863 – 1929)

Druhou osobností, jejímuž životopisu budeme v souvislosti se školskou maticí, polským školstvím, i širše pojatým polským národním hnutím na Těšínsku věnovat pozornost, je o dvě generace mladší Stalmachův žák, jeho přímý nástupce, pedagog, politik, národní buditel a katolický kněz, P. Józef Londzin.

Józef Londzin se narodil dne 3. února 1863 ve vsi Zabrzeg, ležící na slezsko-malopolském pomezí, jako prvorozený z celkem devíti dětí venkovského učitele Józefa Londzina staršího. Životní dráha malého chlapce byla již od raného dětství předurčena vzorem zapáleného otce, neobyčejně všestranného, „renesančního“ člověka. Józef Londzin st. se kromě

¹²⁹ GRIM, *Paweł Stalmach*, cit. d., s. 84–85.

¹³⁰ Tamtéž, s. 121–122.

¹³¹ CICHÁ, Irena (ed.). *Těšínské události 19. – 21. století / Cieszyńskie wydarzenia XIX - XXI wieku / Teschener Ereignisse des 19. -21. Jahrhunderts*. Český Těšín 2010. ISBN: 978-80-254-7235-4, s. 108.

pedagogiky, včelařství a rybářství (severovýchodní cíp někdejšího Těšínského knížectví je bohatě protkán sítí rybníků), coby varhaník hrál v místním kostele a věnoval se vášnivému sběratelství všeho druhu. Předmětem jeho zájmu byly náboženské a lidové písně, staré dokumenty a rukopisy, keramika, hudební nástroje. Napříč jmenovanými odvětvími vytvořil rozsáhlé soukromé sbírky. Kromě toho byl otec námi sledované postavy zapáleným polským vlastencem a podporovatelem polského hnutí. Byl předplatitelem časopisu *Gwiazdka Cieszyńska* a osobně znal jejího šéfredaktora, Pawła Stalmacha. Roku 1875 založil v domovské obci Zabrzeg polskou katolickou čítárnu, za jejíž motto ustanovil výrok: „*W oświacie przyszłość nasza*“ („V osvětě je naše budoucnost“). V tomto duchu vychovával i své potomky, především prvorozeného syna Józefa.¹³²

Povinnou školní docházku absolvoval Józef Londzin junior v místní lidové škole, kde navštěvoval třídu vedenou vlastním otcem. Po dovršení základního vzdělání se vydal na studium gymnázia do malopolského (tehdy haličského) Tarnowa. Ačkoliv vynikal dobrým prospěchem, strávil zde pouze jeden školní rok, načež se vrátil zpět do knížectví. Jaké důvody jej k odchodu z Tarnowa přiměly, není dnes již známo. Mohlo se jednat o nepříznivou finanční a materiální situaci, byrokratické potíže, pramenící ze studia v jiné korunní zemi, osobní pohnutky či jiné faktory. Po návratu nastoupil ke studiu německého gymnázia v Bielsku (žádným polským gymnáziem v dané době knížectví nedisponovalo).¹³³

V roce 1880 se sedmnáctiletému studentu Józefu Londzinowi naskytl jedinečná, a pro jeho příští směřování klíčová příležitost. Na Józefova otce se obrátil s nabídkou příležitostné výpomoci pro syna sám šéfredaktor týdeníku *Gwiazdka Cieszyńska*, Paweł Stalmach. Jak již zaznělo výše, Londzina staršího spojovala s významnou regionální postavou osobní známost a vzájemné sympatie. Józef Londzin mladší čestnou nabídku přijal a výpomocí ve Stalmachově redakci začal pravidelně trávit prázdniny svých gymnazijních i vysokoškolských let. Nejprve prováděl korekturu článků a jejich přepisy, později, když se svou pílí a nadáním osvědčil, mu byly svěřovány úkoly čím dál zodpovědnější. Mladému Londzinovi nakonec šéfredaktor Stalmach zcela svěřil psaní satirické rubriky *Jura i Janek* a přílohy *Przeгляд Polityczny*, tedy důležitých statí, reagujících na aktuální společenské, kulturní i politické dění.¹³⁴ Léta redakční spolupráce spojily mladého studenta a stárnoucího šéfredaktora upřímným přátelstvím.

¹³² NOWAK, Krzysztof – PANIC, Idzi. *Ks. Józef Londzin. 1863 – 1929*. Cieszyn 1998, ISBN: 83-909864-5-0, s. 6–7.

¹³³ Tamtéž, s. 7.

¹³⁴ NOWAK – PANIC, *Ks. Józef Londzin*, cit. d., s. 8.

Když Józef Londzin roku 1884 úspěšně složil maturitní zkoušku, uposlechl své klíčí vnitřní povolání k duchovnímu životu a nastoupil do kněžského semináře v Olomouci. Vedle studenta teologie se Londzin stal v semináři také knihovníkem, čas svého osobního volna mnohdy trávil studiem a tříděním polských knih, které v olomoucké knihovně roku 1845 nashromáždil generální vikář Mateusz Opolski.¹³⁵ Když přijížděl domů, dále vypomáhal Pawłu Stalmachovi v redakci *Gwiazdki*. Kněžská studia v Olomouci Londzin zakončil dne 7. července 1889. O týden později odsloužil v rodném Zabrzegu svou primiční mši, na které byl mezi pozvanými hosty přítomen i Paweł Stalmach. Dne 20. července vydala mateřská redakce o této životní události svého člena následující zprávu:¹³⁶

„Dnia 14 bm. obchodzil nowo wyswięcony kaplan ks. Londzin prymicye. Na uroczystość tę przybyło 8 księży, wielu znajomych i krewnych i wielka liczba ludzi okolicznych parafij. Przed wyjściem procesyi z domu przemówił do Wielebnego prymicyanta i rodziców w serdecznych słowach miejscowy proboszcz ks. Doležel, w kościele wypowiedział piękne okolicznościowe kazanie ks. proboszcz Paździora. Po nabożeństwie i błogosławieństwie udzielonym przez prymicyanta duchowieństwu, rodzicom i ludowi odbyła się w domu rodziców uczta, na której wnoszono liczne toasta, z pomiędzy których niezwykłym ciepłym i serdecznością odznaczały się słowa Wielebnego ks. dziekana Śliwki z Rudzicy, zwrócone do nowo wyswięconego kapłana. Kończąc tę krótką wzmiankę życzymy ks. Londzinowi z serca powodzenia i szczęścia w przyszłym jego trudnym zawodzie.“¹³⁷

Novokněz Józef Londzin následně strávil několik měsíců v obcích Strumień a Międzyrzecze, načež byl roku 1890 přidělen coby starší vikář a vězeňský kaplan do farnosti Těšín.

Londzinovo umístění v Těšíně dokonale vyhovovalo zájmům stárnoucího Pawła Stalmacha, který v mladém duchovním viděl svého redakčního nástupce. Od druhého pololetí roku 1890 (konkrétně od 24. čísla z 14. června) se stala *Gwiazdka Cieszyńska* primárně

¹³⁵ Tamtéž, s. 9.

¹³⁶ Z Zabrzega, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 42, 1889, č. 29, s. 7.

¹³⁷ Překlad: „Dne 14. t. m. slavil nově vysvěcený kněz Londzin primici. Na tuto slavnost dorazilo 8 kněží, mnoho známých, příbuzných a velký počet lidí z okolních farností. Předtím, než vyšlo z domu procesí, promluvil k velebnému primiciantovi a rodičům místní farář P. Doležel, pěkné příležitostně kázání v kostele pronesl farář P. Paździora. Po pobožnosti a požehnání, které primiciant udělil duchovenstvu, rodičům a lidu, se konala v domě rodičů hostina. Na ní byly pronášeny četné připitky, mezi nimiž vynikala neobyčejnou vroucností a srdečností slova, která pronesl k nově vysvěcenému knězi velebný děkan, P. Śliwka z Rudzice. Na konci této krátké zmínky P. Londzinovi ze srdce přejeme zdar a štěstí v jeho příštím obtížném povolání.“

katolickým periodikem pod vedením nového šéfredaktora, P. Józefa Londzina. Ten svým čtenářům napsal:¹³⁸

„Dnia 7 czerwca br. powierzyło mi katolickie Towarzystwo prasowe redakcyę ,Gwiazdki Cieszyńskiej.‘ Pomny zadania, jakie sobie to pismo zakreśliło: szerzyć ducha katolickiego i narodowego wśród polskiego ludu śląskiego, chcę i ja pracować w wytkniętym kierunku poświęcając swoje siły dobrej sprawie. Głównymi nieprzyjaciółmi naszymi na Śląsku, czyhającymi na naszą zglądę i zagładę są liberalizm i germanizm. ,Gwiazdka Cieszyńska‘ stojąc na straży najświętszych nam uczuć religijnych i nigdy nieprzedawnionych praw narodowych nie może być wobec téj walki obojętną, musi ubezwładniać wszelkie wrogie nam zapędy, wskazywać broń, jaką odpierać mamy pociski nieprzyjaciół naszych i prowadzić lud do umoralnienia i dobrobytu. Zdaje mi się, że będąc księdzem i synem ludu śląskiego pochodzącym ze stanu chłopskiego, który musi znosić najboleśniejszy ucisk i największe upośledzenie, wiem i odczuwam najbardziej co temu ludowi zagraża i dokucza, a więc posiadam warunki po temu, aby stanąć na czele redakcyi ,Gwiazdki Cieszyńskiej‘ mającej powyższe zadanie. Aby zaś ,Gwiazdka‘ świeciła i rozszerzała światło upraszam o łaskawe wspieranie prenumeratą i korespondencyami. Żywię nadzieję, że i Rodacy w Galicyi poprą to pismo, pamiętając że chodzi tu o walkę na kresach Ojczyzny.“¹³⁹

Žurnalistická činnost mladého duchovního se však nelíbila některým církevním kruhům. V rámci vratislavské diecéze, do jejíž správy Těšín spadal, dráždila Londzinova přítomnost v redakci zejména jeho nadřízeného, arcibiskupa Georga von Koppa, který byl proslulý svými radikálními antipolskými postoji. Již v srpnu 1890 se arcibiskup snažil přimět Těšínský vikariát i Katolické tiskové sdružení k tomu, aby Londzinovo periodikum přešlo do světských rukou. Samotnému týdeníku vyčítal přílišný zájem o světská témata a jitření nálad svými politickými a národnostními příspěvky.¹⁴⁰ Vrchol arcibiskupova rozlíčení způsobil

¹³⁸ *Gwiazdka Cieszyńska* 43, 1890, č. 24, s. 1.

¹³⁹ Překlad: „Dne 7. června t. r. mi Katolické tiskové sdružení pověřilo redakci ,Gwiazdki Cieszyńskiej.‘ S vědomím, jaký úkol si časopis vytyčil: tj. šířit katolického a národního ducha mezi polským lidem slezským, chci i já pracovat ve vyznačeném směru a obětovat své síly pro dobrou věc. Hlavními našimi nepřáteli ve Slezsku, kteří čekají na naši zhoubu a vyhlazení, jsou liberalismus a germanismus. ,Gwiazdka Cieszyńska‘, která stojí na strážích našich nejsvětějších náboženských citů a nikdy nepromlčených národních práv, nemůže být vůči tomuto boji lhostejná, musí paralyzovat veškeré nepřátelské vášně proti nám, a vést lid k morálce a blahobytu. Zdá se mi, že jako kněz a syn slezského lidu, pocházející ze selských vrstev, který musí snášet nejbolestnější útisk a největší pokoření, nejlépe vím a pociťuji, co tomuto lidu hrozí, co jej trápí, a tím pádem splňuji podmínky pro to, abych stanul v čele redakce ,Gwiazdki Cieszyńskiej‘, plnící výše zmíněnou úlohu. Aby ,Gwiazdka‘ svítila a šířila své světlo, prosím o laskavou podporu ve formě předplatného. Živím naději, že i rodáci v Haliči tento časopis podpoří a budou pamatovat, že se jedná o boj na periferiích Vlasti.“

¹⁴⁰ NOWAK – PANIC, *Ks. Józef Londzin*, cit. d., s. 12.

článek satirické rubriky *Jura i Janek*, komentující císařské manévry, pořádané ve Slezsku (mezi Těšínem a Moravskou Ostravou) na počátku září 1890:¹⁴¹

Jura. Myšlálech dotąd, že já tylko umiem podróżować i zaglądać do każdego kąta, a tu teraz mám naśladowcę w cesarzu niemieckim.

Jánek. Nas ludzie zapraszają, to nic dziwnego, że się smykamy, ale onego nikt nie zaprosi, a przecież jedzie.

Jura. Może go też car zaprosił na manewry.

Jánek. A gdzie tam; w Rosyi nie bardzo dbają o przyjaźń niemiecką, bo ona nie warta ani torby sieczki. Prusacy tak długo dochowują przyjaźni i wierności, dopóki się im podobá i im korzyść przynosi.

Jura. O tém wiedzą dobrze Moskale. Powiadał mi jeden pán z Petersburga, że oni też tam ani nie myślą o zbliżeniu się do Niemiec. Sam car Niemców nie lubi i im nie dowierzá, już go nieráz oszwábili.

Jánek. To práwda. Przypominám sobie, że przeszłego roku był car w Danii. Niemcy chcieli go gwałtem ściągnąć do Berlina, ale on nie chciał. Gazety pisały codzień inaczej: przyjdzie, nie przyjdzie, może przyjdzie, prawdopodobnie przyjdzie, pewnie nie przyjdzie, może jeszcze przyjdzie, i w końcu przyszedł zmuszony ustawicznymi zaproszeniami i natarczywością.

Jura. Teraz rozumiem, dláczego tego roku nie chce car jechać do Danii. On chce mieć pokój, a tam by mu pokoju nie dali Niemcy, ściągając go do Berlina. Z tego powodu pojedzie do południowój Rosyi.

Jánek. Dej już tam pokój Prusákom, pomówmy raczej o naszych manewrach.

Jura. Lud nasz cieszy się bardzo, że znowu увидzi Najjaśniejszego Pana.

Jánek. Má słusznóść, bo takiego panujácego trzeba szukać w Europie. Onego kochają w Austryi wszystkie narody.

Jura. Sám będę krzyczál z całego gardła „niech żyję” (sic!) i jeszcze innych będę namawiał, żeby krzyczeli, aż szyby w oknach brzęczeć będą.

Jánek. My Polácy mamy dobre gardła, musimy się więc nimi popisać.

¹⁴¹ Jura i Jánek, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 43, 1890, č. 35, s. 5.

Jura. Inni, co do nas nie należą, niech sobie krzyczą „hoch”, my krzyczymy „niech żyje.” Z nas każdy wie, co to znaczy „niech żyje”; „hoch” nikt nie rozumie.

Jánek. Cesář nasz umie po polsku, będzie miał wielką radość, że go tak gorąco i szczerze witamy.

Jura. No pewnie. - ¹⁴²

Navzdory druhé části stati, která je ukázkovým příkladem austroslavismu a loajality vůči rakouskému mocnáři, nedokázal arcibiskup Kopp skousnout hrubou urážku německého císaře Viléma II. V souvislosti s brzy následujícím dalším „pobuřujícím“ článkem, který usvědčoval ředitelství Třineckých železáren z diskriminačního protipolského jednání, vydal rozlíčený arcibiskup příkaz k okamžitému přeložení Józefa Londzina do Bielska. Po následující vlně protestů a zejména po přímlově kněze, poslance a spoluzakladatele těšínské školské matice, Ignace Świeżeho, arcibiskup své rozhodnutí nakonec přehodnotil.¹⁴³ Zrušený příkaz však ani zdaleka neznamenal konec neustálého sporu mezi oběma muži.

Také následující léta byla poznamenána vleklými konflikty, způsobenými Londzinovou angažovaností v redakci polského týdeníku i v rámci Školské matice Těšínského knížectví. Do mateřní organizace vstoupil záhy po smrti jejího předsedy a svého „učitele“ Pawła Stalmacha, načež v ní zaujal post místopředsedy a pokladníka. Z těchto pozic vynakládal Londzin jak

¹⁴² Překlad:

Jura. Doted' jsem si myslel, že jen já umím cestovat a strkat do všeho nos, a teď tady mám následovníka v německém císaři.

Janek. Náš lidé zvou, tak není divu, že se touláme, ale jeho nikdo nezve, a přeci jede.

Jura. Třeba ho pozval na manévry i car.

Janek. Ale kdež; v Rusku na německé přátelství dbají pramálo, protože stojí za děravý groš. Prušáci dodržují přátelství a věrnost tak dlouho, dokud se jim chce a je to pro ně výhodné.

Jura. O tom Moskalové dobře vědí. Jeden pán z Petrohradu mi povídal, že tam na sblížení s Německem ani nepomyslí. Němce nemá rád ani samotný car, nejdnou ho už podfoukli.

Janek. To je pravda. Vzpomínám si, že v minulém roce byl car v Dánsku. Němci jej chtěli násilím dotáhnout do Berlína, ale on nechtěl. Noviny psaly každý den jinak: přijde, nepřijde, možná přijde, pravděpodobně přijde, určitě nepřijde, snad ještě přijde, a nakonec přišel, donucen ustavičným zvaním a dotěrností.

Jura. Teď chápu, proč car letos nechce jet do Dánska. Chce mít klid, a tam by mu jej nedopřáli Němci stahováním ho do Berlína. Z toho důvodu pojede do jižního Ruska.

Janek. Dej už pokoj Prušákům, porozprávějme raději o našich manévrech.

Jura. Náš lid se již velmi těší, že opět uvidí Nejjasnějšího Pána.

Janek. Má pravdu, protože takového vládce aby v Evropě pohledal. V Rakousku jej všechny národy milují.

Jura. Já sám budu z plna hrdla křičet „ať žije“ a budu k tomu podněcovat i ostatní, aby křičeli, až zařinčí okenní tabulky.

Janek. My Poláci máme dobré hlasivky, musíme ukázat, co dovedou.

Jura. Jiní, kteří k nám nepatří, ať si křičí „hoch“, my voláme „ať žije“. Každý z nás ví, co znamená „ať žije“; slovu „hoch“ nikdo nerozumí.

Janek. Náš císař polsky umí, bude mít velkou radost, že ho tak vroucně a upřímně vítáme.

Jura. To určitě.

¹⁴³ NOWAK – PANIC, Ks. Józef Londzin, cit. d., s. 13.

prostřednictvím svého týdeníku, tak skrze své osobní kontakty, maximální úsilí k získávání nových sponzorů pro polskou matici a vytoužené polské gymnázium. Arcibiskup Kopp, sledující tyto vikářovy aktivity se silným znepokojením a nelibostí, Londzinovi opět vyhrožoval přeložením, tentokrát až na druhý konec státní hranicí rozdělené diecéze, do Nisy. K vrcholu sporu došlo v roce 1895, tedy v době, kdy bylo gymnázium po letech úsilí zřízeno. To už Londzinovi hrozil arcibiskup Kopp dokonce suspendováním, tj. zákazem kněžské činnosti. I tentokrát zažili Londzinův přítel, P. Ignacy Świeży a skoczowskiý advokát, Julian Kreisel, před arcibiskupem horké chvíle; společnými silami ale nakonec přece dosáhli kýženého efektu a Londzin zůstal v Těšíně. Začal si však dávat větší pozor a ve věcech své redaktorské práce přešel do částečné anonymity. Ani Londzinova opatrnost a žurnalistika „ze zákulisí“ ovšem nezabránilo rozpuštění katolického Tiskového sdružení, ke kterému se Kopp uchýlil roku 1897. Vysoce populární *Gwiazdka* ovšem díky darům sponzorů i podpoře samotných čtenářů vycházela dále. Situace kolem osoby P. Londzina se poněkud uklidnila teprve ve chvíli, kdy přestoupil z farního úřadu na nové gymnázium, kde začal na plný úvazek vyučovat náboženství. Tímto krokem se značně ulevilo zejména těšínskému vikariátu, který musel do té doby odolávat neustálému arcibiskupově nátlaku.¹⁴⁴

Vyloženou nenávistí vůči Londzinovi a jeho aktivitám, kterými navazoval na svého předchůdce Pawła Stalmacha, překypovalo také „šlonzákovské“ hnutí, které proti duchovnímu útočilo mnohdy ještě agresivněji, než kruhy německé. Obecně jej charakterizovalo následovně:¹⁴⁵

„Ks. Londzin odziedziczył wady Stalmacha, ale nie ma jego zasług, ani jego inteligencji. Ma natomiast wygórowaną ambycję osobistą i polityczną, nie odpowiadającą ani jego uzdolnieniu, ani dotychczasowej działalności. (...) Wygórowana ambycja w połączeniu z dużym zapasem energii uczyniła ks. Londzina nieodpowiedzialnym komendantem duchowieństwa katolickiego na Śląsku.“¹⁴⁶

Další z mnoha ran osudu Londzinovi přinesl rok 1904 – tentokrát ovšem z vlastních řad. Coby místopředseda a pokladník matice byl nařčen z nedůsledného spravování matičních financí. Jelikož byl skutečnou podstatou aféry spíše vrcholící konfesní spor a útok ze strany

¹⁴⁴ NOWAK – PANIC, *Ks. Józef Londzin*, cit. d., s. 12–16.

¹⁴⁵ Dwaj sprzymierzeńcy!, in: *Ślązak* 1, 1909, č. 30, s. 2.

¹⁴⁶ Překlad: „P. Londzin zdědil vady Stalmacha, ale nemá jeho zásluhy, ani jeho inteligenci. Má zato přehnané osobní a politické ambice, neodpovídající ani jeho schopnostem, ani jeho dosavadní činnosti. (...) Přehnané ambice ve spojení s velkou zásobou energie učinily P. Londzina nezodpovědným velitelem katolického duchovenstva ve Slezsku.“

evangelické frakce, která v daném období získala ve vedení matiční organizace převahu, vzdal se poněkud prchlivý a všestrannou angažovaností beztak přetížený Józef Londzin svých funkcí a demonstrativně vystoupil z generální rady.¹⁴⁷

Ani po vystoupení z vedení matice však Londzin nezhálel, počet aktivit, které dokázal souběžně zvládat, zůstal nadále velmi úctyhodný. Prvním krokem, který po opuštění generální rady učinil, bylo zřízení humanitárně-osvětového sdružení, nesoucího název *Opieka nad kształcą się młodzieżą katolicką im. bł. Melchiora Grodzieckiego* (Péče o studující katolickou mládež blahoslaveného Melichara Grodeckého). Úkolem nové organizace byla materiální i finanční výpomoc nemajetným polským žákům, tedy činnost doplňující aktivity matice. Sdružení se vzchopilo natolik, že se mezi léty 1913 – 1919 zmožlo dokonce na založení tří internátů pro nemajetnou mládež. Zároveň Londzin v Těšíně zřídil vývařovnu pro nejchudší žáky, ve které mládež dostávala stravu za symbolickou cenu, v případě těch nejnuznějších dokonce zcela zdarma. Kromě iniciátora Londzina stály za zrodem kuchyně dva ženské spolky – *Solidacja Mariańska Pań i Panien* a *Polski Związek Niewiast Katolickich* (Mariánská kongregace paní a slečen a Polský svaz katolických žen).¹⁴⁸

Stranou nezůstávala ani Londzinova vášeň pro sběratelství, kterou zdědil po svém otci. Roku 1901 založil v Těšíně spolu se členy Polského pedagogického sdružení první vědeckou muzejní instituci v Těšínském Slezsku, zabývající se kulturním a duchovním dědictvím těšínského lidu, terénním výzkumem i hmotnými památkami. Také tato organizace Londzina jednomyslně prohlásila svým předsedou. V srpnu roku 1903 sdružení připravilo první etnografickou výstavu, která do Těšína přilákala četné příznivce folkloristiky.¹⁴⁹

V dubnu 1906 založil Londzin v hlavním městě knížectví Katolickou čítárnu, jež se stala katolickou variací na Lidovou čítárnu, založenou před půlstoletím Stalmachem. V roce 1910 stál Londzin pro změnu u zrodu Polského turistického sdružení „Beskyd“ (*Polskie Towarzystwo Turystyczne „Beskid”*). Také této organizaci Londzin v letech 1912 – 1924 předsedal, čímž zajistil její rozkvět a bohatý přísun financí. V roce 1913 bylo sdružení schopno zafinancovat stavbu první polské turistické chaty v Moravskoslezských Beskydech, která byla postavena na vrcholu Ropičky (918 m). Přestože chata již roku 1918 vyhořela, přistoupilo sdružení k výstavbě nové, dodnes dochované chaty, ležící ve výšce 978 m pod vrcholem Velký Stožek. Polské sdružení „Beskyd“ zároveň představovalo první polskou konkurenci německého spolku

¹⁴⁷ NOWAK – PANIC, *Ks. Józef Londzin*, cit. d., s. 16–17.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 25.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 26.

Beskidenverein.¹⁵⁰ Pokračovatelem Londzinova „*Beskidu*” na české straně státní hranice je od roku 1922 až do současnosti *Polskie Towarzystwo Turystyczno-sportowe „Beskid Śląski”*.

Kromě výše popsaných organizací a sdružení vedl Londzin coby duchovní pochopitelně také četná společenství církevní. Kromě již zmíněných Mariánské kongregace a Svazu polských žen to byl dále *Polski Związek Młodzieży Katolickiej* (Polský svaz katolické mládeže) nebo *Stowarzyszenie św. Zyty* (Společenství sv. Zity).¹⁵¹

Na prahu 20. století se Londzin nedržel stranou ani záležitostí politických. Po neúspěšném pokusu o vstup do Zemského sněmu kandidoval v roce 1907 ve volbách do Říšské rady, které vůbec poprvé neproběhly na základě kuriového systému, nýbrž všeobecného hlasování (ze kterého však nadále zůstávaly vyloučeny ženy). Poslanecký mandát Londzin získal a v parlamentu vstoupil do polského poslaneckého klubu. Ve své funkci kladl důraz především na rozšíření jazykových práv Poláků v Haliči (což se v průběhu Londzinova volebního období povedlo zajistit), a na reformu Zemského sněmu v Opavě, který byl stále zatížen kuriálním volebním systémem, který diskriminoval slovanský živel (to se však uskutečnit nepodařilo). Kromě zajištění svých krajanů coby společenské skupiny, se Londzin ve své poslanecké funkci zabýval i ojedinělými případy jednotlivců. Mezi dochovanými archiváliemi z daného období se mi povedlo nalézt zajímavou, samotnému ministru adresovanou interpelaci,¹⁵² jejímž předmětem byla šikana polského žáka Ottokara Stroffa, na které se podíleli jeho němečtí spolužáci a učitelé.

Jak ze zprávy vyplývá, spouštěčem celé aféry se stala poklidná oslava 3. máje (Den polské ústavy z roku 1791), která se konala v neděli 4. května 1913 v haličském městečku Biała (dnes okresní město Bielsko-Biała). Slavností se zúčastnil také Ottokar Stroff, žák 3. třídy německé reálky v Bielsku. Stejně jako mnozí ostatní účastníci, zakoupil si Ottokar červenobílou kokardu, kterou si připjal na oděv. Když se vracel domů, potkal v ulicích Bialej dva německé spolužáky, z nichž jeden měl na své klopě rovněž kokardu, avšak v černo-červeno-zlatém německém provedení. Když dorazil Ottokar dalšího dne do školy, byl po celou dobu vyučování o přestávkách vysmíván a bit svými spolužáky. Návrat psychicky zlomeného a potlučeného

¹⁵⁰ NOWAK – PANIC, *Ks. Józef Londzin*, cit. d., s. 27.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Śląska Biblioteka Cyfrowa: Książnica Cieszyńska. Signatura TR 056.150. *Interpelacya posła ks. Londzina i towarzyszy do Jego Ekscellencyi pana Ministra wyznań i oświaty w sprawie gwałtów popełnionych na Ottokarze Stroffie, uczniu szkoły realnej w Bielsku*. Haus der abgeordneten. – 152. Sitzung der XXI. Session am 4. Juni 1913.

chlapce domů, přiměl jeho otce k výpravě do školy a k návštěvě ředitele. Přestože ten přislíbil intervenci, následující den nebyla situace o nic lepší, ba naopak:

„W godzinie rysunków, gdy professor był przy tylnych stołach, przypięło sobie kilku uczniów z papieru zrobione czarno-czerwono-żółte kokardki. Jeden z nich Ullmann przystąpił do niego pytając? (sic!) „Bekennst du dich dazu?“ Gdy Stroff zaprzeczył, ten uderzył go pięścią.“¹⁵³

To však ještě nebylo vše. Ránu pěští dostal Ottokar toho dne ještě jednou, uštedřili mu ji s výkřikem *„Du Polak, du verfluchter!“* další dva spolužáci na schodech. Ke konci dne byl Ottokar Stroff předvolán třídním učitelem, který se jej měl dotázat: *„Warum ist das nicht mit dem Mikuszewski? Der zeigt es halt nich öffentlich, daß er ein Pole ist“*.¹⁵⁴ Chlapec opět přišel domů s pláčem. Ve středu se do Stroffovy třídy dostavil ředitel a pronesl v ní proslov. Stroff měl podle jeho mínění vědět, že nošení odznaků je školními předpisy zakázáno. Dále ředitel pokračoval: *„Übrigens könnten Sie wissen, daß die Deutschen das nicht dulden werden.“*¹⁵⁵ Na Stroffovy námitky, že německý spolužák Kunz nosil téhož dne kokardu rovněž, nebyl brán žádný zřetel. Fyzické násilí vůči Stroffovi bylo mezi hlavními viníky potrestáno dvojnásobným pobytům po škole a jedním výpraskem. Tímto by mohl celý incident skončit. Jeho další dějství se však otevřelo v bezprostředně následující hodině fyziky. Poté, co byli Stroff a jeden z potrestaných viníků vyvoláni k tabuli, před kterou nepředvedli zrovna nejlepší výkon, začal fyzikář křičet:

„Jetzt habe ich die beide Raufer, aber Stroff sollte wissen, daß er in eine deutsche Schulle geht und in keine polnische, deshalb darf er kein polnisches Abzeichen tragen; und wir werden auch nicht zulassen, daß die Polen dorten polnische Abzeichen tragen.“¹⁵⁶

I tentokrát přišel polský chlapec domů zcela zdrcen. Míra trpělivosti Ottokarova otce přetekla a vydal se podruhé navštívit ředitele, tentokrát však již za účelem odepsání syna ze školy. Neodpustil si poznámku, že mnozí němečtí žáci (zazněla i konkrétní jména) nosí nejen po městě, ale dokonce i do školy odznáčky „Nordmark“, aniž by byli trestáni. Ředitel přešel

¹⁵³ Překlad: *„V hodině kreslení, když se profesor nacházel u zadních lavic, připnulo si několik žáků černo-červeně-žluté kokardy, vyrobené z papíru. Jeden z nich, Ullmann, k němu přistoupil s otázkou: „Bekennst du dich dazu?“ Když to Stroff popřel, udeřil jej pěští.“*

¹⁵⁴ Překlad: *„Proč to tak není i s Mikuszewským? Prostě neukazuje tak otevřeně, že je Polák.“*

¹⁵⁵ Překlad: *„Mohl jste mimochodem vědět, že to Němci nebudou tolerovat.“*

¹⁵⁶ Překlad: *„Ted' je mám oba, výtržníky, ale Stroff by měl vědět, že chodí na německou a ne na polskou školu, tudíž nesmí nosit žádné polské odznaky; a také nikdy nedovolíme, aby zde (v Bielsku, pozn. aut.) Poláci nosili odznaky.“*

celou věc mlčením. O celé aféře se však nemlčelo ve společnosti a stížnosti brzy doputovaly až k poslanci Józefu Londzinovi. Ten uzavírá svou interpelaci ministrovi následujícími slovy:

„Przepisy szkolne austriackie zakazują wyraźnie noszenia odznak towarzystw, o innych zaś odznakach nic wyraźnego w przepisach nie ma. Ottokar Stroff, który z powodu ciągłej zmiany miejsca pobytu ojca jest już w trzeciej szkole niemieckiej, nie dał nigdy jeszcze powodu do skarg, żeby prowokacyjnie zaznaczał swoją narodowość. I w opisanem zajściu nie mogło być ani mowy o prowokacji. Zresztą Stroff nie wiedział wcale, że odznak nosić nie wolno i czerwono-białą kokardkę nosił w Białej i podczas obchodu narodowego.“¹⁵⁷

Závěr interpelace pak pokládá ministrovi dva dotazy:

„1. Czy znane jest Waszej Ekscellencyi powyższe zajście?

2. Co Wasza Ekscellencya czynić zamierza, aby młodzież polska w zakładach niemieckich nie była narażona w przyszłości na podobne gwałty i szykany?“¹⁵⁸

Ve Vídni dne 29. května připojilo k dokumentu podpis celkem 22 polských poslanců s Londzinem v čele.

V průběhu svého poslaneckého období se Londzin rovněž pokusil podruhé kandidovat do Zemského sněmu v Opavě. Ani toto snažení, ke kterému došlo roku 1909, ovšem nebylo korunováno úspěchem. Ke všeobecnému údivu jej porazil a mandát získal již výše zmiňovaný slezský nacionalista Józef Koźdoń.¹⁵⁹ Stalo se tak na základě ostré a velmi nedůstojné kampaně, jejímž nástrojem se stalo mimo jiné Koźdońovo periodikum *Ślązak*. Články v těchto novinách měly postavu kněze Londzina v hledáčku dlouhodobě, s blížícími se volbami však narůstaly obvyklé výpady a osobní útoky do naprosto nepochopitelných rozměrů. Jako jeden příklad za všechny si uvedme neobyčejně jedovatý výlev, s jakým přišel *Ślązak* dne 4. září 1909:¹⁶⁰

¹⁵⁷ Překlad: „Rakouské školské předpisy výslovně zakazují nošení odznaků spolků, ale o jiných odznacích v předpisech nic konkrétního není. Ottokar Stroff, který z důvodu neustálých změn otcova místa pobytu navštěvuje již třetí německou školu, ještě ani jednou nezavdal příčinu pro stížnosti, že by provokativně upozorňoval na svou národnost. Také v popisovaném incidentu nemůže být ani řeči o provokaci. Konečně, Stroff vůbec nevěděl, že se odznaky nesmějí nosit, červenobilou kokardu nosil v Białej, a to v průběhu národní slavnosti.“

¹⁵⁸ Překlad:

„1. Je Vaší Excelenci výše uvedený incident znám?

2. Co míní Vaše Excelence učinit pro to, aby v budoucnu nebyla polská mládež v německých ústavech vystavena podobnému násilí a šikaně?“

¹⁵⁹ NOWAK – PANIC, *Ks. Józef Londzin*, cit. d., s. 22.

¹⁶⁰ Dwaj sprzymierzeńcy!, in: *Ślązak* 1, 1909, č. 30, s. 2.

„I polityka do dziś dnia stanowi najulubieńszy przedmiot jego publicznych popisów. Zajmuje się nią namiętnie i to nie tylko polityką śląską, ale wielką, ogólnoeuropejską. Codziennie przepędza kilka godzin u Alnocha na czytaniu gazet i wogóle (sic!) uważa sie (sic!) za jednego z najlepszych w tej części świata znawców polityki międzynarodowej. Czy badanie spraw politycznych pozostawia mu dość czasu na odmawianie brewiarza, niewiadomo, - chodzą jednak wieści, że nigdy nie odmawia ,Ojczyzna nasz‘ ze względu na zawarte w modlitwie tej słowa: ,I odpuść nam nasze winy!‘ Jako, on wielki, czcigodny, zasłużony, mógłby mieć jakiegokolwiek winy i modlić się o ich odpuszczenie? Toż według jego mniemania, od niego rozpoczynają się dopiero dzieje Śląska, on jeden między Ostrawicą i Białką jest pierwszorzędną znakomitością w dziedzinie polityki i historii, teologii i pedagogii, prawa karnego i starożytnictwa i wielu innych rzeczy, któremi zajmuje się bardzo pilnie, ilekroć nie złości się..... (sic!) I to ,złoszczenie się‘ bodaj czy nie najwięcej zabiera mu czasu i nie dozwala dokończyć rozpoczętych dzieł...! Najpiękniejszy ten ,paterek‘ w Cieszynie, z twarzyczką panienki lub czwartoklasisty, słodziutki i uprzejmy, przy pierwszym spotkaniu robi wrażenie niewiniątka wcale do złości niezdolnego. Ale odważ się tylko niebaczny słowem, żywym czy pisanem obudzić w nim drzemiącego lwa, a zobaczysz, jak z tych ustek, powołanych zda się jedynie do odmawiania różańca, wyleją się na ciebie strumienie rozszalałej nienawiści, doprowadzającej słodkiego paterka nieledwie do utraty przytomności. Nie przebaczy ci do grobowej deski, będzie szukał sposobności do kłótni, utarczki, zwady, będzie podjudzał wielkich i maluczkich, przekręci każde twoje słowo, wywróci opacznie każdą twoją myśl, byleby mieć tylko motyw do zemsty. A że nie zawsze mu się to udaje, że musi się czasem w mściwych zapędach hamować, więc w pasowaniu się z samym sobą, wędnieje mu jego młodzieńcza twarzyczka a na głowie tu i owdzie ukazują się srebrne nici....! (sic!)“¹⁶¹

¹⁶¹ Překlad: „Až do dnešních dnů představuje nejoblíbenější téma jeho veřejných projevů politika. Věnuje se jí vášnivě, a to nejen politice slezské, ale velké, celoevropské. Každodenně tráví u Alnocha několik hodin času čtením novin, a vůbec považuje se za jednoho z největších znalců mezinárodní politiky v této části světa. Zda mu zkoumání politických věcí nechává dostatek času pro odříkávání breviáře, není známo – proslychá se však, že se nikdy nemodlí ,Otče náš‘ z důvodu slov ,A odpuť nám naše viny!‘, obsažených v modlitbě. Jak by on, velký, ctihodný, zasloužilý, mohl mít jakékoliv viny a modlit se za jejich odpuštění? Dle jeho mínění přeci začínají dějiny Slezska jím, on jediný je mezi Ostravicí a Bialkou prvořadou osobností v oblasti politiky a historie, teologie a pedagogiky, trestního práva a starožitnictví, a mnoha dalších věcí, kterými se pilně zabývá, pokud se zrovna nedurdí... A to běsnění, zдалipak mu nezabírá nejvíce času a nedovoluje mu dokončit započatá díla! Nejhezčí je ten ,kněžourek‘ v Těšíně, s tvářičkou slečinky nebo čtvrtáka, sladoučký a milý, při prvním setkání, kdy dělá dojem nevíňátka zcela neschopného hněvu. Ale opovažte se jen neopatrným slovem, živým či psaným, probudit v něj spícího lva, a uvidíte, jak se z té pusinky, zdánlivě stvořené pouze k odříkávání růžence, na vás vyvalí proud divoké nenávisti, přivádějící sladkého kněžourka takřka až do mdlob. Neodpustí vám až za hrob, bude hledat závdavek k hádce, potyčce, šarvátku, bude podněcovat velké i maličké, překrouť každé vaše slovo, převrátí každou vaši myšlenku, jen aby měl motiv k pomstě. A že se mu to ne vždy daří, že občas musí své mstivé choutky potlačovat, vadne bojem se sebou samým jeho mládenecká tvářička a na hlavě se tu a tam objevují stříbrné nitě.“

K výše citovaným řádkům snad ani není potřeba komentáře. Za zmínku ovšem stojí fakt, že protikandidátova tiskovina, *Gwiazdka Cieszyńska*, se téhož dne ve svém vydání zabývala především otevřením nového polského gymnázia v Orlové a podobně tomu bylo také v číslech následujících. Volbám do Zemského sněmu v nich byla věnována spíše marginální pozornost, a pokud již zaznělo jméno Józefa Koždoně, nebylo spojováno s žádnými hrubozrnnými osobními výpady. Londzin se nad sprosté útoky svého protikandidáta a životního ideového nepřítele uměl očividně alespoň navenek povznést, a dokázal se ubránit úpadku na jeho úroveň. Ne vždy se to ovšem dařilo všem, které nenávistné a lživé Koždoňovy útoky pronásledovaly. V případě některých vyvolaly tyto situace natolik silné emoce, že se neubránili pokušení vzít spravedlnost do vlastních rukou. O níže citovaném incidentu, k němuž došlo v souvislosti s jinými, avšak velmi podobnými Koždoňovými výroky proti redaktorovi dalšího regionálního plátku, informuje na svých stránkách *Gwiazdka Cieszyńska*.¹⁶²

„Czytamy w ‚Dzienniku Cieszyńskim‘: ‚W ostatnim numerze renegackiego ‚Ślązaka‘ został redaktor pisma naszego, p. Zabawski, w wstrętny i haniebny sposób napadnięty przez znanego paszkwilistę i denuncyanta Kożdonia, nauczyciela w Międzyświeciu. W artykule owym ‚Ślązaka‘ dotknięto nie tylko osobę redaktora, ale wciągnięto w dyskusję publiczną osoby bliskie mu i sprawy z życia ściśle osobistego. Za wydrukowanie paszkwilu tego został redaktor ‚Ślązaka‘, Kożdóń, wypoliczkowany wczoraj (d. 6. b. m.) popołudniu przez p. Zabawskiego na rynku w Skoczowie. Świadcami zajścia było całe grono przyjaciół Kożdonia. “¹⁶³

Emotivní volby do Zemské rady z roku 1909 svým výsledkem zmařily poslední možnost, aby do opavského sněmu kněz Józef Londzin zasedl. Žádné další volby do této instituce se z důvodu propuknutí první světové války a následného pádu monarchie již nekonaly. Výbuch první světové války postavil poslance Londzina čelem k novým výzvám. Jelikož se na počátku války všechny polské instituce Těšínského knížectví v duchu austroslavismu loajálně postavily za rakouskou státní moc, strávil Londzin první válečné týdny organizováním Slezské legie, utvořené v rámci rakousko-uherské armády (viz podkapitola Poláci Těšínského Slezska v letech 1795 – 1938). Od 23. srpna probíhala tato činnost pod záštitou slezské frakce Vrchního národního výboru (*Naczelny Komitet Narodowy*), jehož členy

¹⁶² Wypoliczkowanie Kożdonia, redaktora „Ślązaka”, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 62, 1909, č. 28, s. 2.

¹⁶³ Překlad: „V ‚Dzienniku Cieszyńskim‘ čteme: ‚V posledním čísle zrádcovského ‚Ślązaka‘ byl ze strany známého pisálka a udavače Koždoně, učitele v Międzyświeciu, odporným a hanebným způsobem napaden redaktor našeho plátku, p. Zabawski. Onen článek ‚Ślązaka‘ se dotknul nejen osoby redaktora, nýbrž i osob jemu blízkých a striktně soukromých záležitostí, které byly zataženy do veřejné diskuse. Za vytištění tohoto paszkwilu byl redaktor ‚Ślązaka‘ Koždoń včera (6. tohoto měsíce) odpoledne zpoliczkován p. Zabawským na náměstí ve Skoczowě. Svědky události se stala celá skupina Koždoňových přátel.“

byli J. Zaleski, J. Michejda, J. Londzin, a T. Reger.¹⁶⁴ Poté, co legie dne 21. září 1914 odpochovala na frontu, vrátil se Londzin k účasti na společenském dění. V únoru 1915 se stal předsedou speciálního Záchraného výboru (*Komitet Ratunkowy*), který na půdě Těšínska organizoval pomoc rodinám válečných obětí z Haliče.

Významným datem z hlediska polského hnutí nejen na Těšínsku, byl 5. listopad 1916, představující úsvit polské státnosti. Ze strany Německé říše a rakousko-uherské monarchie byl vydán souhlas se vznikem polského státního útvaru, který by získal nezávislost na Ruském impériu a podléhal by formální podřízenosti obou iniciujících říší. Umírající císař František Josef I. se navíc zavázal k udělení speciální autonomie Haliči. Poslední zmíněný počín probudil v rámci Těšínského knížectví horlivou diskuzi, jelikož vyvolal obavy, že by Halič získala větší práva než Těšínské Slezsko. Těšínská představitelé začali vyvíjet nátlak jak na haličské politiky, tak na rakouské instituce. První byli žádáni, aby do svých politických plánů zahrnuli rovněž otázku Těšínska, na druhé se obrátili s opětovnou prosbou, aby bylo Těšínské knížectví připojeno k Haliči. V souvislosti s vývojem války přehodnotil svůj prvotní austroslavismus i Londzin. Na sérii konferencí z roku 1917, pořádaných dne 21. dubna ve Visle, 28. dubna v Jablunkově a 16. června v Czechowicích, požadoval Londzin spolu s ostatními polskými politiky připojení Těšínského Slezska k zamýšlenému samostatnému polskému státu, který by vznikl pod patronátem rakousko-uherského císaře. Dne 28. června 1917 pak přednesl na půdě rakouské Státní rady projev odsuzující válku a požadující připojení Těšínska k Polskému království.¹⁶⁵

Události však šly dále cestou, která nabírala ve věci rakousko-uherské monarchie čím dál zhoubnější podoby. Na přelomu září a října 1918 již nebylo pochyb o tom, že habsburské soustátí válkou zanikne. Dne 2. října předložili ve Vídni polští poslanci včetně Londzina Státní radě rezoluci, požadující obnovu plně suverénního polského státu. Na Poláky obývaném území monarchie začalo být diskutováno a připravováno převzetí státní moci. Dne 13. října předstoupil Józef Londzin před dvacetitisícový dav v Orlové, ke kterému pronesl proslov. Ve své promluvě oznámil, že polští činovníci přijímají na svá bedra úkol dovést slezský lid ke šťastné budoucnosti ve svobodném, nezávislém, jednotném Polsku. Zároveň zdůraznil, že si Poláci přejí žít s Čechy ve vzájemné shodě a dobrém sousedství.¹⁶⁶ Do dějin regionu se velmi významně zapsala sobota 19. října, kdy došlo v těšínském Národním domě k utvoření Národní

¹⁶⁴ NOWAK – PANIC, *Ks. Józef Londzin*, cit. d., s. 28.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 29.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 30.

rady Těšínského knížectví (*Rada Narodowa dla Księstwa Cieszyńskiego*). Nově vzniklý orgán čítal při svém vzniku sedm členů, reprezentujících různé frakce polského hnutí na Těšínsku. Byli jimi: P. Józef Londzin, P. Eugeniusz Brzuska, Franciszek Halfar, Wacław Olszak, Franciszek Tomiczek, Leon Wolf a Maria Sojkowa.¹⁶⁷ Jak jsme již rozebírali v úvodní kapitole, záměrem rady bylo převzetí moci po rakouské správě a připojení těšínského regionu k nově vznikajícímu Polsku. To se však radikálně vylučovalo s plány obdobné instituce, české Národní rady pro Slezsko. Vznikající napětí v regionu vyústilo po několika měsících v otevřený vojenský konflikt.

Když na Těšínsko vtrhlo v lednu 1919 československé vojsko, byl Londzin spolu s celou národní radou z Těšína evakuován. Následující měsíc strávil pendlováním mezi Bielskem, Krakovem a Varšavou, kde se snažil vyjednat pomoc proti československé ozbrojené agresi. Po konzultacích s Ignacym Paderewským bylo dohodnuto, že Londzin odjede spolu s Władysławem Kunickým a pastorem Józefem Pindórem k jednání na versailleskou konferenci. Ještě před odjezdem z Varšavy však tříčlennou delegaci zastihla zpráva o uzavření československo-polské dohody, podepsané dne 3. února 1919 mezi Edvardem Benešem a Romanem Dmowským.¹⁶⁸ Definitivní rozhodnutí konfliktu, které padlo dne 28. července 1920 na spojenecké konferenci v belgickém městečku Spa, Józefa Londzina, stejně jako ostatní veřejné činitele, i samotné obyvatelstvo, velmi zaskočilo. Sporné území mělo být státní hranicí rozděleno. Na poslední schůzi Národní rady Těšínského knížectví, která se konala dne 4. srpna 1920, vyzval Londzin polskou vládu k neuznání výše uvedeného mezinárodního dokumentu. Jeho následné několikaměsíční úsilí o získání stoupenců pro polský bojkot úmluvy se postupně přerodilo v rezignující účast na Likvidačním výboru rady (*Komitet Likwidacyjny Rady*), který se sešel naposledy dne 2. června 1924.¹⁶⁹

Aktivní účasti na politickém životě se ovšem Londzin nevzdal ani v nových poměrech. Coby poslanec úspěšně kandidoval do polského sejmu, v roce 1928 se stal senátorem. Od roku 1927 navíc plnil funkci těšínského starosty. Zajímavostí je, že ve stejné době seděl za hraniční řekou Olzou, v křesle českotěšínského starosty, jeho celoživotní rival Józef Koźdoń. V průběhu krátkého, nedokončeného Londzinova mandátu byly mj. vytvořeny plány pro přestavbu železniční stanice v Cieszyně (hlavní nádraží, ležící na košicko-bohumínské dráze, se po

¹⁶⁷ NOWAK – PANIC, *Ks. Józef Londzin*, cit. d., s. 30.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 31.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 32.

rozdělení města ocitlo na československé straně), došlo k rozšíření městské elektrárny a vznikla nová síť činžovních domů.¹⁷⁰

V posledních desetiletích, a zvláště pak posledních letech svého života, se Londzin věnoval také historickému bádání. Sepsal několik monografií, zabývajících se regionálními dějinami v oblasti školství a církve: *Zaprowadzenie języka polskiego w szkołach ludowych w Księstwie Cieszyńskim*, *Stan szkół ludowych w Księstwie Cieszyńskim na początku XIX stulecia*, *Kościoly drewniane na Śląsku Cieszyńskim*, a *Historia Generalnego Wikariatatu w Cieszynie*. Kromě toho vydal Londzin okolo stovky historických studií, článků, recenzí, polemik. O společensko-politických událostech, jichž byl významnou měrou sám účasten, pojednal v publikacích *Polskość Śląska Cieszyńskiego* a *Sprawa polsko-czeska na Śląsku Cieszyńskim*.¹⁷¹ Přestože tato bibliografická díla již dnes nespĺňujú veškerá současná kritéria pro vědecké práce, shromažďují v sobě fakta z celé škály dnes již neexistujících archivních pramenů, což značně navyšuje jejich historickou hodnotu.

Od počátku 20. let začala Józefa Londzina sužovat cukrovka a k ní přidružené choroby. Smrtelným se mu nakonec stalo drobné poranění, které v souvislosti s cukrovkou a nepravidelným dávkováním inzulinu zapříčinilo těžkou otravu organismu. P. Józef Londzin skonal dne 21. dubna 1929 v Těšíně (Cieszyně). Jeho pohřbu se zúčastnilo několik desítek tisíc lidí z obou stran Olzy, dále 120 kněží a katovický biskup Lisiecki, který celebroidal zádušní mši. Londzinovy ostatky spočinuly v Aleji zasloužilých osobností na polskotěšínském komunálním hřbitově.¹⁷²

Tímto bodem dovršíme portrét neobyčejné osobnosti, která je neodmyslitelně spjatá s polským školstvím, školskou maticí, i s polským národním hnutím v regionu Těšínského Slezska obecně, a kterou nelze v souvislosti s těmito tématy pominout. Je těžké pochopit, odkud bral tento pracovitý, zapálený, neobyčejně umíněný a houževnatý muž energii ke všem svým činnostem, kolik funkcí a aktivit může být spojeno s jediným, z dnešního úhlu pohledu nepřiliš dlouho trvajícím životem jednotlivce. O tom, že se dokázal všem svým funkcím věnovat plnohodnotně a s plným nasazením svědčí nejen úctyhodné výsledky jeho práce, ale také počet osob, které se dostavily k poslednímu rozloučení. Jako tečku za biografickou částí této práce si

¹⁷⁰ NOWAK – PANIC, *Ks. Józef Londzin*, cit. d., s. 35.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 35–36.

¹⁷² GRIM, Emanuel. *Ks. Józef Londzin (3. II. 1862 – 21. IV. 1929). Szkic biograficzny*. Cieszyn 1930, s. 95.

uvedme citát pamětníka, Lvovského rodáka, polského učitele Bolesława Błażka, který, myslím, dosti výstižně shrnuje celou podstatu Londzinovy osobnosti:¹⁷³

*„Mały, suchy, o ascetycznej twarzy człowieczek, dwoił się i troił. Kiedy spał nie wiem. Tylko mu się usta zaciskały coraz bardziej, a oczy gdzieś w głąb uciekały, ale nie zwalniał tempa ni na moment, wszystko załatwiał sam i tylko innych do pośpiechu przynaglał, że i nadążyć było trudno, choć było wielu od niego młodszych. Ot piastowska krew i tyle... Nie daruje swego, choćbyś go w kawały ciął, a swego dopnie, bo tak chce.”*¹⁷⁴

¹⁷³ BŁAŻEK, Bolesław. Pierwsze chwile gimnazjum polskiego w Cieszynie, in: BROŻEK, Ludwik (ed.). *Wspomnienia Cieszyniaków*, Warszawa 1964, s. 98.

¹⁷⁴ Překlad: „Malý, seschlý, asketický človíček se rozděloval na dva, na tři díly. Kdy spal, to netuším. Akorát ústa mu čím dál více zapadala, oči utíkaly někam do hloubi, ale on nezpomaloval ani na moment, vše zařizoval sám a druhé pouze popoháněl ke spěchu, jeho tempu měli problém dorovnat mnozí mladší. Hle, piastovská krev a basta... Ze svého neustoupí, ani kdybyste ho drali na kusy, protože si to umínil.“

3. Obraz polských lidových škol na území českého Těšínska v dobových kronikách a tisku

Ve třetím tematickém okruhu této práce se zaměříme na problematiku polských lidových škol v období 2. poloviny 19. století a počátku 20. století, ležících na území budoucí české části Těšínského Slezska, tzv. Záolží. Základním podkladem pro výzkum daného tématu jsou vedle dobového tisku především školní kroniky. Na jejich bázi si podrobněji přiblížíme historii několika konkrétních školních ústavů, rozestých napříč vytyčeným územím Záolží. Výběr daných školských zařízení byl podmíněn rozsahem dochovaných archivních materiálů, který je vzhledem k pohnutým dějinám regionu v první polovině 20. století v mnohých případech značně redukován.

3.1. Těrlicko (Cierlicko)

První lokalitou, k níž upřeme v této kapitole zrak, je obec Horní Těrlicko. Nejstarší školské zařízení v této vsi, katolická farní škola, zřízená při místním kostele, je doložená již zprávou biskupské vizitace z roku 1667.¹⁷⁵ Předmětem našeho zájmu však bude polská evangelická, později lidová škola, jejíž historie se začala psát teprve roku 1840. Výchozí zdroj informací pro toto období představuje nejstarší školní kronika z let 1861 – 1880. Níže citovaný kronikářský záznam, popisující okolnosti založení školy, sepsal v roce 1865 místní učitel Jan Matuszek:¹⁷⁶

„Już od dawna powstała ta żądność między Ewangielkikami (sic!) żeby sobie szkołę ew. wyfundować, ale osobliwie we trzech szanownych mężach. A zwłaszcza ś. p. Jan Galacz, były burmistrz z Dólniego (sic!) Cierlicka, ś. p. Franciszek Klimsza z Górniego (sic!) Cierlicka i szanowny Andrzej Pawelek, obywatel toż samo. Ci już w roku 1840 rozmawiali między sobą, aby pozwolenie ku budowaniu ew. szkoły od Urzędu Krajowego prosić i zaczęli pracować, pracowali siedm (sic!) lat, ale pozwolenia otrzymać nie mógli (sic!), a to zwłaszcza z tej przyczyny, ponieważ (sic!) innowiercy a nawet co polutowania godném, i niektórzy z protestantów tą sprawę tamowali. Pracowali więc wyżej mianowani sześć lat (!) z wielkimi trudnościami i niekiedy już o dosięgnienciu (sic!) ich ważnego celu wątpili, lecz Pan Bóg ich

¹⁷⁵ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 196.

¹⁷⁶ Státní okresní archiv Karviná, fond: Základní škola a Mateřská škola s polským vyučovacím jazykem Źwirki i Wigury, Těrlicko, NAD: 1440, inventární číslo: neinventarizováno, pořadové číslo: 610, typ kroniky: školní, místní označení: Horní Těrlicko. Dále jen kronika 1861 – 1880, stránky kroniky nejsou očíslovány, pozn. aut.

zawsze w ich dobrém przedsięwzięciu wspierał, także od niego wśród wielkich przeszkód i przykrości nie odstąpili, bo jeden drugiego zawsze cieszył i zachęcał, lecz i tu Pan Bóg inaczej rzędził i stawiał przedsiębiorców na próbę, albowiem w roku 1847 odwołał z środka ich ś. p. Jána Galacza, z téj przyczyny utracili z pomiędzy siebie niby prawą rękę, bowiem ś. p. Jan Galacz był umiętny, doradzał, dodawał swym współpracownikom odwagi i pismienne akta sam pisał a na dalsze urzędy wysyłał.“¹⁷⁷

Dle kroniky se naléhání zmiňovaných mužů setkalo s pozitivní odezvou úředních míst teprve dne 27. března 1852, kdy bylo Zemským úřadem v Opavě konečně vydáno toužebně očekávané povolení. Stalo se tak čtyři roky po zavedení polského jazyka do škol, těrlická škola proto byla zakládána již jako oficiálně polská. Ještě téhož měsíce byly zahájeny stavební práce, datum položení základního kamene ovšem kronikář zjevně nezjistil, případně jej zapomněl dopsat. Originální text nabízí v rámci zmínky o události pouze vynechané místo. Co je zvláštní, mlčí také dobový polský tisk; připomeňme však, že šlo o jakési přechodné období krátce po zrušení *Tygodnika Cieszyńskiego* a vzniku *Gwiazdki Cieszyńskiej*, což může představovat jednu z příčin. Pozemek pro budoucí školu, stejně jako učitelé určený přilehlý kousek orné půdy, daroval na základě žádostí Andrzeje Pawełka a Franciszka Klimszy hrabě Larisch-Mönnich. Stavba byla dokončena 23. srpna 1853 a hned následujícího dne byla škola požehnána.¹⁷⁸

Od školního roku 1852 / 1853 byla do nové evangelické školy přenesena výuka, která dosud probíhala v provizorních prostorách pronajatého domu v Dolním Těrlicku. Prvním učitelem nového ústavu se stal Andrzej Grzes. Vyučoval v něm čtyři roky, poté odešel působit do nedaleké Suché. Také o těchto událostech se dovídáme výhradně z dochované kroniky. *Gwiazdka Cieszyńskou* – jediné periodikum, které mohlo vzniku venkovské polské školy věnovat pozornost – totiž opět sužovalo vynucené, tři čtvrtě roku trvající pozastavení vydavatelské činnosti (viz podkapitulu Paweł Stalmach). Z novější školní kroniky (1882– 1921), která ve svém úvodu zmiňované starší dílo částečně kopíruje, se dále dovídáme,

¹⁷⁷ Překlad: „Již dávno vyvstala mezi evangelíky potřeba zříditi si evangelickou školu, zvláště pak mezi třemi váženými pány. A obzvláště blahé paměti Jan Galacz, bývalý starosta z Dolního Těrlicka, blahé paměti Franciszek Klimsza z Horního Těrlicka, a vážený Andrzej Pawelek, občan tamtéž. Již roku 1840 o tom spolu hovořili, prosili Zemský úřad o povolení ke stavbě evangelické školy a začali pracovat; pracovali sedm let, ale povolení získat nemohli, a to zejména z té příčiny, že jinověrci, a také, což je politování hodné, dokonce někteří z protestantů tuto věc zdržovali. Výše jmenovaní tedy po šest let (!) s velikými těžkostmi pracovali, a někdy již o dosažení svého důležitého cíle pochybovali, avšak Pán Bůh je vždy v dobrém předsevzetí podporoval, takže od něj uprostřed velkých překážek a trápení neodstoupili, neboť jeden druhého vždy těšil a povzbuzoval, ale i zde Pán Bůh vládl jinak a vystavoval činovníky zkoušce, jelikož v roce 1847 odvolal z jejich kruhu blahé paměti Jana Galacze, čímž jako by ztratili pravou ruku, poněvadž blahé paměti Jan Galacz byl schopný, radil, dodával svým spolupracovníkům odvalu a samostatně sepisoval písemnosti, které posílal dalším úřadům.“

¹⁷⁸ Kronika 1861 – 1880, cit. d.

že roku 1860 bylo zázemí školy rozšířeno o stodolu, nově vyhloubenou studnu, a v roce 1863 také o nevelkou zahrádku.¹⁷⁹ V letech 1881 – 1882 se okolí školy rozrostlo o další hospodářské budovy a rozšířenou školní zahradu, na níž byly vysázeny rozličné dřeviny. Velký význam kronikář po právu přikládá Hasnerově školské reformě z roku 1869, jíž jsme se podrobněji zabývali v předchozích kapitolách. Na její téma se v kronice dočteme.¹⁸⁰

„W roku 1869 dnia 14. maja weszła w życie przez wspaniałomyślnego monarche (sic!) cesarza Franciszka Józefa I. nowa ustawa szkolna, która we wszystkich kierunkach zmieniła drogę dotychczasowego szkolnictwa i którą bez przesady perlą ustawodawstwa austriackiego nazwać można. Według tej ustawy ogłoszona została szkoła katolicka na publiczną a ewangelicka pozostała jeszcze nadal prywatną, ponieważ zastępcy jej i cała gmina ew. nie chciały się z początku z obawy zgodzić na uzyskanie i dla tejże prawa publiczności i z tego powodu musieli ew. właściciele gminy Cierlickiej utrzymywać nie tylko własnym kosztem swoją szkołę, lecz musieli także przez 9 lat według podatku płacić na utrzymywanie szkoły katolickiej.“¹⁸¹

Od 70. let 19. století přestávala stávající školní budova vyhovovat zvyšujícímu se počtu polského evangelického žactva. Školní rada spolu se zemským školním inspektorem Rudolfem Baltermusem proto roku 1879 schválila přístavbu patra, které poskytlo prostor pro zřízení druhé třídy:

„Po dłuższych naradach ze strony obywateli ewangelickich uchwalono powiększyć szkołę jednoklasową na dwuklasową przez dobudowanie pierwszego piętra z protokolarnym zastrzeżeniem, że każda strona wybiera sobie tego nauczyciela, który jej najlepiej odpowiada a druga strona się na to zgadza. Protokół ów przesłano do c. k. Rady szkolnej powiatowej.“¹⁸²

¹⁷⁹ Státní okresní archiv Karviná, fond: Základní škola a Mateřská škola s polským vyučovacím jazykem Žwirki i Wigury, Těrlicko, NAD: 1440, inventární číslo: neinventarizováno, pořadové číslo: 611, typ kroniky: školní, místní označení: Těrlicko. Schul-Chronik II. zweicl. Volksschule in Cierlicko. Také tato kronika neobsahuje očíslované strany, pozn. aut.

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ Překlad: „Roku 1869, dne 14. května, byl velkodušným monarchou, císařem Františkem Josefem I., uveden v platnost nový školský zákon, který ve všech směrech změnil cesty dosavadního školství a který lze bez nadsázky nazvat perlou rakouského zákonodárství. V souladu s tímto zákonem byla katolická škola prohlášena veřejnou a evangelická dále zůstala soukromou; to kvůli obavám jejich zástupců i celé evangelické obce, která z počátku nesouhlasila, aby také tato škola získala veřejné právo; z toho důvodu byli nuceni evangeličtí vlastníci těrlické obce udržovat svými náklady nejen vlastní školu, ale museli dle daně po dobu 9 let přispívat také na vydržování školy katolické.“

¹⁸² Překlad: „Po delších jednáních evangelických občanů bylo schváleno dostavbou prvního patra rozšířit jednotřídní školu na dvojtřídní, a to s protokolární podmínkou, že si každá strana vybírá toho vyučujícího, který jí odpovídá nejlépe a druhá strana s tím souhlasí. Onen protokol byl odeslán c. k. Okresní školské radě.“

Před započítím zednických prací byla navíc soukromá škola konečně zestátněna. Přestavba byla zahájena na jaře 1880 a ukončena v listopadu téhož roku, a to přesto, že byly práce v jarních a letních měsících soustavně narušovány extrémně deštivým počasím. O co horší počasí komplikovalo stavební činnosti, o to vlídnější podmínky doprovodily jejich dokončení, které bylo korunováno uspořádáním obecní slavnosti.¹⁸³

„Kiedy budowe (sic!) szkoły ukończono, tedy oznaczono dzień 29. listopada do jej poświęcenia (!), które się też w ów dzień uroczystości odbyło. Wśród najpiękniejszej pogody, jaka się tylko kiedy w ten późny dzień jesienny zdarza, odbyło się najprzód przyjęcie budynku szkolnego przez komisye wysłaną od c. k. Rady szkolnej powiatowej z Cieszyna a potem przy odgłosie dzwonów, śpiewaniu i bardzo licznem udziale obywateli gminy, członków Rady szkolnej miejscowej, obcych i kilku p. nauczycieli poświęcenie i oddanie budynku szkolnego przez wieleb. pp. pastorów: ks. Bern. Folwarcznego, pastora miejscowego i ks. Franc. Michejdy z [nečitelné]. Po skończeniu uroczystości bawiono wesoło aż do późnej nocy i wznoszono toasty na osoby, które nie tylko koło budowy się zasłużyły, lecz także i w tej pięknej uroczystości udział brały, również i na zgromadzonych nauczycieli.”¹⁸⁴

Výuka v nové dvojtřídce se rozeběhla dne 8. prosince 1880. Ujal se jí Jan Jurczek, poměrně čerstvý absolvent těšínského učitelského ústavu, který měl za sebou první rok pedagogické činnosti v Milíkově, spolu s pomocným učitelem Karolem Farnym. Celá 80. léta se však nesla v duchu neustálého střídání učitelů, z nichž mnozí se nezdrželi déle, než jeden školní rok. Mezi řadou těchto dnes již bezvýznamných jmen můžeme zachytit nejméně dvě výraznější osobnosti, jejichž pověst přesáhla nejen těrlickou polskou školu, ale také celý region. Roku 1891 na zdejší ústav nastoupil prestižní nižší školní inspektor z Těšína, Armand Karell, který se do dějin polského školství na Těšínsku zapsal především jako autor několika učebnic: třídílné čítanky, polské gramatiky a učebnice němčiny. Armand se později stal také ředitelem Učitelského ústavu v Těšíně. Co se týče druhé významné osobnosti – svůj kariérní postup zahájil v těrlické lidové škole zdejší rodák, absolvent Jagellonské univerzity, etnograf, filolog, středoškolský pedagog, předseda lidové čítárny, zakladatel a redaktor časopisu *Zaranie Śląskie*,

¹⁸³ Schul-Chronik II. zweicl. Volksschule in Cierlicko, cit. d.

¹⁸⁴ Překlad: „Po dokončení stavby školy bylo pro její požehnání stanoveno datum 29. listopadu. K požehnání došlo během slavnosti, která se uskutečnila téhož dne za nejhezčího počasí, jaké jen může tento pozdní podzimní den nabídnout. Nejdříve byla školní budova převzata komisí, vyslanou c. k. Okresní školní radou v Těšíně, načež došlo k požehnání a předání budovy z rukou velebných pánů pastorů: místního pastora Bernarda Folwarcznego a Franciszka Michejdy z [nečitelné], které se uskutečnilo za hlaholu zvonů, zpěvu a velmi hojně účasti občanů obce, členů Místní školní rady, několika učitelů a ostatních. Zábava po skončení slavnosti se protáhla až do pozdních nočních hodin, přijelo se na ty, kteří byli účastni stavby i této pěkné slavnosti, a rovněž na shromážděné učitele.“

Ernest Farnik. Dříve, než tento všestranný polský činovník odešel působit do Krakova, Wadowic a Katowic, vykonával v Těrlicku mezi léty 1893 – 1905 funkci ředitele.¹⁸⁵ Kromě známého slezského čtvrtletníku za sebou Farnik zanechal dílo v podobě několika publikací a studií, zabývajících se lidem a školstvím Těšínského Slezska: *Parszywe owoce. O nauczaniu dzieci polskich w języku obcym i nauce w języku ojczystym, O doniosłości języka polskiego w szkole i życiu codziennym, O poezji ludowej na Śląsku Cieszyńskim*, a také několik her pro ochotnická divadla. Školu tu a tam navštívily také významné osobnosti zvenčí. Dne 9. června 1888 to byl kupříkladu c. k. zemský prezident, hrabě Merveldt v doprovodu c. k. zemského inspektora, rytíře Zeyneka a obvodního inspektora Karella, který v Těrlicku později nastoupil jako pedagog. Delegation tří mužů strávila se svým doprovodem ve škole půldruhé hodiny.¹⁸⁶ Podle kroniky navštívil v roce 1890 obec Těrlicko dokonce sám císař František Josef I. Došlo k tomu patrně při panovníkově přesunu na závěrečnou část císařských manévřů, která se konala v pátek 5. září 1890 v sousedních Bludovicích.¹⁸⁷ Na památku císařovy návštěvy zřídila obec Horní Těrlicko pomník, který byl umístěn u císařské silnice naproti zámku. Vraťme se ale k výuce.

Kromě standardního vyučování nabízela těrlická škola žákům další volnočasové vzdělávání. Jednou z těchto činností byla výuka ručních prací, která probíhala bezplatně, po dvou hodinách týdně, vždy v období zimního pololetí. Kurz nejprve vedla žena řídícího, Ewa Jurczek, od roku 1883 pak slečna Cicha, dcera řídícího učitele v Komorní Lhotce. Získání dovedností v ručních pracích nepředstavovalo pro všechny žákyně pouze vhodnou výbavu do dospělosti; nejchudší z nich přivedly k návštěvě kurzu rovněž existenční důvody. Kronikářský zápis, který si pochvalně libuje nad prospěšností kurzu, poukazuje na stále existující fenomén dětské práce, bez které se nejchudší rodiny nedokázaly finančně obejít:¹⁸⁸

„...a takže i ta nauka okazała się skuteczną, gdyż niejedna uboga dziewczyna wyuczywszy się ręcznych robót, była w stanie zapracować sobie w wolnych chwilach niejedną grosz.“¹⁸⁹

¹⁸⁵ Aufsicht und Leitung der Schule (Dozór i kierownictwo szkoły), in: Schul-Chronik II. zweicl. Volksschule in Cierlicko, cit. d.

¹⁸⁶ Schul-Chronik II. zweicl. Volksschule in Cierlicko, cit. d.

¹⁸⁷ Najjaśniejszy Pan w Cieszynie, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 43, 1890, č. 36, s. 6.

¹⁸⁸ Schul-Chronik II. zweicl. Volksschule in Cierlicko, cit. d.

¹⁸⁹ Překlad: „... a také se ukázalo, že byla tato výuka účinná. Nejedna chudá dívka, která se vyučila ručním pracím, si byla schopna ve volných chvílích vydělat pár grošů.“

Na škole samozřejmě probíhala také výuka náboženství, v případě našeho ústavu – evangelického. V obou třídách ji zajišťoval řídící učitel Jurczek, nejprve bezplatně, a od roku 1891 za roční poplatek 30 zlatých, který putoval do školní nebo společné obecní pokladny. Roku 1909 se obec odvděčila zajištěním nových lavic do obou tříd, vymalováním vnitřních prostor a celkovou rekonstrukcí budovy, která byla mj. nově opatřena bleskosvodem. Výdaje za tyto počiny byly zaokrouhleny na 1000 K. V roce 1913 pokračovaly renovační práce natřením okenních rámců a dveří v prostorách učitelských bytů. Tento zásah byl z obecně známých důvodů na delší čas posledním. Kronikářův popis průběhu následujících válečných let si zde dovolím citovat:¹⁹⁰

„Dnia 28. lipca 1914 wybuchła straszna wojna europejska i światowa. W roku 1915 15 czerwca powołano do wojska nauczyciela młodszego p. Rzymana, wzięto także kierownika szkoły Jana Krygla, lecz Rada szkolna krajowa reklamowała tego i pozostał nadal na swoim stanowisku. We wrześniu 1915 posłała c. k. Rada szkolna powiatowa w Cieszynie nauczyciela p. Pawła Ostruszkę, rodem z Wędryni, na miejsce p. Rzymana. Lecz ten sam pracował tylko do 1. grudnia 1915, bo znów wzięto go do wojska i p. Krygiel pozostał znów sam udzielając nauki w roku szkolnem 1915/16 przez prawie cały rok sam.“¹⁹¹

Také těrlický ústav se ve válečných letech potýkal – stejně jako drtivá většina škol v monarchii – s akutním nedostatkem pedagogů. Všeobecná branná povinnost, která byla v Rakousku-Uhersku zavedena roku 1868 (určitý vliv na tento počín měla mj. prohraná prusko-rakouská válka), se učitelů prvotně netýkala. Změnu přinesl teprve nový branný zákon č. 41 ř. z., vydaný dne 11. dubna 1889. Na jeho základě byli učitelé sice povoláváni, avšak se značným zvýhodněním: byli povinni absolvovat pouze osmitýdenní výcvik (v době letních prázdnin), načež byli zařazeni do náhradní zálohy. Další změnu ovšem zavedl branný zákon č. 128 ř. z. a zeměbranceký zákon, oba vydány dne 3. července 1912. Na jejich základě učitelé ztratili většinu dosavadních úlev, ponechány jim byly pouze výhody jednoročního dobrovolníka. Na fronty první světové války se tak učitelé obvykle dostávali buď jako bývalí záložníci s prázdninovým výcvikem nebo jako absolventi škol pro záložní důstojníky, z nichž

¹⁹⁰ Schul-Chronik II. zweicl. Volksschule in Cierlicko, cit. d.

¹⁹¹ Překlad: „Dne 28. července 1914 vypukla strašná evropská a světová válka. V roce 1915 byl 15. června povolán do vojska mladší učitel, p. Rzyman. Odveden byl také řídící školy Jan Krygiel, po protestu Zemské školní rady však mohl setrvat ve své funkci. V září 1915 byl c. k. Okresní školní radou poslán na místo p. Rzymana p. Pawel Ostruszka, původem z Vendryně. Ten zde pracoval pouze do 1. prosince 1915, jelikož byl následně rovněž odveden, a p. Krygiel zůstal znovu osamocen. Takřka celý školní rok 1915/16 odučil sám.“

vycházeli zpravidla jako kadeti-aspiranti. Na bojišti sloužili zpravidla jako velitelé čet, popřípadě jako pomocníci v kancelářích a nemocnicích.¹⁹² Prázdné pracovní pozice ve školách byly částečně doplňovány čerstvými absolventy učitelských ústavů nebo ženami-učitelkami, které začaly do školství poprvé pronikat ve větším měřítku.

Vraťme se nyní k těrlické kronice, která nám nabízí zajímavý subjektivní popis událostí let 1918 – 1920, včetně způsobu vytyčení hranic a česko-polské sedmidenní války:

„W roku 1918, 28. października skończyła się wojna światowa [!] klęską dla państw centralnych, rozpadnięciem się monarchji [sic!] austriacko węgierskiej. Z wielkiego państwa powstały republiki. Też i Śląsk cieszyński podzielono, a to na zasadzie etnograficznej. Podziału tego dokonali pomiędzy siebie [sic!] Polacy i Czesi. Granicę tworzyła t. zw. linija z 5. listopada 1918 r., która przebiegała mniej więcej przez Ligotkę kam., Gór. Toszonowice, Błędowice, Dól. Suchą, Łazy, Orłową, Rychwałd i Gruszów. Wschodnia część, jako polska, przypadła Rzeczypospolitej Polsce, zaś zachodnia część, jako według narodowości więcej czeska – republice Czesko-Słowackiej [sic!].

Na czele republiki czesko-słowackiej stanął prezydent T. G. Masaryk, zaś naczelnikiem Polski mianowano Józefa Piłsudskiego.

*Uгода ta między oboma bratnimi narodami nie trwała długo. Czesi roszczyli sobie prawa do wschodniej części Śląska, jako należącej kiedyś do korony św. Wacława, najechali zbrojnie na Śląsk i dotarli aż do Skoczowa; tu dopiero ponieśli klęskę. Polacy, broniąc się wtedy przeciw Rosji nie mogli [sic!] wcześniej, z powodu braku żołnierza, stawiać oporu. Później dopiero zjechała komisja aliancka (Francuzi – Anglicy – Japończycy – Włosi) i zmusiła Czechów do odwrotu. Powstała nieszczęsna linja [sic!] demarkacyjna, która narobiła dużo zła. Wymieniona komisja postanowiła plebiscyt, który miał o losie Śląska rostrzygnąć [sic!]. Były to czasy bardzo ciężkie, szczególnie dla nauczycielstwa, którzy wiele cierpieli, przyznając się słusznie do narodowości polskiej, jako wychowawcy dziatwy polskiej i kochający swój język macierzyński. Plebiscytu nie było, lecz hrabia francuski de *anville¹⁹³ zaproponował Radzie najwyższej podział, którego też dokonano. Żywego człowieka rozdarto – granicę pociągnięto prawie przez połowę Śląska, bogatsza część przypadła republice Czesko-słowackiej, uboższa Polsce.“¹⁹⁴*

¹⁹² LENDEROVÁ – HALÍŘOVÁ – JIRÁNEK, *Vše pro dítě!*, cit. d., s. 70.

¹⁹³ Zde je rukopis dosti nečitelný. Soudím, že se s největší pravděpodobností jedná o zkomolené příjmení hraběte de Manneville, člena Plebiscitní dohodové komise.

¹⁹⁴ Překlad: „Porážkou centrálních mocností a rozpadem rakousko-uherské monarchie skončila dne 28. října 1918 světová válka. Z velkého státu byly vytvořeny republiky. Podle etnického principu bylo rozděleno také Těšínské

Již v úvodu citovaného textu si můžeme povšimnout zajímavé periodizace první světové války. Za její ukončení autor nepovažuje obecně přijímané datum 11. listopadu 1918, které je navíc dnem vzniku obnoveného polského státu, nýbrž 28. říjen, den vyhlášení Československé republiky. Vzhledem k provenienci pramene je toto vnímání dosti pozoruhodné. Autor dále stručně a poměrně výstižně shrnuje dění okolo hraničního sporu i sedmidenní války. V souvislosti s ní však kronikář zcela pomíjí příčinu – onu „rozbušku“ – která neadekvátní československé ozbrojené agresi předcházela: vypsání voleb do polského sejmu na sporném území. Co se týče definitivní podoby státní hranice, vykazuje pisatel větší rozhořčení spíše nad nemilosrdným rozdělením fungujícího organismu regionu, než faktu, že připadla větší a strategicky významnější část Československu. Citelnější je naopak trpká narážka na postoj československého státu, ve vnímání autora cizorodého elementu, vůči domácí polské inteligenci, reprezentovanou v tomto případě pedagogy. O tom, jakým způsobem dopadlo revoluční období na dlouholetého těrlického řídícího, pojednává další pokračování kronikářské zprávy:

„Dla nauczycieli zaangażowanych w sprawach plebiscytowych nastaly ciężkie czasy. Wiele nauczycieli nie przyjęto do służby, innych, chociaż stałych przeniesiono. I tak tutejszy kierownik szkoły Jan Krygiel przeniesiony został do Bukowca, który jednakowóz posady tej nie przyjął i prosił o przeniesienie go do stanu spoczynku. Otrzymał emeryturę i przeprowadził się na swoją realność do Bobrku.“¹⁹⁵

Na místo penzionovaného ředitele Krygiela nastoupil dne 5. února 1921 pětatřicetiletý rodák ze sousedního Hradiště, Jan Kadhubek, dosavadní ředitel školy v Horním Žukově.

Slezsko. Rozdělení mezi sebou provedli sami Poláci a Češi. Hranici stanovila tzv. linie z 5. listopadu 1918, která víceméně protínala Komorní Lhotku, Horní Tošanovice, Bludovice, Dolní Suchou, Lazy, Orlovou, Rychvald a Hrušov. Východní část, coby polská, připadla Polské republice, zatímco západní část, národnostně více česká, Česko-slovenské republice. V čele česko-slovenské republiky stanul T. G. Masaryk, hlavou Polska byl zvolen Józef Piłsudski. Tato dohoda mezi bratrskými národy neměla dlouhého trvání. Češi si nárokovali východní část Slezska jako někdejší území koruny sv. Václava, provedli ozbrojený vpád do Slezska a došli až ke Skoczowu; teprve zde utrhli porážku. Poláci, kteří se tou dobou bránili Rusku, nemohli z důvodu nedostatku vojáků klást odpor dříve. Teprve později přijela spojenecká komise (Francouzi – Angličané – Japonci – Italové) a donutila Čechy k ústupu. Vznikla nešťastná demarkační linie, která způsobila mnoho zlého. Zmíněná komise navrhla plebiscit, který měl o osudu Slezska rozhodnout. Byla to velice těžká doba, obzvláště pro učitele, kteří museli mnoho vytrpět pro svou právem přiznanou polskou národnost, výchovu polské mládeže a lásku ke svému mateřskému jazyku. Plebiscit se neuskutečnil; namísto toho navrhnul Nejvyšší radě francouzský hrabě de Manneville (?) rozdělení, ke kterému také došlo. Je to, jako by byl roztržen živý člověk – hranice prořala takřka polovinu Slezska, bohatší část připadla Česko-slovenské republice, chudší Polsku.“

¹⁹⁵ Překlad: „Pro učitele, kteří byli angažováni v záležitostech plebiscitu, nastaly těžké časy. Mnohé učitele nepřijali do služby, jiné, kteří zde dlouhodobě pracovali, přemístili. Takto byl přeložen do Bukovce také zdejší ředitel školy, Jan Krygiel. Ten však toto místo nepřijal a zažádal o odchod na odpočinek. Byl mu přiznán důchod a přestěhoval se na svoji usedlost do Bobrku.“

Jednalo se o ostříleného válečného veterána, který na frontě prožil celé období 1914 – 1918.¹⁹⁶ Funkci ředitele Kadlubek vykonával pouhé dva roky; v roce 1923, rok po založení první české školy v obci, došlo ke sjednocení obou polských škol (katolické i evangelické) pod jedním vedením, kterého se ujal dosavadní ředitel katolického ústavu, Józef Wagner.¹⁹⁷ Obě polské školy si však i nadále uchovaly svůj konfesní charakter. Jejich činnost ukončila až druhá světová válka, kdy bylo na území Těšínska, vtěleného do Německé říše, veškeré polské školství okamžitě zakázáno. Okupaci však přežila školní kronika evangelické pobočky (jako jedna z mála v celém regionu), ze které dnes můžeme čerpat všechny cenné informace. Po roce 1945 byla polská škola v Těrlicku obnovena a zestátněna. Její historická budova vzala za své v roce 1962, v souvislosti se stavbou těrlické vodní nádrže. Centrum obce Horní Těrlicko tehdy bylo spolu s kostelem a školou zbořeno a zatopeno přehradou. Polská škola byla přenesena do starší budovy po škole české. Sídlem české školy se naopak stala nová budova, vzniklá v souvislosti se stavbou nového sídliště.¹⁹⁸ V současnosti nese polská škola v Těrlicku jméno věhlasných polských letců Żwirka a Wigury, jejichž letoun se v září 1932 za bouře zřítíl na území obce. Oba slavní letci, kteří letěli na letecký sraz do Prahy, našli v jeho troskách smrt. Obec o jejich památku dodnes pečuje; kromě názvu školy připomíná jejich odkaz na místě nehody také památník, u kterého se za přítomnosti významných polských delegací každoročně konají pietní akty.

3.2. Albrechtice (Olbrachcice)

Jen o něco málo mladší než v případě Těrlicka, je zmínka o první škole v sousední obci Albrechtice. Přítomnost učitele, který zřejmě vyučoval pouze v provizorních prostorách některé z chalup, zmiňuje již vizitace těšínského knížecího biskupa z roku 1679.¹⁹⁹ Existenci samostatné školní budovy poprvé zaznamenáváme teprve kolem roku 1800. Jak bylo na Těšínsku v dané době stále obvyklé, jednalo se o dřevěný domek. Roku 1828 jej nahradila zděná patrová budova, vybavená jednou třídou a učitelským bytem.²⁰⁰ Škola měla farní ráz,

¹⁹⁶ Schul-Chronik II. zweicl. Volksschule in Cierlicko, cit. d.

¹⁹⁷ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 197.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Státní okresní archiv Karviná, fond: Základní škola a mateřská škola s polským jazykem vyučovacím Albrechtice, NAD: 428, inventární číslo: bez inventárního čísla, pořadové číslo: 626, typ kroniky: školní, místní označení: Albrechtice. Schulchronik der öftlichen zweiclassigen Volksschule für beide Geschlechter in Albersdorf. Kronika není očíslována stranami, dále jen *Schulchronik der öftlichen zweiclassigen Volksschule*, pozn. aut.

²⁰⁰ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 269.

navštěvovali ji jak katoličtí, tak evangeličtí žáci. Roku 1860 vznikla na území obce druhá, ryze evangelická polská jednotřídka. Nechme o okolnostech jejího založení promluvit kroniku hlavního ústavu, od něhož se tato nová škola odštěpila.²⁰¹

„Do zawarcia konkordatu Austrii [sic!] z Watykanem (1856)²⁰² istniała w Olbrachcicach tylko jedna szkoła, a również i jeden wspólny cmentarz. Na mocy konkordatu potworzono szkoły wyznaniowe – a ponieważ istniejąca szkoła była majątkiem katolickim, dlatego gmina ewangelicka wystawiła sobie w roku 1863 osobny budynek szkolny i otworła prywatną jednoklasową szkołę ewangelicką. W tym czasie założyła gmina ewangelicka i osobny cmentarz ewangelicki.”²⁰³

Chod školy finančně zajišťovala evangelická obec. Paralelně s hlavní školou fungovala tato evangelická jednotřídka až do r. 1923, kdy byly obě školy sloučeny v jednu veřejnou. Třetí školní ústav – první česká škola – byla v Albrechticích zřízena roku 1921²⁰⁴

V nynější podkapitole se však chceme zaměřit zejména na nejstarší a zároveň hlavní školu v Albrechticích, jejíž kontinuální vývoj od roku 1679 jsme si stručně nastínili výše. Nestarší kronika této školy, jenž se v celistvosti dočkala dnešních dnů a z níž jsme si citovali výše, pochází teprve z let 1898 – 1939. Právě toto kronikářské dílo je výchozím pramenem pro pojednání o polském školství v obci Albrechtice.

Ve vymezeném období prošla hlavní polská škola několika organizačními změnami. Počínaje školním rokem 1899/1900 byla albrechtická škola povýšena z jednotřídky na dvojtřídku. V letech 1909/1910 a 1913/1914 přibýly navíc k oběma třídám paralelky. V době vypuknutí první světové války zaměstnávala hlavní polská škola již čtyři učitele. Ani zdejší učitelský sbor však nebyl ušetřen dočasných personálních ztrát ve prospěch válečné mašinerie.

Již 1. srpna 1914 byl povolán do zbraně Franciszek Rojek, který v Albrechticích vyučoval od roku 1910. O pouhé čtyři měsíce později, dne 15. prosince 1914 jej byl nucen následovat další kantor, Alojzy Gałuszka. Nastalá personální tíseň byla vyřešena spojením

²⁰¹ Schulchronik der öftlichen zweiclassigen Volksschule, cit. d.

²⁰² Jak je patrné již z názvu tohoto patentu, konkordát, neboli *Císařský patent ze dne 5. listopadu 1855 č. 195 ř. z., kterým se vyhlášíje úmluva (konkordát) uzavřená mezi Svatou stolicí a Rakouským císařstvím r. 1855*, byl ve skutečnosti vydán o rok dříve, než uvádí kronika. V platnost vstoupil ode dne 13. listopadu 1855.

²⁰³ Překlad: *„Do uzavření konkordátu mezi Rakouskem a Vatikánem (1856) existovala v Albrechticích pouze jedna škola, a také jeden společný hřbitov. Na základě konkordátu došlo k vytvoření konfesních škol – a jelikož byla existující škola katolickým majetkem, postavila si v roce 1863 evangelická obec samostatnou školní budovu a otevřela soukromou jednotřídní evangelickou školu. V té době založila evangelická obec také oddělený evangelický hřbitov.“*

²⁰⁴ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 269.

paralelek do dvou tříd, kterých se ujali učitel Józef Żebrok s ředitelem školy Andrzejem Orszulikiem. Ani toto složení ovšem nevydrželo příliš dlouho. Ke dni 31. srpna 1916 nastoupil postarší ředitel Orszulik do penze. Pozici řídícího po něm převzal poslední zbylý pedagog, Józef Żebrok. Zoufalou situaci, v jaké se škola ocitla na prahu roku 1916/1917, zachránila Okresní školní rada dne 15. září přidělením Zofie Twardzikówny, vůbec první ženy, která se kdy v Albrechticích mezi pedagogy objevila. Jak se dovídáme z kroniky, učitelka zde působila po dobu dvou let, načež byla přemístěna do Dolních Marklovic. Na počátku školního roku 1918/1919 ji nahradil původní učitel Franciszek Rojek, který se mezitím vrátil z ruského zajetí. Od září 1919 dokonce povýšil na funkci ředitele (byl vybrán na základě konkurzu), zatímco dosavadní, provizorní ředitel Żebrok odešel učit do Doubravy.²⁰⁵

Jak bylo nastíněno výše, dnem 1. června 1923 došlo ke spojení obou albrechtických polských škol: hlavní lidové dvojtřídky a evangelické jednotřídky. Nově vzniklá instituce byla od té doby koncipována jako trojtřídní lidová škola se dvěma paralelkami.

Školní kronika let 1898 – 1939, bohužel jediný dochovaný pramen k tématu místního polského školství, je však obecně na informace ze staršího období dosti skoupá. Kromě velmi stručného nástinu historie školy se jedná spíše o suchý soupis prakticky neustále střídajících se pedagogů. O životě školy jako takovém první část kroniky mlčí. Je to dáno především absencí systematického zápisu i střídáním kronikářů a jejich přístupů. Kronikářské dílo zahájil v roce 1898 ředitel školy Andrzej Orszulik a psal jej německy. Jeho nástupce, provizorní ředitel Józef Żebrok nevedl kroniku vůbec (jak je popsáno výše, měl určitě zcela jiné starosti). Německé zápisky, které se dochovaly po Orszulikovi, byly údajně velmi nepřehledné a nesouvislé, jím vedená kronika byla rozdělena do 12 dílů. Školní kronikář 30. let se proto rozhodl přepsat nejdůležitější informace z dnes již neexistující německé kroniky po Orszulikovi do polštiny a navázat na ně systematickou dokumentací pro další léta. Od počátku 30. let tedy disponujeme zajímavými kronikářskými zápisy, které barvitě líčí veškeré dění na škole. Vzhledem k tomu, že se jedná o období mimo časový rámec této práce, nebudeme se jimi dopodrobna zabývat. Za účelem přiblížení národnostní situace na Těšínsku v 1. polovině 20. století si však dovolíme jednu výjimku. Na příkladu vybraných nesmírně zajímavých textů, oddělených od sebe pouze několika stránkami, si ukážeme extrémní a jen stěží pochopitelný obrat v polském smýšlení a poměru vůči československému státu, ke kterému došlo na sklonku 30. let. Širší kontext

²⁰⁵ Schulchronik der öftlichen zweiclassigen Volksschule, cit. d.

těchto jevů a událostí jsme si již popsali v kapitole Poláci Těšínského Slezska v letech 1795 – 1938.

První citovaný text, který pochází z roku 1930, vykazuje hluboké oddání první Československé republice a státotvornou výchovu polského žactva. Jedná se o časový střed meziválečného období, který se vyznačoval pro oblast Těšínska dosti neobvyklým národnostním klidem a relativní spoluprací, či alespoň tolerancí mezi všemi přítomnými národními živly. Rány z let 1918 – 1920 byly zdánlivě zhojeny, beckovský nacionalismus 2. poloviny 30. let byl zatím hudbou budoucnosti.

„Szkoła obchodzi rokrocznie dnia 7. marca w skromnych rozmiarach urodziny p. Prezydenta Oswobodziciela T. G. Masaryka, zaś okazale dzień 28. października, jako „Dzień wolności”. Dnia 7. marca 1930 obchodził p. prezydent T. G. Masaryk swoje 80 letnie urodziny. Nasza szkoła wspólnie z szkołą czeską i ze wszystkimi stowarzyszeniami, urządziła z tej okazji uroczystą Akademię [sic!], w sali Domu Robotniczego w Olbrachcicach. Podczas akademii odbyło się uroczyste posiedzenie Zastępstwa gminnego, na którym uchwalono zasadzić lipę pamiątkową. Lipę tę zasadziły dzieci polskiej i czeskiej szkoły wspólnie w kilkanaście dni później. Dnia 28. października 1933 przesadziły dzieci obu szkół wspólnie wspomnianą lipę na inne miejsce, ponieważ nad lipą przeprowadzono druty w wysokim napięciu, i po niedługim czasie musiano by gałęzie lipy obcinać i drzewo zniekształcać.”²⁰⁶

Okázalé oslavy významných státních výročí i jubileí, spojených s osobou „prezidenta osvoboditele”, však nebyly ojedinělými počiny v tomto duchu. Za účasti školní mládeže byly oslavovány také narozeniny Masarykova nástupce, dr. Edvarda Beneše. Tento fakt svědčí nejen o trvající polské oddanosti republice, ale de facto také o přetrvávání staré praxe, typické pro rakouskou monarchii. Po celé 19. století bylo běžné, že byly narozeniny panovníka ve školách připomínány různými besídkami, slavnostmi a vystoupeními. Děti se v takových dnech před vyučováním obvykle účastnily slavnostních mší, při kterých se spolu se svými učiteli modlily za zdraví a Boží požehnání pro panovníka. V případě císaře Františka Josefa I., který své narozeniny slavil v době prázdnin (18. srpna), byl na školách namísto narozenin oslavován

²⁰⁶ Překlad: „Ve skrovném provedení si škola dne 7. března každoročně připomíná narozeniny pana presidenta osvoboditele, T. G. Masaryka; slavnostně si pak připomíná datum 28. října jako „Den svobody“. Dne 7. března 1930 oslavoval p. prezident Masaryk svoje 80. narozeniny. Naše škola uspořádala u této příležitosti spolu s českou školou a všemi sdruženými v sále Dělnického domu v Olbrachcicach slavnostní Akademii. V průběhu akademie se uskutečnilo slavnostní zasedání Obecního zastupitelstva, na kterém bylo schváleno vysazení památné lípy. Lípu zasadily děti polské a české školy zhruba o dva týdny později. Dne 28. října 1933 byl tento strom dětmi obou škol přesazen na jiné místo, neboť nad ním byly nataženy dráty vysokého napětí a zanedlouho by bylo nutné jeho větve ořezávat, čímž by ztratil svůj tvar.“

stejným způsobem tzv. Den dětí, který se konal vždy 2. prosince u příležitosti výročí panovníkova nástupu na trůn.²⁰⁷ V případě Edvarda Beneše probíhala připomínka narozenin následovně:

„W grudniu 1935 ustąpił z urzędu Prezydent Oswobodziciel T. G. Masaryk. Prezydentem wybrano profesora dr. Edwarda Beneša. Urodziny p. Prezydenta przypadają na 28. maja. Dnia 28. maja 1936 wywieszono na budynkach szkolnych chorągwie. Nauka odbywała się normalnie do godziny 11-tej. O godzinie 11-tej zeszły się wszystkie dzieci w kl. II. Kierownik szkoły krótkim przemówieniem zagaił uroczystość, a następnie uczennica kl. III., Kozubkówna Aniela przedstawiła krótki życiorys p. Prezydenta. Dzieci wygłosiły 3 deklamacje, chór odśpiewał 2 pieśni. W końcu wzniesiono okrzyk na cześć p. Prezydenta i odśpiewano hymny państwowe. Popołudniu odbywała się nauka normalnie.“²⁰⁸

Oslavy 28. října se nesly v podobně slavnostním duchu. V roce 1936 byly na půdě polské školy v Albrechticích oslavovány takto:

„Dzień wolności‘, tj. 28. października, obchodziła szkoła uroczyście. Rano wzięły dzieci udział w nabożeństwie w kościele, a po nabożeństwie zeszły się dzieci w szkole, gdzie przemówienie okolicznościowe wygłosił nauczyciel Głombek. (Kierownik szkoły bawił na kuracji w Karlových Varech.) Dzieci wygłosiły kilka deklamacji, klasa III. odśpiewała 2 pieśni, a unizono odśpiewano hymn państwowy. Wzniesiono również trzykrotny okrzyk na cześć Republiki. Klasa i okna na ganku były pięknie udekorowane.“²⁰⁹

Dokonce ještě roku 1937, rok a půl před vkročením polských vojsk na Těšínsko, byly v albrechtické škole připomínány poslední narozeniny T. G. Masaryka, toho času již dožívajícího mimo prezidentský úřad:

„Dnia 6. marca 1937, jako w przedwieczór urodzin p. Prezydenta Oswobodziciela, wzięły dzieci udział w pochodzie z lampionami, zaś 7. marca 1937 słuchały dzieci audycji

²⁰⁷ LENDEROVÁ – HALÍŘOVÁ – JIRÁNEK, *Vše pro dítě!*, cit. d., s. 41.

²⁰⁸ Překlad: „V prosinci 1935 odstoupil ze své funkce prezident osvoboditel, T. G. Masaryk. Za presidenta byl zvolen profesor dr. Edvard Beneš. Narozeniny p. presidenta připadají na 28. květen. Dne 28. května 1936 byly na školních budovách vyvěšeny prapory. Výuka probíhala normálně až do 11. hodiny. V 11. hodin se všechny děti sešly ve II. třídě. Ředitel školy zahájil slavnost krátkým prolovem, načež představila žákyně III. třídy, Aniela Kozubkówna, krátký životopis p. presidenta. Děti přednesly 3 básně, sbor zazpíval 2 písně. Závěrem zaznělo zvolání na čest p. presidenta a byly zazpívány státní hymny. Odpoledne probíhala výuka normálně.“

²⁰⁹ Překlad: „Dne svobody‘, tj. 28. říjen, prožila škola slavnostně. Ráno se děti zúčastnily bohoslužby v kostele a po ní se sešly ve škole, kde k nim vyhlásil příležitostný projev učitel Głombek. (Ředitel školy pobýval na léčení v Karlových Varech). Děti přednesly několik básní, III. třída zapěla 2 písně, unizóno byla zazpívána státní hymna. Zaznělo také trojnásobné provolání na čest republiky. Třída, okna i zápraží byly krásně vyzdobeny.“

radiowej z Prahy [sic!], a następnie odbyła się uroczystość szkolna na cześć p. Prezydenta Oswobodziciela.“²¹⁰

Je neuvěřitelné, k jak ostrému obrátu a radikalizaci polského smýšlení došlo v souvislosti s politickým vývojem během jediného následujícího roku. Vzhledem k tomu, v jak krátké době nastal tento radikální obrat kurzu v politice, a tím i v osvětové výchově ve školách, lze usoudit, že z něj musely být děti velmi zmatené. Zatímco v jednom roce přednášely oslavné básně ke cti prezidentů Masaryka a Beneše, ve druhém byly pedagogy vedeny k jejich odsouzení a zavržení jakožto národních nepřátel. V souvislosti s událostmi podzimních dnů roku 1938 se v kronice objevil přímo šokující zápis:

„2 października 1938 r. rozszerzone zostały granice Rzeczypospolitej. Część Śląska Cieszyńskiego, ziemi prapolskiej i zawsze wiernej Polsce, zrabowanej podstępnie przez Czechów, wróciła do Macierzy. Po dwudziestu blisko latach niewoli, wynaradawiania, teroru, – zwyciężyła sprawiedliwość. Po dwudziestu blisko latach ciężkiej walki o zachowanie kultury ojców, wiary, mowy, obyczaju, zwyciężył duch polski. Rolnik – przywiązany do pola, od wieków polskiego, robotnik – przywiązany do huty, kopalni, wyrosłej ze znoju polskich rąk – nie załamał się pod obcą przemocą, nie ustąpił z posterunku. Wytrwał.

Nie tylko jednak wytrwał. Walczył nieustannie o doprowadzenie do sprawiedliwego porachunku dziejowego z najeźdźcą [!]. Budził świadomość narodową wśród nas. Wyrąbywał w krwawym trudzie codziennych zmagañ chodnik, który miał połączyć Zaolzie z Ojczyzną.

W dniu 2 października 1938 r. rzeka Olza już nie dzieliła rozdartego na dwie części Śląska Cieszyńskiego, ale połączyła go – połączyła na wieki. To, co było utęsknieniem każdego Polaka – i z jednej i z drugiej strony Olzy – to, co w ciągu dwudziestu lat było marzeniem, stało się rzeczywistością. Spełniły się tęsknoty i marzenia, sprawdziły się sny o wolności i zwycięstwie Polski. Polacy stali się gospodarzami na odzyskanym Śląsku Zachodnim.

Począwszy od 2 października 1938 r., w ciągu wielu następnych dni, trwał triumfalny marsz żołnierza polskiego w głąb Zaolzia.

²¹⁰ Překlad: „Dne 6. března 1937, v předvečer narozenin p. presidenta osvoboditele, se děti zúčastnily lampionového průvodu, 7. března pak děti vyslechly rozhlasový přenos z Prahy, načež se uskutečnila školní slavnost ke cti p. presidenta osvoboditele.“

Pamiętnym dniem dla naszej wioski jest dzień 11 października. Żołnierz polski przekroczył most na Stonawce. Witano go łzami, okrzykami radości, a drogę ślano mu bogato kwiatami.

W tym też dniu, po dziesięciodniowej przerwie, zjawiły się dzieci w szkole. Powstała znowu jedna publiczna szkoła powszechna [tzn. že byly obě polské školy sloučeny spolu s českou v jednu jedinou všeobecnou polskou školu, pozn. aut.], do której zapisało się 202 dzieci; z tego 107 dzieci uległo wynaradawianiu w szkole czeskiej [!].“²¹¹

Poslední citovaný text podle rukopisu nezapisovala, a z morálního hlediska snad ani zapsat nemohla, táž osoba jako texty předchozí. Také květnatý, gramaticky správný, patetický jazyk, oprostěný veškerých bohemismů, kterými byly často prosyceny texty předchozí, poukazuje na zcela jiné schopnosti, možná i mimoregionální původ nového pisatele. V porovnání s předchozími zápisy (a to i těmi ze staré rakouské éry), působí poslední text jako zjevení z jiného světa. Propagandistický tón a štvavý patos je zde docela totožný s rétorikou, jaká zaznívala z Němci obsazovaných Sudet. Je výmluvným obrazem doby, která byla spolu s rokem 1919 vůbec nejčernějším obdobím v novodobých česko-polských vztazích.

Na zakončení pojednání o polské škole v Albrechticích si ocitujeme ještě poslední, ze zpětného pohledu velmi mrazivý zápis, kterým je školní kronika náhle ukončena:

„21 czerwca zakończono rok szkolny uroczystym nabożeństwem. Po nabożeństwie dzieci zgromadziły się w poszczególnych klasach, gdzie wychowawcy przemówili do nich i rozdali im świadectwa. Odśpiewaniem pieśni ‚Boże coś Polskę‘ zakończono ostatni dzień roku szkolnego 1938/39. Dzieci, życząc sobie nawzajem szczęśliwych wakacji, opuściły szkołę.“²¹²

²¹¹ Překlad: „Dne 2. října 1938 byly rozšířeny hranice Rzeczypospolité. Část Těšínského Slezska, prapolské a Polsku vždy věrné země, zrádně vydrancované Čechy, se navrátila k otčině. Po takřka dvaceti letech poroby, počestování, teroru – zvítězila spravedlnost. Po téměř dvaceti letech těžkého boje o zachování kultury otců, víry, jazyka, zvyků, zvítězil polský duch. Rolník – připoutaný k poli, odjakživa polskému, dělník – připoutaný k huti, dolu, vzrostlému z lopoty polských paží – se pod cizím násilím nezlomil, neustoupil z pozice. Vytrval. Ale nejen vytrval. Bezustání bojoval o spravedlivé dějinné vyúčtování s nájezdníkem. Probouzel mezi námi národní vědomí. V krvavé lopotě každodenního zápasu klestil cestu, která měla propojit Záolží s vlastí. Dne 2. října 1938 již řeka Olza nedělila na dvě části rozedrané Těšínské Slezsko, ale spojila je – spojila navěky. To, co bylo tužbou každého Poláka – z jedné i z druhé strany Olzy – to, co bylo po dobu dvaceti let přáním, se stalo skutečností. Naplnily se tužby a přání, splnily se sny o svobodě a vítězství Polska. Poláci se stali pány na území získaného západního Slezska. Počínaje 2. říjnem 1938, po mnoho následujících dní trval triumfální pochod polských vojáků do nitra Záolží. Památným dnem pro naši vesnici je 11. říjen 1938. Polští vojáci překročili most na Stonávce. Lidé je vítali se slzami dojetí, výkřiky radosti, a k nohám jim házeli květy. Téhož dne se po desetidenní přestávce škola zaplnila dětmi. Byla obnovena všeobecná veřejná škola, do které se zapsalo 202 dětí, z nichž 107 bylo dříve počestováno v české škole.“

²¹² Překlad: „Dne 21. června byl školní rok zakončen slavnostní bohoslužbou. Po bohoslužbě se děti shromáždily v jednotlivých třídách, kde k nim promluvili vychovatelé a rozdali jim vysvědčení. Zpěvem písně ‚Boże coś Polskę‘ byl ukončen poslední den školního roku 1938 / 39. Děti si navzájem popřály šťastné prázdniny a opustily školu.“

Nic netušící děti však v polovině září nastoupily do školy zcela jiné. Písním, jakými zahajovaly nový školní rok, už ani nerozuměly ...

3.3. Návsí (Nawsie)

Stěžejním pramenem pro náčrt dějin polské lidové školy v Návsí, satelitní vesnici podhorského městečka Jablunkova, nejvýchodnějšího města současné ČR, jsou skripta, vydaná u příležitosti 150. výročí založení zdejší školy z roku 1933. Tato neobyčejně cenná, improvizovaná edice v sobě schraňuje informace z dnes již neexistujícího originálu kroniky, do které měl autor textu, ředitel školy Paweł Ostruszka, v období před devastující německou okupací ještě možnost nahlédnout.

Zrod první školské instituce v Návsí je úzce provázán s josefinským tolerančním patentem z roku 1781, který povoloval nejen budování protestantských kostelů, ale také zakládání vlastních škol. Na jeho základě byla roku 1783 zřízena evangelická škola také v Návsí. Podle obvyklého scénáře probíhala první léta výuky v provizorních, pronajatých prostorách. Roku 1791 byl na pozemku místního fojtství zbudován evangelický kostel, fara a konečně také dřevěná budova školy. Jak tvrdí náš výchozí text, objekt bývalé školy měl v roce 1933 dokonce stále existovat.²¹³

Návsí se stalo spádovým centrem pro protestanty celého jablunkovského mikroregionu. Zdejší školu začali navštěvovat nejen místní, ale také děti z okolních horských vsí (Hrádek, Milíkov, Písek, Bukovec, Koniaków, Lomná, aj.), které často získaly vůbec poprvé přístup ke školní docházce. Výuky v novém ústavu se ujal mladičkový kantor Andrzej Kaleta, který evangelické škole v Návsí zasvětil doslova celý svůj život. Vyučování v dobových podmínkách přitom představovalo skutečnou řeholi. Učitel byl po finanční stránce odkázán výhradně na dary soukromých osob, respektive místní evangelické obce. V jediné třídě přízemního stavení se tísnilo stěží představitelných 100 – 130 dětí, sedících kde se jen dalo, často až u učitelových nohou. Výuka takového počtu žáků, z nichž mnozí navštěvovali školu velmi nepravidelně (ať už z důvodu vzdálenosti od bydliště nebo výpomoci při sezónních pracích) a byli tak v probírané látce věčně ztraceni, musela vyžadovat vytrvalost a trpělivost světce. Tuto

²¹³ OSTRUSZKA, Paweł (ed.). *Obrazki z przeszłości Polskiej Szkoły Ludowej w Nawsiu*. Návsí 1933, s. 1.

sisyfovskou práci dokázal náveský kantor Andrzej Kaleta vykonávat neuvěřitelných 53 let (1783–1836)!²¹⁴

Na konci 60. let 19. století ztratila evangelická škola svůj konfesní charakter a byla přeměněna ve školu veřejnou. Stalo se tak na základě mnohokrát zmiňované Hasnerovy školské reformy:²¹⁵

„Dnia 14. maja 1869 pojawilo się rozporządzenie rządu austriackiego, nakazujące w całym kraju tworzenie szkół publicznych i międzywyznaniowych z dotychczasowych kościelnych i prywatnych. Zbór nawiejski pogodził się z tym nowym stanem rzeczy nawet z uczuciem pewnej ulgi, bo utrzymywanie prywatnej szkoły zborowej przez tyle lat obciążało znacznie budżet zborowy. Prezbiterstwo zborowe swą uchwałą z dnia 20. listopada 1869 r. oddało szkołę pod zarząd i na utrzymywanie gminy Nawsie. W tymże roku uchwalili Wydział gminy Nawsie przejąc tę szkołę jako publiczną na swój etat. Lecz szkoła nadal mieściła się w dawnym zborowym budynku szkolnym, bo nie było innego. Wydział gminy powziął uchwałą płacenia zborowi rocznego czynszu za używanie budynku zborowego dla celów szkolnych. Trwało to jeszcze dość długo, bo 17 lat /1869–1886/.”²¹⁶

Lidovou školu v Návsi začaly nově navštěvovat také děti jiných vyznání a stát začal na jejich docházku více dohlížet. Oba faktory přispěly k tomu, že se už dříve velmi přeplněná stará školní budova stala absolutně nevyhovující. Katastrofální podmínky museli žáci snášet ještě takřka dvě desetiletí. Povolení výstavby nové školní budovy vydala obec teprve dne 13. června 1885. Na jaře 1886 byla stavba zahájena; nová škola začala růst na pozemku, který za tímto účelem obci postoupil evangelický sbor. Položení základního kamene, ke kterému došlo dne 17. května 1886, se zúčastnil mimo jiné nám již známý těšínský školní inspektor Armand Karell. Pro finanční realizaci stavby byla obci poskytnuta Zemským sněmem v Opavě půjčka ve výši 11 000 zlatých, významnou měrou přispěl také obecní starosta Adam Sikora. Obzvláště zajímavý a kuriózní je fakt, že na výstavbu obecní školy v Návsi přispěl na základě žádosti částkou 200 zlatých dokonce sám panovník, císař František Josef I.! Stavební práce probíhaly

²¹⁴ OSTRUSZKA (ed.), *Obrazki z przeszłości*, cit. d., s. 2.

²¹⁵ Tamtéž, s. 3.

²¹⁶ Překlad: „Dne 14. května 1869 se objevilo nařízení rakouské vlády, které v celé zemi přikazovalo přeměnu dosavadních škol církevních a soukromých na školy veřejné a nadkonfesní. Náveský sbor přijal tyto změny dokonce s pocitem určité úlevy; dlouholeté vydržování soukromé sborové školy totiž značně zatěžovalo jeho rozpočet. Sborové presbyterium odevzdalo svým výnosem ze dne 20. listopadu 1869 školu ke správě a financování obci Návsi. Téhož roku schválil Výbor obce Návsi převzetí této školy, coby veřejné, do své správy. Protože nebyla k dispozici jiná budova, sídlila škola nadále ve stejných prostorách. Za využívání prostor sboru pro školní účely byl rozhodnutím Obecního výboru stanoven roční nájem. Tento stav trval ještě dosti dlouho: 17 let /1869 – 1886/.“

velmi hladce a již na podzim téhož roku byla uspořádána obecní slavnost, spojená s žehnáním dokončené školy:²¹⁷

„Juž dnia 3. listopada 1886 dokonano poświęcenia szkoły. Obywatele gminy obchodzili w tym dniu wielkie święto. Chociaż to było późną jesienią i w dniu krótkim i chłodnym, zeszły się rzesze obywateli miejscowych, gości z okolicznych gmin i dużo przyjaciół szkoły z Jabłonkowa, i Cieszyna. Zgromadzono się najpierw przed zborowym budynkiem starej szkoły na placu kościelnym. Tu ks. Karol Michejda, pastor bystrzycki, pożegnał się ze starą szkołą, wskazując na jej przeszłość w której tylu starszych uczęszczało na naukę do tych skromnych i prostych murów szkolnych. Swym przemówieniem wzruszył wielu do łez. Potem udano się gremialnie przed nową szkołą. Aktu poświęcenia nowej szkoły dokonał ks. Franciszek Michejda, pastor miejscowy. Obecny był i inspektor szkolny Armand Karell, który przemówił krótko, oddając z urzędu budynek swemu przeznaczeniu. Następnie oglądano wnętrze klas i mniejsze lokale szkolne. Rodzice patrzeli z radością na przestronne klasy, w których uczyć się mają ich dzieci, a dzieci przyglądały się swej nowej szkole z ciekawością i nieśmiałością. Członkowie Wydziału gminnego patrzeli z zadowoleniem na dokonane dzieło, susząc sobie jako ojcowie gminy głowę nad tem, jako też kiedyś splacą tak wielki dług 11.000 zł. r.“²¹⁸

Jelikož byla nová škola organizována jako dvojtřídka, vyžadovala pedagogickou posilu. Na pozici ředitele proto nastoupil mladý a energický učitel z Ustroně, Józef Farny. O schopnostech tohoto člověka svědčí fakt, že se náveská dvojtřídka pod jeho vedením brzy rozrostla ve školu s pěti třídami a dvěma paralelkami. Nepřetržitým růstem počtu žáků se škola pyšnila až do první světové války. Zatímco v roce 1899 ji navštěvovalo 237 dětí, roku 1913 to už bylo takřka o sto více – 335. Dětem, zejména těm z nejnuznějších poměrů, byly k dispozici různé služby nad rámec vyučování. Od 1. prosince 1903 bylo nejchudším nebo nejvzdálenějším dětem denně vydáváno 30 porcí svačín/obědů, sestávajících z 1/3 litrového přídělu mléka nebo polévky s krajícem chleba. V prvním školním roce této praxe bylo vydáno až 2280 porcí v celkové hodnotě 73 K a 4 h. Kromě toho bylo vybraných 70 nejchudších dětí obdarováno

²¹⁷ OSTRUSZKA (ed.), *Obrazki z przeszłości*, cit. d., s. 4 – 5.

²¹⁸ Překlad: „*Již dne 3. listopadu 1886 byla škola požehnána. Občané obce v tento den uspořádali velikou oslavu. Přestože se konala v krátkém a chladném dni pozdního podzimu, sešly se na ní davy místních občanů, hostů z okolních obcí, a mnoho přátel školy z Jablunkova a Těšína. Shromáždění se sešlo nejprve před sborovou budovou staré školy na kostelním náměstí. Zde se Karol Michejda, bystrzycký pastor, rozloučil se starou školou a shrnul její historii. Mnoho starších se v těchto skromných a prostých školních zdech kdysi učilo. Svým proslovem dojal bývalé žáky k slzám. Poté se všichni hromadně vydali k nové škole. Školu požehnal místní pastor Franciszek Michejda. Přítomen byl také školní inspektor Armand Karell, který krátce promluvil a z titulu své funkce předal budovu k užívání. Následně si všichni prohlédli vnitřní prostory školy. Rodiče s radostí nahlíželi do prostorných tříd, ve kterých se budou jejich ratolesti učit, nesměle a se zvědavostí si svou novou školu prohlédly také děti. Představitelé obce pohlédli s uspokojením na dokončené dílo, ale z obavami přemýšleli, jak splatí dluh ve výši 11.000 zlr.“*

ošacením a obuví. Školní obědy a věcné dary byly sponzorovány místním tzv. *Stowarzyszeniem krajczarkowym*,²¹⁹ v jehož čele stáli správce místní pily s přednostou stanice.²²⁰

Nad rámec standardní výuky vyčnival také speciální rolnický kurz, který byl ředitelem Farnym zorganizován mezi listopadem 1895 a dubnem 1896. Kurz se konal s frekvencí tři hodin týdně a skládal se z teoretické i praktické části. Teoretická část zahrnovala tematické přednášky z oblasti polního hospodářství, hnojení, pěstování rostlin, sadařství a včelařství. Se zahájením vegetační sezóny byla ukončena teoretická část a kurz dále pokračoval ve formě praktických cvičení na školní zahradě. O tom, že byl kurz brán s velkou vážností a prestiží, svědčí fakt, že byl zakončen zkouškou, která se konala za přítomnosti sekretáře Zemědělské společnosti Těšínského knížectví (*Towarzystwo Rolnicze dla Księstwa Cieszyńskiego*) Andrzeje Tepera, kterého do Návsi za tímto účelem vyslala Zemská školní rada v Opavě. Příkladnou a vzorně zařízenou zahradu náveské školy přišlo v září 1899 obdivovat dokonce 16 účastníků sadařského kurzu pro učitele, kteří se do Návsi sjeli z různých částí knížectví.²²¹

Prosperující škola se v předválečném období těšila pestrému vnitřnímu životu a pružně reagovala na dění ve státě i ve světě. Žáci si pravidelně připomínali mj. císařská výročí, a to zejména kulatá (v letech 1888, 1898 a 1908). Mezi nejbohatší na zápisy tohoto typu lze zařadit rok 1898, v němž si žáci připomněli již 50. rok vlády císaře Františka Josefa I., a zároveň uctili památku jeho tragicky zesnulé choti, císařovny Sissi.²²²

„Lecz rok jubil. 1898 stał pod znakiem żałoby Domu cesarskiego i całego kraju. W sobotę bowiem dnia 10. września 1898 o godz. 12. min. 40 anarchista Lucheni zamordował w Genewie Elżbietę, żonę ces. Franciszka Józefa I. Dzieci szkolne i ludność okoliczna wzięła udział w nabożeństwie żałobnym z tego powodu, które odbyło się 19. września t. r. w kościele ewangel. obok szkoły. Lecz mimo tego obchodzono uroczyste dnia 2. grudnia 1898 jubileusz cesarski. Dzieci również brały udział w nabożeństwie kościelnym. W jednej z klas postawiono biust cesarski, który ustrojono odpowiednio chorągwiemi i kwiatami, i przy którym kier. szkoły kilka słów poświęcił znaczeniu panowania ówczesnego monarchy. Dla upamiętnienia tego roku jubileuszowego zasadzono 2 dęby na boisku w ogrodzie szkolnym, które do dnia dzisiejszego

²¹⁹ Sdružení bylo založeno již r. 1888, kdy byla stále používána zlatková měna s krejcarey, odtud název.

²²⁰ OSTRUSZKA (ed.), *Obrazki z przeszłości*, cit. d., s. 8.

²²¹ Tamtéž, s. 9.

²²² Tamtéž, s. 6.

*tam rosą, a to w obecności dziatwy szkolnej, członków Wydziału gminnego i Rady szkolnej miejscowej.*²²³

Tu a tam škola přivítala významné hosty přímo na své půdě. Návštěvami se zde vystřídali kupříkladu čtyři zemští prezidenti. Dne 23. června 1890 školu navštívil dr. Karl Ritter von Jaeger, 19. června 1896 hrabě Manfred Clary-Aldringen, 15. července 1899 hrabě Thun-Hohenstein, a konečně, 7. srpna 1907 prezident Karl Heinold. Všichni čtyři měli také zapsat několik řádků do původní školní kroniky, tři z nich tak učinili německy, jeden polsky.²²⁴

Nebývalý rozkvět školy však ukončila léta první světové války. Válečné období dopadlo na školu v Návsi ještě drtivěji, než na většinu škol v jiných částech regionu. Výuka byla narušena nejen ztrátou učitelských sil, ale přechodně také prostor. Popišme si vývoj událostí chronologicky. Již 30. července 1914, tedy pouhé dva dny poté, co monarchie vyhlásila válku Srbsku, byli do armády povoláni hned tři místní učitelé: Michał Zabdyr (jako podporučík nastoupil do slezské legie, zformované v Těšíně), Jan Badura (narukoval s výsadami jednorozhodního dobrovolníka) a Jan Raszka (narukoval v pozici náhradního záložníka po prázdninovém výcviku, podle starého branného systému). Nečekaná ztráta hned tří pedagogů v jednom dni představovala pro školu velkou ránu. Koncepce nového školního roku, který měl být zahájen měsíc poté, musela být značně přepracována. Jak se ale brzy ukázalo, nedostatek pedagogů byl pouhým začátkem všech potíží.²²⁵

Již po dvou měsících školního roku 1914/1915 musela být výuka na několik měsíců úplně přerušena. Na počátku listopadu 1914 zabavila budovu polské lidové školy v Návsi armáda a umístila do ní kadetní školu polské legie. O několik dní později byla na Jablunkovsko z Krakova stažena celá jednotka. Vojáci byli ubytováni v dalších školách a veřejných budovách okolních obcí. Vojska legie opustila region po tříměsíčním pobytu dne 10. února 1915. Teprve poté se v Návsi mohla pozvolna znovu rozběhnout školní výuka. Z důvodu nedostatku

²²³ Překlad: „*Jubilejní rok 1898 ovšem proběhl v císařské rodině i celé zemi ve znamení smutku. V sobotu 10. září 1898 ve 12 hodin 40 minut byla v Ženevě anarchistou Luchenim zavražděna Alžběta, žena císaře Františka Josefa I. Školní mládež i okolní obyvatelstvo se zúčastnilo smuteční bohoslužby, která se konala 19. září toho roku v evangelickém kostele vedle školy. I přes tyto události bylo však císařské výročí dne 2. prosince 1898 oslaveno. Také tentokrát se děti zúčastnily bohoslužby. V jedné ze tříd byla vztyčena císařská busta, náležitě vyzdobená prapory a květy, při které ředitel školy krátce vyzdvihl význam panování tehdejšího monarchy. Na památku onoho jubilejního roku byly na hřišti školní zahrady vysazeny 2 duby, které tam rostou dodnes. Stalo se tak v přítomnosti školní mládeže, členů Obecního výboru a Místní školní rady.*“

²²⁴ OSTRUSZKA (ed.), *Obrazki z przeszłości*, cit. d., s. 9.

²²⁵ Tamtéž, s. 10.

pedagogů bylo vyučování vždy pouze půldenní. Situace byla natolik zoufalá, že byla za účelem výpomoci pedagožkou prohlášena místní učitelka ručních prací, Anna Melcherowa.²²⁶

Po dobu války byla sotva přežívající škola plně zapojena do všemožného úsilí pro potřeby zbrojního průmyslu státu a vojáků na frontách. Na školách v celé monarchii byly ve válečných letech organizovány pravidelné sbírky. Mezi nejčastější patřil sběr kovů, zejména mosazi, mědi, cínu a olova. Ve sběru těchto materiálů dosáhla náveská škola úctyhodného výsledku o hmotnosti 325 kg, za který obdržela čestné uznání. Sbíralo se ovšem také oblečení; děti a jejich rodiny dokázaly nashromáždit až 2000 kg starých vlněných a bavlněných oděvů, které byly přešívány pro potřeby armády, a také 100 kusů zaječích kožešin, které byly odeslány mrznoucím vojákům v zákopech. Frontě sloužila školní mládež také v hodinách ručních prací. Místními dětmi bylo v rámci výuky zhotoveno 12 párů ponožek, 12 kusů kukel, 40 párů ochranných rukávů, 1 svetr, a 500 párů papírových ponožek. Učitel Jan Zientek vedl pro změnu výrobu slaměných galoší. K frontovým liniím jich bylo jen z obce Návsí odesláno několik tisíc párů. Jistá Maria Farna (snad manželka ředitele?) zase darovala vojenské nemocnici v Těšíně 1 vlněnou deku a 2 polštáře, zraněným legionářům pak ještě značné množství spodního prádla. Naopak peněžní dary rodičů s jistotou překročily částku 200 K. Úsilí žáků dále spočívalo v pravidelném sběru jahodového a ostružinového listí, které se sušilo na čaj pro vojáky. Děti z Návsí jej nasbíraly 30 kg. Všichni zkrátka pomáhali, jak jen uměli a mohli.²²⁷

Ačkoliv byly mnohé z popsaných úkonů státem nařízené a povinné, větší část dětí, rodičů a pedagogů se jich účastnila s dobrovolným zápalem a vylepšovala je vlastními iniciativami. Není divu, když takřka nebylo rodiny, která by doma nepostrádala otce, manžela, syna, bratra, zetě... O ztrátách z prostředí náveské školy svědčí tragická bilance, která se v přepisu z pečlivě vedené původní kroniky dochovala dodnes. Kromě výčtu padlých z řad bývalých žáků školy se můžeme dočíst o smrti učitele Jana Badury (padl dne 25. června 1915 na břehu Dněstru u Samboru) nebo dvou synů ředitele Farneho (starší Józef Farny, padl dne 2. května 1915 u Kraśniowa, a mladší Tadeusz Farny, padl dne 16. června 1915 u Rarańcze²²⁸).²²⁹

Spolu s rostoucím počtem odvedených mužů přímou úměrou klesal také počet žáků ve škole. Děti byly klíčovou pomocnou silou v domácích hospodářstvích, na které zůstávaly

²²⁶ OSTRUSZKA (ed.), *Obrazki z przeszłości*, cit. d., s. 10.

²²⁷ Tamtéž, s. 10 – 11.

²²⁸ Dnešní obec Ridkivci, Černovická oblast, Ukrajina. Současný název používán od r. 1946.

²²⁹ OSTRUSZKA (ed.), *Obrazki z przeszłości*, cit. d., s. 11.

osamoceny ženy a starci. Jak tvrdí kronika, třináctileté a čtrnáctileté děti do školy prakticky přestaly chodit, mladší ji navštěvovaly značně nepravidelně. Děti ze dvou rodin v místní části Kostkov (jedná se o lesní samoty ve výšce 500 m n. m.) dokonce do školy nechodily celou válku. Rodiče to zdůvodňovali nedostatkem obuvi, stravy a nadbytkem nezbytné práce. Kronikáři si postesklí také nad klesající učební morálkou dětí, kterým chyběla pevná otcovská i školní výchova.²³⁰

„To też wyniki nauki okazywały się coraz smutniejsze, brak zaś nadzoru szkolnego i brak energicznej ręki ojcowskiej w domu przyczyniły się do pewnego rozluźnienia i zdziczenia młodzieży.“²³¹

Roku 1916 na školu nastoupil do pozice pomocného učitele místní rodák, Paweł Kufa. Radost z jeho nástupu však byla předčasná, také on byl obratem povolán do armády. Další učitelé, Dyla a Kotula, posílili řady pedagogů teprve v roce 1918. Tehdy už ovšem nebylo v morálně a personálně rozložené škole příliš co zachraňovat. O tom, jak vypadal v Návsí konec války, nechme znovu promluvit pramen. Připomeňme, že tento zápis vznikl až ze zpětného pohledu v roce 1933. Zda na tomto místě doslovně kopíroval text původní kroniky nebo jej převyprávěl volně, nelze dnes již zjistit:

„Straszna wojna, krwawe zmagania się Niemców ze światem słowiańskim i romańskim skończyło (sic!) się katastrofą Niemców w czasie od 20 – 30 października 1918. Monarchia Austr. - Węgierska przestała istnieć. Wszystkie narody, wchodzące w jej skład, ogłosiły swą samodzielność i niezależność i zaprowadziły rządy narodowe. Na Śląsku Ciesz. objęła władzę Rada Narodowa w Cieszynie, rządząca na Zamku piastowskim, a wojsko polskie usunęło ze wszystkich urzędów odznaki austr. władzy państwowej, której już nie było. Wszystko, co dotychczas nie wyzuło się z poczucia polskości, odetchnęło, a w naszej polskiej szkole odezwał się hymn narodowy, śpiewany (sic!) z zapalem przez dzieci: Boże coś Polskę przez tak długie wieki, i Jeszcze Polska nie zginęła! Nauczycielstwo ślubowało wierność i posłuszeństwo Radzie Narodowej, a tym samym rządowi polskiemu. Nauczyciele tutejsi wzięli udział w akcie ślubowania dnia 28. grudnia 1918, którego dokonano w sali Domu Narodowego w Cieszynie.“²³²

²³⁰ OSTRUSZKA (ed.), *Obrazki z przeszłości*, cit. d., s. 11.

²³¹ Překlad: „Také školní výsledky byly čím dál smutnější; absence dozoru školy a energické ruky otcovy v domácnosti, způsobila jisté rozvolnění a zdivočení mládeže.“
OSTRUSZKA (ed.), *Obrazki z przeszłości*, cit. d., s. 11 – 12.

²³² Překlad: „Strašlivá válka a krvavý boj se slovanským i románským světem skončil pro Němce mezi 20. a 30. říjnem 1918 pohromou. Rakousko-uherská monarchie přestala existovat. Všechny národy, které byly její součástí,

Na popis přelomových měsíců konce první světové války navazuje komentář k dalšímu vývoji v regionu, který se dotkl jeho obyvatel veskrze mnohem zásadněji, než celá válka.²³³

„Pierwszy rok powojenny nie przyniósł jednakże bezwzględneho spokoju i nie sprowadził normalnych stosunków. Na Ziemi Cieszyńskiej rozegrały się walki zbrojne politycznej natury o przynależność państwową kraju. Zaraz pod koniec stycznia 1919 r. urządziły wojska czeskie najazd na Śląsk, chcąc przyłączyć go do Republiki Czechosłowackiej: zjawiły się także w naszej gminie, zajęły budynek szkolny, co spowodowało 2 tygodniową przerwę w nauce szkolnej. Po bitwie pod Skoczowem, którą stoczyły wojska czeskie z polskimi, wycofały się wojska czeskie z naszej okolicy a naukę szkolną znowu podjęto.²³⁴

S přihlédnutím k poměrně neutrálnímu a nepříliš emociálně podbarvenému vyznění popisu dramatických událostí roku 1919 usuzují, že text vznikl skutečně až ve 30. letech a minimálně v tomto místě se nejedná o doslovnou citaci zaniklé kroniky. Této tezi nasvědčuje mj. i použití (v pozdější době) ustáleného spojení *Republika Czechosłowacka* a jeho správný gramatický zápis, což kontrastuje kupříkladu s výše citovaným autentickým rukopisem školní kroniky v Těrlicku, v níž se roku 1919 objevuje verze: *republika Česko-Słowacka*, respektive *Czesko-słowacka*. Přestože se tedy s největší pravděpodobností jedná o zápis vzniklý s odstupem čtrnácti let, také zde, podobně jako v textech dřívějších, chybí jakákoli zmínka o napětí a kontroverzích okolo voleb do polského sejmu. Avšak nechme text promluvit dále:

„Rada Narodowa w Cieszynie zamianowała dla wykonania nadzoru szkolnego Komisję Szkolną Księstwa Cieszyńskiego w Cieszynie, krajowym inspektorem zamianowała Bogusława Heczkę, prof. seminarium nauczycielskiego w Bobrku przy Cieszynie, pochodzącego z Piosku przy Jabłonkowie, powiat. zaś inspektorem szkol. p. Karola Buzka, nauczyciela szkoły ćwiczeń przy semin. naucz. w Bobrku. Miejscową Radę szkolną wezwano do podjęcia czynności urzędowych. Nauczyciele samorzutnie zmienili plany naukowe, wyrzucając historję i geografję

vyhlásily nezávislost a vytvořily národní vlády. V Těšínském Slezsku se ujala vlády Národní rada, působící z Piastovského zámku v Těšíně; polské vojsko odstranilo ze všech úřadů symboly neexistující rakouské státní moci. Všechno, co dosud nebylo zbaveno pocitu polskosti, si oddechlo. V naší polské škole zazněla národní hymna, kterou se zápalem zazpívaly děti: Bože což Polskę przez tak długie wieki, a Jeszcze Polska nie zginęła! Učitelé slibovali věrnost a poslušnost Národní radě, a tím také polské vládě. Zdejší učitelé se zúčastnili slavnostního slibu, který se uskutečnil dne 28. prosince 1918 v sále Národního domu v Těšíně.”

²³³ OSTRUSZKA (ed.), *Obrazki z przeszłości*, cit. d., s. 12.

²³⁴ Překlad: „První poválečný rok úplný pokoj a normální vztahy nepřinesl. Těšínskou zemi zachvátily ozbrojené boje o státní a politickou příslušnost daného území. Ke konci ledna 1919 provedla česká vojska útok na Slezsko, aby jej připojila k Československé republice; objevila se také v naší vesnici a zabrala školní budovu, což způsobilo dvoutýdenní přestávku ve školní výuce. Po bitvě u Skoczowa, kterou spolu svedla česká a polská vojska, z naší oblasti česká armáda ustoupila a školní výuka byla obnovena.“

(sic!) *Austro-Węgier, a wprowadzając dzieje i opisy ziem Polski. Usunięto przestarzałe czytanki Karella, bylego insp. szkolnego, a wprowadzono w ich miejsce czytanki Kędzierskiego, nakładu Fiszera z Łodzi. Przekonanie, że nauczyciel pracuje w nowej i niepodległej a własnej Ojczyźnie, tchnęło w pracę szkolną nowego ducha.*”²³⁵

Nejzajímavější skutečností, vyplývající z tohoto úryvku, je zavedení učebnic z Polska. V celé historii polského školství na Těšínsku, respektive českém Těšínsku, je tento postup do určité míry výjimečný. V obecné rovině totiž polské školství v Československu převzalo rakousko-uherský model a k výuce používalo buďto učebnice navržené samotnými polskými učiteli v ČSR, schválené státem, nebo české učebnice v polské jazykové mutaci. Otázce polských učebnic se v první Československé republice věnovala tzv. Učebnicová komise, působící v rámci Sdružení polských učitelů. Komise sestávala jak z autorů, tak překladatelů učebnic pro potřeby školství na Těšínsku. Co se týče čítanek, Učebnicová komise vydala v prvních 10 letech svého působení 8 čítanek (pro každý ročník), které byly přeloženy z českých originálů. Učebnice z Polska se za první republiky skutečně tu a tam na školách objevovaly, většinou se však jednalo pouze o provizorní a dočasné řešení. V textu zmiňované čítanky Kędzierského byly na Těšínsku používány v letech 1919 – 1926, než je plně nahradily učebnice československé provenience.²³⁶

Válkou vyčerpaná, dvakrát v kasárna přeměněná škola v Návsi, se na prahu 20. let začala pozvolna stavět zpátky na nohy. Dělo se tak za významné podpory polské vlády, která dotovala polské školy na Těšínsku (přestože dosud nebylo jasné, jak bude s geopolitickou otázkou regionu naloženo) finanční i materiální pomocí. V případě Návsi se jednalo zejména o dodávku obnošených dětských oděvů i dalšího spotřebního zboží amerického původu, která byla určena nejchudším žákům. Zuboženým a podvyživeným dětem začala opět sloužit také školní kuchyně, zajišťující až 150 obědových porcí denně.²³⁷

Ačkoli se zdálo, že se situace pomalu stabilizuje a škola se dostává z nejhoršího, měla být záhy zasažena ještě jednou dějinnou turbulencí v podobě rozdělení Těšínska v červenci

²³⁵ Překlad: „*Za účelem dozoru nad školstvím vytvořila Těšínská Národní rada Školskou komisi Těšínského knížectví se sídlem v Těšíně. Zemským inspektorem jmenovala Bogusława Heczka, profesora učitelského semináře v Bobrku u Těšína, a zároveň rodáka z Písku u Jablunkova; okresním školním inspektorem pak p. Karola Buzka, učitele praktického oddílu učitelského semináře v Bobrku. Místní školní radě byly svěřeny úřední záležitosti. Učitelé spontánně změnili výukový plán, vypustili historii a geografii Rakouska-Uherska, namísto nichž zavedli zeměpis a dějiny polských zemí. Zastaralé čítanky někdejšího školního inspektora Karella byly vyřazeny a nahrazeny čítankami Kędzierského, vydanými nakladatelstvím Fiszera v Łodzi.*

²³⁶ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 73.

²³⁷ OSTRUSZKA (ed.), *Obrazki z przeszłości*, cit. d., s. 13.

1920. I tentokrát zakusila lidová škola v Návsi politické vření mezi evropskými státy na vlastní kůži:²³⁸

„Dzień 28 lipca 1920 r. zdecydował o przynależności zachodniej części Śląska cieszy. do Republiki Czechosłowackiej. Wojska czechosl. zajęły ten kraj wraz z pow. jabłonkow. i Nawsiem. Żandarmeria zajęła lokal IV. kl. tutejszej szkoły, znajdujący się w budynku gminnym i opuściła go dopiero w r. 1922, gdy w nim ulokowano dnia 12. września założoną ekspozyturę czeskiej szkoły ludowej z Jabłonkowa.²³⁹ Rok szkolny 1920 / 1921 rozpoczął się w nowych warunkach. Kierownictwo szkoły wróciło pod Radę szkolną krajową w Opawie. (...) Dotychczasowy długoletni kier. szkoły p. Józef Farny musiał z nakazu władz szkolnych pójść na emeryturę. Dnia 4-listopada (sic!) 1920 r. pożegnał się rzewnie ze swoją szkołą, w której pracę włożył całe serce i znaczną część swego życia, pożegnał się z gronem nauczyc., imieniem którego p. naucz. Zientek podziękował mu szczerze za wykonaną pracę. (...)”²⁴⁰

S odstupujícím dlouholetým ředitelem se škola rozloučila s jednou dlouhou epochou, vyznačující se nadprůměrnou úspěšností a prosperitou, ale také strašlivým strádáním a válečnými útrapami, na Těšínsku přesahujícími rámec obecně přijímané periodizace „velké války”. Škola přežila a její působení v nové realitě, odlišných podmínkách, jiném státě i jiném světě, bylo zahájeno. O tom, že úspěšně, svědčí celé příští století.

3.4. Německá Lutyně (Lutynia Niemiecka)

Za účelem nastudování další polské lidové školy se přeneseme na opačný konec Těšínského knížectví, z horské oblasti Beskyd do nížin uhelné pánve. Obec Lutyně se rozkládá v severozápadním cípu někdejšího knížectví, mezi městy Karviná a Bohumín. V nejstarších dějinách tvořila Lutyně jednolitou obec, ale ve 14. století byla rozdělena na polskou a německou

²³⁸ OSTRUSZKA (ed.), *Obrazki z przeszłości*, cit. d., s. 13.

²³⁹ Jedná se o vůbec první českou třídu v Návsi. První samostatná česká škola byla v obci zřízena teprve roku 1926.

²⁴⁰ Překlad: „Datum 28. července 1920 rozhodlo o připojení západní části Slezska k Československé republice. Vymezené území, včetně jablunkovského okresu a Návsi, bylo obsazeno československou armádou. Místnost IV. třídy ve zdejší škole obsadilo četnictvo. Opustilo ji teprve v roce 1922, když do ní byla dne 12. září umístěna pobočka české lidové školy z Jablunkova. Školní rok 1920 / 1921 byl zahájen v nových podmínkách. Vedení školy se vrátilo do správy Zemské školní rady v Opavě. (...) Dosavadní dlouholetý ředitel školy, p. Józef Farny, byl školskými úřady donucen k odchodu do výslužby. S neskryvaným dojetím se dne 4. listopadu 1920 rozloučil se svou školou. Práci pro ni obětoval celé své srdce a značnou část života. Rozloučil se s učitelským sborem, jehož jménem vyslovil p. učitel Zientek řediteli upřímné díky za vykonanou práci. (...)“

část. Toto uspořádání a pojmenování přetrvalo až do druhé světové války – po ní byla Polská Lutyně přejmenována na Horní Lutyni a Německá Lutyně na Dolní Lutyni. Předmětem našeho bádání se nyní stane (poněkud paradoxně) druhá jmenovaná. Národnostní situace v těchto končinách byla po staletí ještě složitější a napjatější, než v ostatních oblastech, kterými jsme se v této kapitole zabývali. Všechny tři obce, které jsme si dosud popsali, představovaly v námi sledovaném období ve větší či menší míře národnostně homogenní polské prostředí, konfrontované spíše jen s nadřazenou německou úřední mocí. Obec Lutyně, periferie knížectví, však leží na někdejší průsečíku všech tří slezských národních živlů – českého, polského i německého. Otázka školství zde proto vždy budila větší vášně a provokovala k soupeření, o čemž jsme se přesvědčili již v předchozích kapitolách, v souvislosti se vznikem polského gymnázia v nedaleké Orlové.

První zmínka o učiteli v prostoru Německé (Dolní) Lutyně pochází z roku 1679, o budově školy se poprvé dočítáme ještě o několik let později, v roce 1688. Jednalo se o klasičtější dřevěnou stavbu při místním kostele, vybavenou jedinou třídou a učitelským bytem. Třída byla malá a postrádala i to nejjzákladnější vybavení – tabuli a lavice. Školu navštěvovaly děti z obou Lutyní a také okolních vesnic. Jako vyučovací jazyk je zaznamenána moravština, čili jakási variace češtiny. Roku 1810 byla vybudována nová, dvojtřídní školní budova, stále však dřevěná. Druhý učitel, který na rozšířenou školu v Německé Lutyni nastoupil, měl od roku 1832 vskutku plné ruce práce. Kromě vyučování na mateřském ústavu zajišťoval improvizovanou občůzkovou výuku také v sousední Polské Lutyni, Skřečoni a Věřňovicích: týdně věnoval každé lokalitě 4 hodiny v zimním a 2 hodiny v letním období. V roce 1847 došlo k vybudování další školní budovy, tentokrát již zděné, nejprve přízemní, později patrové. Nová škola disponovala již čtyřmi třídami, učitelskými kabinety a učitelským bytem. V záznamech je prezentována jako protestantská, moravsko-německá.²⁴¹

První vážnější snahy o přeměnu školy na polskou se objevují již roku 1848. Spontánní hnutí polskojazyčné části obyvatelstva však narazilo na rozhodný odpor ze strany obecních představitelů, kteří se v obraně češtiny /moravštiny/ uchýlili k sepsání memoranda,²⁴² adresovaného slezskému školnímu úřadu. Zprávu tvoří celkem 15 bodů, shrnujících všechny důvody. Mezi řadou věcných argumentů zde najdeme i několik vskutku kuriózních až úsměvných. Pro ilustraci si ocitujme nezajímavější z nich:

²⁴¹ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 239 – 240.

²⁴² Doslovný přepis celého dokumentu se dochoval ve výše již citované historiografické práci Józefa Londzina, vydané roku 1901.

„5. Namitka, že zapotřeby jest, aby se jednota w učeni w nassim kraji wprowadila, jest neduwodna, nebot w nassim kraji jest rozličnost w jazyku, totiž nekteri mluweji německy jini mene aneb wice morawsky a opět jini zase wice aneb mene polsky. Ti syce kteří se wice polskemu jazyku bližu, jako okolo Těssina až k Bilsku, a takowy sobe oblibuji necht se učeji po polsku, my ale kteří sme sotwa hodinu aneb dvě od morawске hranice vzdaleni, s morawany ustawičně obchody mame, a tak morawsky jazyk nam dobře srozumitedelny a nasledowně i mily jest, polsky naproti nesrozumitedelny a nemily, sluzna věc jest, aby se nam take i morawске učeni zanechalo.“²⁴³

„9. Ponewač naš kraj sam sebu obstat' nemože, musy tedy bud' k Polske aneb Morawске strane se přilučit, znama ale věc jest, že Morawa a Čechy (s kterými krajinami wice set let nasse Slezko spojene a ne s polsku jest) brzy sto let w uměni a wycwice napřed před Polsku jest, proč bychom tedy se s Polsku ktera i we wěrnosti k nassemu Nejmilostiwejjssimu čyšaři s tak dobrým příkladem jako Morawa, nam nepředchazela, se spojowali.“²⁴⁴

„12. Jest tež pro ditky mnoho lehčejí morawsky než polsky čítat a psat se naučit, nebot slowa polske k. p. *plaszcz, szcotka, krzescianin, szwaczka, mozdierz* a t. d. mnohem těžssí se čítaji a pissu než morawsky: *plašč, šcetka, křestan, moždiř* a t. d., proč by tedy sme se těžssiho spusobu w učeni přideržowali.“²⁴⁵

„13. Namitka, že potřebne jest, aby se w prawitedlne řeči učeni přednasselo, jest syce dokladna, nebot w nassem slezku, obwzlassně w nassich obcach jest řeč taky potwořena, že ani polska ani morawska neni jako: *id' přes ta woda, podaj mi ta motyka, possla moja baba do ta dedina*, neni žádná prawitedlna řeč; z toho ale jesstě nenasleduje, že by se muselo w nassich sskolach polsky učyt, nebot jako w nekterych nemeckych krajínach, ačkoli se tam již přes 200 let prawitedlna řeč we sskolech přednassi, jeste se nedocylilo, aby tamnějssi obywateli jejich mistni obyčejne řec zanechali, tak take i u nas nasse missanina morawске s polsku řeči se nezanechala, atby se polsky aneb morawsky učilo.“²⁴⁶

V posledních větách mají pisatelé žádosti pravdu. Slezská nářečí, zvláště pak nářečí těšínské, i přes změny státních útvarů, zřízení i režimů, navzdory výuce „prawitedlné“ řeči ve školách a vlivu moderních masmédií, nevymizela a představují všední jazyk značné části

²⁴³ LONDZIN, *Zaprowadzenie języka polskiego*, cit. d., s. 30.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 31.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 31 – 32.

místních obyvatel i v první polovině 21. století. Pod sepsaným apelem se podepsali starostové a zastupitelé obcí Německé Lutyně, Polské Lutyně a Dětmarovic.

Memorandum představitelů obcí dokázalo zavedení polštiny do místních škol pozdržet, avšak nedokázalo jej zvrátit. Od roku 1886 již figuruje ústav v Německé Lutyni jako soukromá polsko-německá lidová škola, s polštinou jako hlavním jazykem vyučování, od roku 1908 škola veřejná. V reakci na tyto změny ve zdejší škole se mezi místními Němci a částečně i Čechy vzedmula iniciativa pro založení druhé, vlastní školy. Úřady bylo volání brzy vyslyšeno a v Lutyni – Neradu vznikla nová německá škola, nabízející v rámci výuky tři hodiny češtiny týdně. Na školu ihned přestoupilo 200 německých a českých žáků.²⁴⁷ Národnostní napětí v obci se však stupňovalo dále.

Za velmi dramatických okolností se roku 1914 v Německé Lutyni zrodil v pořadí již třetí vzdělávací ústav, polská občanská škola (*szkola wydziałowa*). Přestože se v tomto případě nejedná o školu lidovou, upřeme na ni svou pozornost. Přímé archiválie z fondu místní lidové školy se totiž nedochovaly – s největší pravděpodobností zanikly ve víru ozbrojených konfliktů a politických převratů první poloviny 20. století. V případě zmíněné občanské školy, tedy ústavu, do kterého přestupovaly polské děti z Německé Lutyně po páté třídě, disponujeme alespoň školní kronikou z let 1914 – 1927. Dochovaná kronika je dosti strohá a skoupá na informace z období 1914 – 1919, kdy nebyla systematicky vedena, a to především z důvodu neustálých personálních změn. Stručné zápisy pro toto období zpětně sepsal v roce 1920 tehdejší ředitel, Karol Biel. Učinil tak na základě nalezených poznámek, protokolů z konferencí a školních akt. Od roku 1919 jsou zápisy systematictější a mnohem pestřejší.

Zřizovatelem občanské školy v Německé Lutyni byla Školská matice Těšínského knížectví. Jak se stalo takřka pravidlem, také v tomto případě provázelo snahy o započetí výstavby několikaleté úsilí v podobě matičního boje s rakouskou byrokracií i odporem ostatních etnických skupin. Když začali na jaře 1914 stavební dělníci hloubit základy, byli rozprášeni rakouskými četníky a stavba byla pozastavena. Než se stihla situace vyřešit, plány výstavby definitivně pohřbilo propuknutí první světové války. Ani tato nepřízeň osudu však nedonutila polské aktivisty ke kapitulaci. Na podzim 1914 byla instituce polské občanské školy v Německé Lutyni skutečně otevřena. Silně provizorní prostory k výuce poskytl ve svém stavení horník Emanuel Babisz. Jeho obdivuhodné přesvědčení a nadšení pro vzdělávání dětí

²⁴⁷ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 240.

v polském jazyce bylo natolik silné, že škole propůjčil celý dům a sám se s rodinou uskrovnil k používání jedné jediné místnosti. Ostatní prostory chalupy se proměnily ve školní třídu, učitelský kabinet a školní kuchyni.²⁴⁸

Do prvního školního roku, zahájeného dne 1. října 1914, nastoupilo 38 dětí. Navzdory relativně nízkému počtu žáků, provizorním prostorám k výuce i běsnící světové válce, tvořili učitelský sbor kromě ředitele čtyři učitelé: gymnazijní profesor Emil Niebrój, Jan Górnjak, Stanisława Klimondówna a P. Augustyn Machalica. Post ředitele byl v prvním roce velice nestabilní. První ředitel, Antoni Mohr, vykonával svůj úřad pouhý měsíc. V listopadu 1914 jej nahradil učitel Emil Niebrój, který setrval ve funkci do února 1915. Již třetím ředitelem v jediném školním roce se stal Alfred Horodyski, ani on však nevydržel na svém postu déle, než do 15. července 1915.²⁴⁹ Co bylo příčinou tak častého střídání v důležité funkci, kronika neuvádí. Jako nejpravděpodobnější ze všech možností se jeví odvozy do války, avšak bez informací o věku zmíněných osob lze na toto téma pouze spekulovat.

Ve druhém školním roce (1915 / 1916) byla otevřena, stále v prostorách soukromého domu, druhá třída. Do obou tříd nastoupilo po 25 dětech, celkový počet žáků tedy vzrostl na 50. Také v tomto období tvořila škola pouhou „přestupní stanicí“ ředitelů i učitelů. Personální otázka spolu se zajišťováním plynulosti výuky se staly předmětem vyložené improvizace. Wojciech Marek, první ze tří ředitelů, kteří se v průběhu školního roku v této funkci vystřídali, byl zároveň ředitelem občanské školy v Těšíně a do Lutyně pouze čas od času dojížděl. Situaci zachraňovaly i osoby, které postrádaly potřebnou kvalifikaci. V Německé Lutyni působila ve školním roce 1915/1916 kupříkladu slečna Gizela Eichmüllerówna, která zde odučila pouze první pololetí, aby v lednu 1916 nastoupila do učitelského semináře v Lublině.²⁵⁰ Zda bylo její pedagogické působení součástí studijní praxe, nebo ona praxe samotné studium a potřebné vzdělání předcházela, není dnes již známo.

Následující léta přinesla alespoň částečnou stabilizaci ve funkci ředitele školy. Mezi léty 1915 – 1919 úřad vykonával Romuald Łabęcki. Kromě složení učitelského sboru a výčtu zvyšujícího se počtu žáků (ve školním roce 1918/1919 dosáhl čísla 87) nenabízí kronika žádné

²⁴⁸ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 345.

²⁴⁹ Státní okresní archiv Karviná, fond: Základní škola a Mateřská škola s polským jazykem vyučovacím Kopernikova, Dolní Lutyně, NAD: 474, inventární číslo: bez inventárního čísla, pořadové číslo: 539, typ kroniky: školní, místní označení: Dolní Lutyně. Kronika polskiej szkoły wydziałowej Macierzy Szkolnej w Niemieckiej Lutyni od roku 1914. Zápisy pro léta: 1914 – 1927. Stránky kroniky nejsou číslovány, dále jen *Kronika polskiej szkoły wydziałowej*, pozn. aut.

²⁵⁰ Tamtéž.

zápisy na téma vnitřního života školy a aktivit mládeže. Výjimku tvoří pouze krátká zmínka o komorní veselici, jenž oslavovala císařův příslib založení polského regentského státního útvaru (vydán 5. listopadu 1916) a zmínka o školním výletě do Krakova a Wieliczky, který se uskutečnil o prázdninách roku 1919. Obě události jsou odbyty jednou větou. V tomto bodě končí zpětně pořizované zápisy a začínají systematická pojednání ředitele Karola Biela.

Jelikož se ve školním roce 1919/1920 vyšplhal počet žáků až k číslu 136 a došlo k otevření paralelky prvního ročníku, provizorní prostory začaly být absolutně nedostačující. Na základě rozhodnutí Obecního výboru a Místní školní rady proto došlo k přemístění žáků třetího ročníku do jedné ze tříd v budově polské lidové školy. Zajímavostí tohoto školního roku je také zmínka o nucených prázdninách ve dnech 24., 25., a 31. října, a také 4. – 8. listopadu, které proběhly z důvodu velmi chladného počasí a nedostatku otopu. Tato skutečnost dosti výmluvně ilustruje bídné sociální podmínky v oblasti válkou zdevastovaného Těšínska. Materiální nedostatek ovšem zdaleka nepředstavoval nejpalčivější problém, trýznící zdejší obyvatelstvo. V průběhu nesmírně vypjatých letních měsíců roku 1920 došlo k vyvrcholení takřka dvouletého stavu velmi blízkého regulérní občanské válce. Onen vrchol představovalo spojenecké rozhodnutí o rozdělení regionu. Poté, co byla nová státní hranice vytyčena, začala území připojené k ČSR obsazovat československá armáda. Tento postup doprovázely četné excesy na obou stranách národnostního sporu. Jak uvádí školní kronika, k úřednímu i vojenskému obsazení Německé Lutyně došlo dne 6. srpna 1920.²⁵¹ *Gwiazdka Cieszyńska* nás informuje o jeho průběhu:²⁵²

„W piątek 6. sierpnia, nim wkroczyły do Lutyni wojska czeskie, przyszedli około 6. godziny rano uzbrojeni w karabiny i rewolwery bandyci czescy z Orłowej i wstapili do gospody p. Halfara na Olmowcu. Tam pili, ale nic nie płacili a do starszej córki p. Halfara chcieli rzucić »throwing«, jak się nie wyniesie z domu. Następnie odwiedzili ogród, gdzie wszystko zniszczyli i poszli dalej »klid a porzadek« w Niem. Lutyni robić. Gdy dochodzili ku farze, zaczęli wykrzykiwać na ks. proboszcza, że tego »hroma polskiego« muszą zabić. Przychodziło cały dzień coraz więcej nieznanomych cywilów czeskich, a nawet autami ich przywożono, by tutaj masakrę urządzić na pozostałej ludności polskiej. Nareszcie przyszło wojsko czeskie, całe zabrudzone. Witale ich kilku niedorostków. Czescy palkarze zbili następujące osoby w oczach

²⁵¹ Kronika polskiej szkoły wydziałowej, cit. d.

²⁵² Korespondencye. Niem. Lutynia, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 71, 1920, č. 179, s. 4.

žandarmeryi czeskiej: p. Woskę, Halfara z Polskiej Lutyni, Orszulika Emila, Józefa Pastuszka, Gila i jeszcze innych, których nazwiska nie są nam znane.

W sobotę odprawiono uroczystość. (...) Stąd poszli na farę (účastníci české manifestace, pozn. aut.), zažádali kluczy od kostiola. Z krzykiem i laskami chcieli się rzucić na farę i zabić ks. proboszcza. Jednakże klucze zapodziały się gdzieś i nikt nie wiedział o nich. Bandyty czescy rozwściekieni rzucili się na gospodyň Gawlasową z fary. Jakaś stara kobieta kopnęła ją nogą tak silnie, že omdlela i upadla do rowu. Mimo wszystko jeden z bandytów otvorzył kostiól i zawieszono husycką chorągiew na wieży kostielnej.

Po tem bohaterstwie zrzuceno wszystkie polskie szyldy, a następnie poszli do Dziećmiorowic. Tam odbyła się zabawa, która zakończyła się bijatyką, wywołaną przez žandarma czeskiego Jandę.

*W niedzielę rano okolo 3. godziny banda pod wodzą znanego bandyty Durczoka napadla na dom ks. Machalicy, gdzie wybito szyby, oderwano zamki i zbito p. Skupnikową. Wobec wszystkich tych gwałtów czeska žandarmerya zachowywała się spokojnie.*²⁵³

Přestože je popis událostí místy zajisté patričně přibarven, ve své podstatě zobrazuje skutečnost. Popisované události jsou jen špičkou ledovce toho, co se v obci a celém regionu dělo již dlouhé měsíce. Zločinů a vyloženě teroristických činů se dopouštělo jak pročesky, tak propolsky orientované obyvatelstvo prakticky ve stejné míře. Po celou dobu tzv. plebiscitního období přinašel polský, český i slezský regionální tisk vedle informací o světovém dění prakticky nekonečnou černou kroniku plnou vražd, násilí a terorismu v místních obcích a městech. Řádění ozbrojených band a bojůvek, násilné přepady, ničení majetku, zakládání

²⁵³ Překlad: „V pátek 6. srpna, dříve, než do Lutyně vkročila česká vojska, dorazili okolo 6. hodiny ranní čeští výtržníci z Orlové a vstoupili do hospody p. Halfara na Olmovci. Byli ozbrojeni puškami a revolvery. V hospodě popíjeli bez placení a po starší dceři p. Halfara chtěli hodit nůž, jestliže nevypadne z domu. Následně navštívili zahradu, kde všechno zničili. Poté se vydali ‚dělat pořádek‘ ve zbytku Německé Lutyně. Když přicházeli k faře, začali pokřikovat na faráře, že jej, ‚polskou svini‘, zabijí. Celý den silil příliv českých civilistů, přijížděli dokonce auty, aby spáchali masakr na zbylém polském obyvatelstvu. Konečně dorazili také čeští vojáci, celí špinaví. Vívalo je několik výrostků. České mlátičky zbily před zraky vlastních četníků následující osoby: p. Woska, Halfara z Polské Lutyně, Emila Orszulika, Józefa Pastuszka, Gila, a ještě jiné, jejichž příjmení nám nejsou známa. V sobotu byla slavnost (...) Odtud odešli na faru, požádali o klíče od kostela. S křikem a holemi chtěli vtrhnout na faru a zabít pana faráře. Klíče se ovšem někam založily a nikdo nevěděl kam. Rozzuření čeští výtržníci se tedy vrhli na farní hospodyni Gawlasovou. Nějaká starší žena ji kopla tak silně, že omdlela a spadla do výkopu. Mezitím jeden z násilníků otevřel kostel. Na jeho věži vyvěsili husitský prapor. Po tomto hrdinství strhli výtržníci všechny polské štíty a vydali se do Děmárovic. Tam se konala tanečtvačka, kterou ukončila bitka, vyvolaná českým četníkem Jandou. V neděli okolo 3. hodiny ranní přepadla banda pod vedením známého výtržníka Durczoka dům P. Machalicy, ve kterém rozbili okna, vypáčili zámky a zbili paní Skupnikovou. Před všemi těmito násilnostmi české četnictvo zavíralo oči.“

požárů, záškodnická činnost, vyřizování účtů, to vše bylo doslova na denním pořádku. Emoce dále jítily různé neověřené zprávy a fámy, které podněcovaly ještě silnější touhu po odvetě, budily strach a přispívaly k šíření všudypřítomné paranoi. To vše se dělo pod vojenským dohledem mnohdy značně dezorientovaných jednotek italské a francouzské armády, kterými bylo sporné Těšínsko obsazeno po zásahu do česko-polské sedmidenní války z ledna 1919.

Poté, co byla Lutyně obsazena československou armádou a administrativou, došlo v záležitostech místního školství k převratným změnám. V obci byla urychleně zřízena první česká škola, zatímco polskou lidovou školu úřady bez varování uzavřely.²⁵⁴ Námi sledovaná polská občanská škola dokázala vstup do školního roku 1920/1921 uhájit teprve po vyvinutí značného úsilí:²⁵⁵

„Dnia 15. września miał się rok szkolny rozpocząć. Komisarz gminny Franciszek Tema zabronił jednak rozpoczyniania, aż przyjdzie pozwolenie Wladz Krajowych. Wyjeżdżala dwukrotnie delegacja polska do Opawy, następnie dwukrotnie do starosty Haeringa we Frysztacie, który wreszcie, po telefonicznym porozumieniu się z Opawą dał piśm. pozwolenie na rozpoczęcie nauki i prowadzenie jej, aż przyjdzie pozwolenie z Opawy.”²⁵⁶

Výuka byla se zpožděním zahájena dne 4. října 1920. Lidová škola nicméně zůstala zavřená, a to dokonce na dva roky. Její otevření neuspíšila ani roční stávka polských učitelů, rodičů a dětí, která se protáhla do roku 1921. Nakonec byla škola otevřena jako soukromá dvojtřídka, udržovaná polskou maticí. Zpátky do područí státu se lutyňská lidovka vrátila roku 1926, kdy přešla coby tzv. menšinová škola pod přímou správu ministerstva. Obě školy v Německé Lutyni fungovaly tímto způsobem až do září 1939. Po celou dobu nacistické okupace byly všechny školy přeměněny na německé. Ani po válce však nebylo jejich otevření samozřejmostí. Polské školy byly v Lutyni – nyní již Dolní – obnoveny teprve po tříletém naléhání a průtazích, roku 1948. I poté se musely potýkat s řadou komplikací a těžkostí. Občanské škole bylo umožněno otevřít pouze tři třídy ze čtyř. Zatímco jedno patro budovy zabrala česká škola, polští žáci čtvrté třídy byli donuceni dojíždět do Lazů. Polské obecné škole byla naopak zabavena celá budova a škola se musela vystěhovat do periferní oblasti Neradu, zatímco v bývalé budově vznikla škola česká. V roce 1953, kdy došlo v ČSR ke zrušení

²⁵⁴ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 240.

²⁵⁵ Kronika polskiej szkoły wydziałowej, cit. d.

²⁵⁶ Překlad: „Školní rok měl začít dne 15. září. Proti tomu se však postavil obecní komisař Franciszek Tema a zakázal jeho zahájení do doby, než dorazí povolení zemských úřadů. Do Opavy navrátkrát vycestovala polská delegace, dvakrát navštívila také fryštátského starostu Haeringa. Ten po telefonické konzultaci s Opavou vydal písemný příslib zahájení výuky ihned poté, co dorazí povolení z Opavy.“

systému obecných a občanských škol, byly obě polské školy spojeny v jednu instituci. Teprve roku 1956 byla polské škole v Dolní Lutyni, nyní již klasickému osmiletému ústavu, znovu přidělena samostatná budova a výuka se konečně mohla rozběhnout naplno.²⁵⁷ Veškerým nepříznivým okolnostem navzdory si dokázala polská škola v Dolní Lutyni udržet svou existenci a působnost dodnes.

3.5. Svibice (Sibica)

Poslední stať stávající kapitoly představuje spíše jakýsi bonus, připojený k předchozímu širšímu výzkumu. Svou pozornost upřeme na vznik polské lidové školy ve Svibici, lokalitě na periferii Českého Těšína. V porovnání s předcházejícími podkapitolami bude mnohem stručnější, a to z důvodu palčivého nedostatku veškerých potřebných materiálů. Nejstaršími prameny, které v archivních fondech svibické polské školy nalezneme, jsou třídní katalogy a třídní výkazy z časů první republiky. Pro období, v němž byla škola zakládána, stejně jako pro zbytek rakouské epochy, nemáme bohužel žádné materiály. Jediným dochovaným pramenem z daného období, o který můžeme opřít následující pojednání, je poměrně obsáhlý článek týdeníku *Gwiazdka Cieszyńska* ze dne 22. listopadu 1873, podrobně dokumentující ceremonii slavnostního otevření nové školy. Oproti dalším podobným statím je výjimečný nejen svým rozsahem, ale také tím, že přináší doslovný a kompletní přepis projevu, který přednesl vlastník pozemku, na němž byla škola postavena. Po stručném shrnutí obecného vývoje ústavu se za pomoci této žurnalistické relace přeneseme do onoho slavnostního dne, kdy byla nová škola zpřístupněna zdejšímu žactvu.

Lokalita Svibice představovala až do roku 1947 samostatnou obec, poté byla přeměněna v městskou čtvrť Českého Těšína. Její původní venkovský charakter zanikl zejména v 80. letech 20. století v souvislosti s výstavbou rozsáhlého panelového sídliště. Obec Svibice velmi dlouho vlastní školu postrádala. Místní děti z bohatších rodin zpravidla navštěvovaly německé školy v Těšíně, mnoho dětí nedocházelo do školy vůbec. Tento stav změnila teprve Hasnerova školská reforma z roku 1869, v jejímž důsledku byla obec vyzvána ke zřízení vlastní školy. Stavba nevelké jednotřídní budovy se uskutečnila v průběhu roku 1873, dokončena byla na podzim. V nové, veřejné lidové škole, se od počátku vyučovalo polsky. Postupem času byl ústav rozšířen o další třídu, tendenci dalšího růstu však výrazně přibrzdil vznik německé školy,

²⁵⁷ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 240; 345.

ke kterému došlo roku 1911. Oblast Svibice byla před první světovou válkou silnou voličskou základnou koždoňovského hnutí, což způsobilo, že se místní německá škola brzy stala dominantním vzdělávacím ústavem. Vedoucí postavení jí odebralo teprve založení první české školy, které se uskutečnilo po roce 1920. V meziválečném období se tak školní docházka ve Svibici rovnoměrně rozdělila do tří dvojtřídek: polské, české a německé. Všechny tři školy fungovaly v neobvyklé symbióze v jediné školní budově, kam se sestěhovaly ve 20. letech. Po dobu druhé světové války byly školy sloučeny v jednu školu německou. V roce 1945 byla polská škola obnovena, avšak již roku 1946 byla nacionalisticky orientovanými kruhy ve vedení obce uzavřena. Celá školní budova, ve které v předválečném období koexistovaly všechny tři národní dvojtřídky, byla předána do užívání české školy. Polskou školu se povedlo obnovit teprve roku 1948, musela se však přesunout do prostor původní, toho času již značně podmočené a nevyhovující budovy z roku 1873. Do její nezbytné rekonstrukce se zapojili především rodiče dětí. Vytvořené provizorium nakonec sloužilo výuce až do roku 2003. Po připojení Svibice k Českému Těšínu se začaly objevovat integrační tendence také v oblasti školství. Mezi léty 1983 – 1990 ztratila svibická škola své samostatné postavení a stala se filiálkou polské základní školy v Českém Těšíně.²⁵⁸ V roce 1991 se svibická škola opět osamostatnila, avšak již roku 2003 se spolu s přestěhováním do nové budovy vrátila pod správu hlavní českotěšínské polské školy.²⁵⁹ Tento stav trvá dodnes. Původní školní budova v současnosti slouží místnímu kroužku PZKO.²⁶⁰

Vraťme se však do roku 1873. Prostřednictvím jediné dochované přímé relace z tohoto období,²⁶¹ pohlédněme na průběh slavnostního podzimního dne, ve kterém byla první škola ve Svibici předána místnímu žactvu:

„W Sibicy zeszlėj niedzieli²⁶² odbyło się poświęcenie nowo założonej tamże szkoły ludowej, która przez ofiarność gminy w krótkim czasie wystawioną została. Członkowie gminy Sibickiej mieli do téj ofiarności szczególniej i ten powód, że dzieci z gmin okolicznych do

²⁵⁸ MACURA, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, cit. d., s. 292.

²⁵⁹ Sibica - szkoła, in: *PSP Czeski Cieszyn* [online], [cit. 2020 – 4 – 15], dostupné z: <https://www.zsptesin.cz/sibica-szkola/>.

²⁶⁰ PZKO – Polski Związek Kulturalno-Oświatowy (Polský kulturně-osvětový svaz). Polská organizace, působící od r. 1947 na území českého Těšínska, respektive Zaolží, zastřešuje široké spektrum kulturních a osvětových aktivit polské národnostní menšiny v ČR. Její místní buňky (kroužky) jsou zastoupeny ve většině obcí regionu.

²⁶¹ W Sibicy, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 26, 1873, č. 47, s. 7.

²⁶² Tj. dne 16. listopadu 1873.

cieszyńskiéj niemieckéj školy uczęszczające, mały mają pożytek z nauki, jako w niemacierzyńskim języku udzielanej.“²⁶³

Slavnostního otevření ústavu se zúčastnil mj. těšínský starosta Ruff, školní inspektor Baltermuss a vlastník pozemku Glajcar, pozváni byli také zástupci katolického i evangelického duchovenstva, ale na místo dorazila pouze strana katolická. Publicistická stať diplomaticky uvádí, že důvodem nepřítomnosti evangelických pastorů byla jejich akutní zaneprázdněnost. S přihlédnutím k celkovému kontextu dobových mezikonfesních vztahů a nálad v regionu však můžeme konstatovat, že pravá příčina tkví pravděpodobně spíše někde jinde. Celou slavnost zahájil Jan Glajcar, původní vlastník škole darovaného pozemku. Nemalou část své úvodní řeči věnoval právě otázkám konfesí a náboženské výchovy v novém ústavu. Ve svém projevu prezentoval nadkonfesní a světský charakter školy, zároveň však zdůraznil dobré zázemí pro náboženskou výchovu žáků obou vyznání a podtrhnul její důležitost obecně.²⁶⁴

„Dotąd Sibiczanie katolicy, posyłali dziatki swoje do szkoły w Cieszynie, ewangelicy do tamtejszój szkoły ewangelickiej; nowe prawa szkolne zaprowadzając szkołę publiczną, bezwyznaniową, ograniczając liczbę dziatek mogących uczęszczać do jednéj klasy, zmusily nas do wybudowania téj tu szkoły. Wyznaję to jawnie, że, gdyby nas było stać na to, katolicy wybudowaliby dla siebie, ewangelicy dla siebie szkołę, bo szkoła ludowa, jako dająca początki nie tylko świeckiej ale i religijněj nauki, powinna być wyznaniową. Lecz gdy na teraz inaczej być nie może, chociaż nie bez ciężkich ofiar, doprowadziliśmy do tego, że oto dziś otwartą zostaje ta pierwsza szkoła w Sibicy. (...) Szkoła nasza jest bezwyznaniową; lecz, iżali dozwolimy aby w niéj nie uczono religji ? Od tego zachowaj nas Boże! bo w takim razie cała oświata stałaby się bezreligijną kulturą, a wychowane tu dziatki wiedziałyby to i owo, ale niewiedziałyby jednego, że bojaźń Boża jest gruntem wszelkiej mądrości. Dla tego spodziewamy się, że wielebni pasterze dusz, tak z katolickiej, jak ewangelickiej strony, będą chcieli w téj szkole nauczać religji.“²⁶⁵

²⁶³ Překlad: „Minulou neděli se ve Svibici konalo požehnání nově založené lidové školy, která byla díky obětavosti obce vystavena v rekordním čase. Důvodem této nebývalé obětavosti představitelů obce Svibice je mj. fakt, že děti z okolních obcí, navštěvující německou školu v Těšíně, nemají z výuky v cizím jazyce příliš velký užitek.“

²⁶⁴ W Sibicy, in: Gwiazdka Cieszyńska 26, 1873, č. 47, s. 7.

²⁶⁵ Překlad: „Až dosud posílali svibičtí katolíci své děti do školy v Těšíně, stejně jako evangelíci, jejichž děti navštěvovaly tamější evangelickou školu. Nové školské zákony, jenž zavádějí školy veřejné, nadkonfesní, s omezeným počtem žáků ve třídách, nás však přiměly k vybudování této školy. Otevřeně přiznávám, že kdybychom byli s to zajistit, aby si katolíci i evangelíci vybudovali školy vlastní, udělali bychom to; lidová škola, která stojí u počátku nejen světského, ale i náboženského vědění dětí, by měla být konfesní. Vzhledem k tomu, že tohoto stavu nemůžeme dosáhnout, dospěli jsme, byť za cenu nemalé oběti, k dnešnímu otevření této školy, první ve Svibici. (...) Naše škola je nadkonfesní; ale zdalipak dovolíme, aby se v ní nevyučovalo náboženství? Chraň Bůh! Protože v tom případě by se celá osvěta stala pohanskou kulturou, a děti, které bychom zde vychovali, by znaly to i ono, avšak

Po Janu Glajcarovi se ujal slova těšínský vikář Andrzej Kuczera a po svém projevu škole požehnal. Po požehnání došlo k slavnostnímu předání klíče z rukou obecního zastupitele Andrzeje Tomanka a přítomné děti zaplnily třídu, ve které proběhla druhá část náboženského úkonu, následovaná krátkou promluvou vikáře Kuczery a projevem těšínského starosty Ruffa. Jan Glajcar se poté obrátil k shromážděným občanům s prosbou o příspěvek na školní knihovnu. Ihned na místě bylo vybráno okolo patnácti zlatek. Celá ceremonie byla zakončena slavnostní hostinou pro všechny zúčastněné a škola začala sloužit svému účelu.

Tímto bodem se dostáváme k závěru pojednání o svibickém vzdělávacím ústavu, ale také k zakončení kapitoly o polských lidových školách v české části Těšínska, a tím i k závěru celé práce. Mé přemítání o tom, jakou myšlenkou by se dala shrnout podstata celého pojednání i duch doby, které se věnuje, ukončilo právě přečtení projevu, proneseného u příležitosti otevírání posledního z námi popisovaných školských zařízení. Ještě jednou si proto dovolím sáhnout k citátu p. Jana Glajcara, k moudrému poselství z listopadu 1873:²⁶⁶

„W tym uroczystym dniu, prosimy cię też panie nauczycielu byś o tym pamiętać, — bądź ojcem naszych dzieci, ćwicz je w bojaźni Bożej i mądrości światowej i bądź przyjacielem ludu, którego masz dziatki wychowywać a nie wrogiem jego, a błogosławiona będzie praca twoja przy tej szkole naszej.“²⁶⁷

nevěděly by jedno: že bohabojnost je základem vši moudrosti. Proto doufáme, že velební pastýři duší, jak z katolické, tak z evangelické strany, budou ochotni v této škole náboženství vyučovat.“

²⁶⁶ W Sibicy, in: *Gwiazdka Cieszyńska* 26, 1873, č. 47, s. 7.

²⁶⁷ Překlad: „V tomto slavnostním dni Tě, pane učiteli, prosíme, abys vždy pamatoval – buď otcem našich dětí, vychovávej je k bázni před Bohem i k světské moudrosti, a buď přítelem, nikoli nepřítelem lidu, jehož dítky budeš vychovávat. Potom bude tvá práce na naší škole požehnána.“

Závěr

Po rozdělení Československa a s ním spojené ztrátě maďarskojazyčných oblastí, zůstalo polské školství na Těšínsku poslední výspou menšinového školství na území českého státu. V této práci jsme si v širším historickém kontextu přiblížili okolnosti jeho vzniku, k němuž došlo v polovině 19. století. Sledovali jsme jeho existenční boj a rivalitu mezi jednotlivými národními živly, obývajícími region. Napříč námi sledovaným obdobím jsme byli v této otázce svědky určitého posunu – od svorné česko-polské opozice vůči německé nadřazenosti a germanizaci, až po ideový rozchod a vyostřenou rivalitu obou slovanských hnutí mezi sebou. Přiblížili jsme si nejvýznamnější regionální osobnosti polského kulturního a politického života, které měly na vznik a vývoj místního polského školství zcela zásadní vliv. V závěrečných podkapitolách jsme si na příkladu vybraných lidových (tj. obecných) škol z různých částí regionu promítli, jak se dříve popisované „velké dějiny“ projevily v každodennosti jednotlivých školských ústavů a vyzdvihli jsme vzorové příklady jevů, které danou dobu charakterizovaly.

Zpracovávání tématu polského školství na Těšínsku v období 2. poloviny 19. století a počátku 20. století nebylo úplně jednoduché, především z důvodu nepříliš bohaté pramenné základny. Archivní fondy jednotlivých polských škol před rokem 1920 se veskrze zužují na sporadické třídní výkazy a katalogy, jen velmi ojediněle školní kroniky. Mnohem bohatší nabídkou těchto archiválií, stejně jako dochovanými výsledky intenzivní kronikářské činnosti, disponujeme teprve pro období první republiky. Bezprostřední příčinou tohoto stavu je velmi neklidný průběh první poloviny 20. století v regionu. Část materiálů se stala obětí místních nepokojů a ozbrojených konfliktů let 1918 – 1920, většinou se ovšem stala osudnou teprve devastující německá okupace. Období let 1939 – 1945 se na území k říši připojeného Těšínska vyznačovalo systematickou a velmi důslednou likvidací všeho, co mohlo připomínat polskou minulost regionu. Německé řádění přežily jen ty materiály, které byly dobře uschovány a přechovávány v ústraní, nejčastěji soukromými osobami. Těchto nemnohých a velmi ojedinělých pramenů jsem se snažil maximálně využít. Při jejich dohledávání jsem čerpal nejen ze služeb státních oblastních archivů a dalších podobných institucí (Książnica Cieszyńska), ale obrátil jsem se rovněž na představitele dosud existujících školních ústavů, založených v období před rokem 1920. I zde se mi bohužel ve většině případů dostalo záporné odpovědi. Světlou výjimkou byla kupříkladu Základní a mateřská škola s polským jazykem vyučovacím v Návsi, která pro účely práce poskytla zmiňovaný výpis ze starých školních kronik, který se, na rozdíl od předloh, dochoval do dnešních dnů. Právě těmito faktory byl výběr škol, jejichž zpracování přicházelo v úvahu, silně limitován. I přesto se však povedlo vytvořit jakousi sondu, v níž jsou

zastoupeny ústavy z území všech tří sledovaných mikroregionů: Karvinska (Německá Lutyně), českého Těšínska (Albrechtice, Svibice, Těrlicko) i Jablunkovska (Návsí). Nedostatek pramenů školské provenience byl naopak kompenzován velmi bohatými sbírkami různých dobových regionálních periodik, jejichž zdrojem byla především historická knihovna a čítárna, Książnica Cieszyńska v polském Těšíně.

Posledním faktorem, který výzkum a vědeckou práci negativně ovlivnil, bylo propuknutí celosvětové koronavirové pandemie, která v jarních měsících roku 2020 zcela paralyzovala evropské státy. Uzavření státních hranic si vyžádalo předčasné ukončení bádání na půdě Opolské univerzity, stejně tak znemožnilo přístup do polské části města Těšína. Vnitrostátní karanténní opatření naopak uzavřela vstup do veškerých knihoven a archivů, což představovalo skutečně nečekanou komplikaci.

Navzdory všem omezením se však povedlo práci dokončit a naplnit jejím obsahem dříve vytyčené plány. Podmínky, v jakých se závěrečné zpracovávání tématu odehrávalo, jsou do značné míry symbolickou pointou celé popisované problematiky. Přesně po sto letech palčivý problém rozdělení regionu i někdejšího knížecího města znovu ožil. Kronikářova slova o nešťastné demarkační linii a rozděleném organismu jako kdyby promlouvala k dalšímu dějství sto let starého dramatu. Sled těchto událostí, který znovu na slezský region dopadl svým specifickým způsobem, ukazuje, že stíny chmurného počátku 20. století mohou dosahovat mnohem dále, než bychom byli připouštěli. Pesimismus však není na místě. Přestože došlo k obnovení starých ran a Těšínské Slezsko znovu nekompromisně rozdělila státní hranice s ozbrojenými vojáky, situace je po uplynutí století jiná. Obyvatelé obou břehů řeky Olzy si navzájem chybí a toužebně očekávají lepší časy. To je skutečně dobré znamení.

Konkluzja

Niniejsza praca dyplomowa ma na celu stworzenie kompleksowego obrazu szkolnictwa polskiego na Śląsku Cieszyńskim w okresie od połowy XIX wieku do początku wieku XX. Temat zostaje podjęty z perspektywy szerszego kontekstu dziejów regionu oraz zamieszkującej go ludności polskiej. Autor pracy korzystał z dzieł polskiej, a w mniejszym stopniu także czeskiej literatury naukowej. Podstawową publikację do tematu stanowi książka dr. Józefa Macury pt. *Z Dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*. Źródło archiwaliów oraz wykorzystanych przez autora materiałów pierwotnych tworzą następujące instytucje: Powiatowe Archiwum Państwowe w Karwinie, Archiwum Krajowe w Opawie, Książnica Cieszyńska, Biblioteka Uniwersytetu Opolskiego, ewentualnie archiwa poszczególnych placówek szkolnych. Praca składa się ze trzech głównych kręgów tematycznych oraz ich podrozdziałów.

Rozdział pierwszy stanowi raczej teoretyczne wprowadzenie do badań wybranego tematu. Ten zostaje ujęty w szerszym kontekście, co stanowi warunek jego pełnego i właściwego zrozumienia. Pierwszy podrozdział określa przestrzeń geograficzną naszego zainteresowania a także przedstawia wymiar historyczno-polityczny jej rozwoju. Pomimo tego, że większość gmin dawnego Księstwa Cieszyńskiego posiada odpowiednie nazwania w czeskim, jak również w polskim języku, dla lepszego zorientowania się czytelnika autor celowo używa czeskich nazw dla miejscowości, które znajdują się na terenie teraźniejszej Republiki Czeskiej, zaś polskich nazw dla tych, które leżą po polskiej stronie granicy. Drugi podrozdział pokazuje wyznaczoną przestrzeń pod względem narodowościowym i językowym. Badania zostały oparte na austriackich spisach ludności, autor jednak wskazuje niektóre braki metodyczne przy pobieraniu i przetwarzaniu danych przez ówczesne urzędy. Także specyficzna sytuacja językowa oraz kwestia samookreślenia narodowego mieszkańców regionu zostaje poddana analizie. Trzeci podrozdział przynosi zarys dziejów etnikum polskiego na terenie Śląska Cieszyńskiego w latach 1795 – 1938. Początek wyznaczonego zakresu, to trzeci rozbiór Polski, który stwarza punkt wyjściowy do następnego porównania polskiego życia narodowego w poszczególnych państwach zaborczych, jak również do podkreślenia specyficznej i odrębnej pozycji, w jakiej znajdowali się Polacy na Śląsku Cieszyńskim. Końcowa data zakresu oznacza wkroczenie wojsk polskich na Zaolzie oraz jego przyłączenie do Polski, które odbyło się w bezpośrednim związku z kryzysem monachijskim Czechosłowacji. Ostatni podrozdział pierwszego kręgu tematycznego zaznajmia czytelnika z systemem szkolnictwa, oświaty oraz

obrony praw dziecka w monarchii Habsburgów. Wydarzenia z ogólnej historii państwa często uzupełniają wgląd w sytuację lokalną na Śląsku Cieszyńskim.

Rozdział drugi zajmuje się najważniejszą organizacją, czuwającą nad sprawami polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim: Macierzą Szkolną Księstwa Cieszyńskiego. Pierwszy podrozdział wyjaśnia istotę wymienionej organizacji, opisuje drogę prowadzącą do jej powstania oraz jej działalność. Podjęty został również temat założenia kilku najważniejszych w Księstwie szkół polskich, które bez pomocy i zaciętej walki Macierzy nie miałyby szans zaistnieć. Instytucja oraz działalność polskiej Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego jest porównywana z podobnymi, poza granicami regionu działającymi stowarzyszeniami. Następne dwa podrozdziały obecnego kręgu tematycznego zostały poświęcone biografiiom Pawła Stalmacha i Józefa Londzina, najwybitniejszym i najważniejszym polskim działaczom na rzecz cieszyńskiej Macierzy, szkolnictwa, ale przede wszystkim ruchu narodowego w ogóle.

Rozdział trzeci zajmuje się dziejami konkretnych placówek szkolnych z różnych części teraźniejszego Zaolzia. Rozdział ten powstał na podstawie pracy z materiałami pierwotnymi, szczególnie z kronikami szkolnymi. Poszczególne podrozdziały przedstawiają dzieje szkół polskich w gminach Cierlicko, Olbrachcice, Nawsie, Lutynia Niemiecka oraz Sibica. Wszystkie zjawiska i drobne wydarzenia z życia wymienionych szkół wiejskich zostały poddane szerszej interpretacji na skali krajowej.

Summary

The aim of this thesis is to create a complex image of the Polish schooling system in Teschen Silesia in the period of mid-19th century to the beginning of 20th century. The topic is approached from a wider perspective of historical context of the region and its habitants of Polish origin. The author drew mainly from Polish, and to a lesser extent, Czech academic literature. The base of the topic is built upon the book of dr. Józef Macura, “*Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*” (From the history of Polish education in Zaolzie). The sources of archival material and literature were: The national archive of Karviná region, the archive of Opava county, The Cieszyn library, the Opole University library, and archives of particular Polish schools. The thesis is built around three topics and its subchapters.

The first chapter is mostly a theoretical introduction into studies of the topic chosen. The topic is introduced in a wider context which is a condition for correct understanding. The first subchapter determines geographical space of our interest and introduces its development in historically-political manner. Even though the majority of settlements of the historical Teschen Duchy is named properly in both Czech and Polish language, the author purposely uses Czech names for the settlements on the premises of the Czech Republic and Polish names for those on the Polish side of the border. The second subchapter introduces the chosen area in terms of nationality and language. The studies were based on Austrian censuses; the author, however, points out several methodological errors that occurred during the collection and analysis of data in the then official posts. The specific language and national identity self-definition of the region's inhabitants are also analysed. The third subchapter introduces an outline of the Polish ethnicity's presence in the Teschen Silesia region in 1795 – 1938. The beginning of the designated period equals the third partition of Poland, which is used for further comparison of Polish national life in respective parting countries, as well as for underlining the specific and distinct position that the Polish occupied in Teschen Silesia. The end date of the period stands for the trespassing of Polish armed forces into Zaolzie and its connexion to Poland, which took place in connection with the München crisis of Czechoslovakia. The last subchapter of the first theme introduces the reader to schooling system, enlightenment and defence of child's rights in the Habsburg monarchy. Events of general history of the country complete the viewpoint on local situation in Teschen Silesia.

The second chapter is devoted to the most important organization overlooking business of Polish schooling system in Teschen Silesia: the School Matrix of Teschen Duchy. The first subchapter explains the nature of this organization, describes its origin and activity. There is also an insight into the founding process of a few of the most important Polish schools in the Duchy that would not exist without the help and fierce fight of their mother organization. The institution of the School Matrix of Teschen Duchy and its action is compared to the action of similar organizations operating outside the region. The next two subchapters of general theme were devoted to the biographies of Paweł Stalmach and Józef Londzin, the most important Polish activists working for the Teschen Matrix, Polish schooling system and the national movement in general.

The third chapter is devoted to history of different Polish schools from different parts of the then Zaolzie. This chapter came into existence on the base of primary sources, especially the chronicles of those schools. Each subchapter introduces history of one of the Polish schools in Těrlicko, Albrechtice, Návsí, Německá Lutyně and Svibice. All events and situations found in those chronicles were interpreted from a wider perspective of national scale.

Literatura a zdroje

Prameny

OSTRUSZKA, Paweł (ed.). *Obrazki z przeszłości Polskiej Szkoły Ludowej w Nawsiu*. Návší 1933.

POPIOŁEK – GOLACHOWSKI. *Rozsiedlenie ludności polskiej w Księstwie Cieszyńskim*, Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego: Cieszyn 1918.

Státní okresní archiv Karviná, fond: Základní škola a Mateřská škola s polským vyučovacím jazykem Źwirki i Wigury, Těrlicko, NAD: 1440, inventární číslo: neinventarizováno, pořadové číslo: 610, typ kroniky: školní, místní označení: Horní Těrlicko.

Státní okresní archiv Karviná, fond: Základní škola a Mateřská škola s polským vyučovacím jazykem Źwirki i Wigury, Těrlicko, NAD: 1440, inventární číslo: neinventarizováno, pořadové číslo: 611, typ kroniky: školní, místní označení: Těrlicko. Schul-Chronik II. zweicl. Volksschule in Cierlicko.

Státní okresní archiv Karviná, fond: Základní škola a mateřská škola s polským jazykem vyučovacím Albrechtice, NAD: 428, inventární číslo: bez inventárního čísla, pořadové číslo: 626, typ kroniky: školní, místní označení: Albrechtice. Schulchronik der öftlichen zweiclassigen Volksschule für beide Geschlechter in Albersdorf.

Státní okresní archiv Karviná, fond: Základní škola a Mateřská škola s polským jazykem vyučovacím Koperníkova, Dolní Lutyně, NAD: 474, inventární číslo: bez inventárního čísla, pořadové číslo: 539, typ kroniky: školní, místní označení: Dolní Lutyně. Kronika polskiej szkoły wydziałowej Macierzy Szkolnej w Niemieckiej Lutyni od roku 1914. Zápisy pro léta: 1914 – 1927.

Śląska Biblioteka Cyfrowa: Książnica Cieszyńska. Signatura C I 034006. *Ustawy towarzystwa „Macierz Szkolna“ dla Księstwa Cieszyńskiego*, Cieszyn 1902.

Śląska Biblioteka Cyfrowa: Książnica Cieszyńska. Signatura TR 056.150. *Interpelacya posła ks. Londzina i towarzyszy do Jego Ekscellencyi pana Ministra wyznań i oświaty w sprawie gwałtów popelnionych na Ottokarze Stroffie, uczniu szkoły realnej w Bielsku*. Haus der abgeordneten. – 152. Sitzung der XXI. Session am 4. Juni 1913.

Śląska Biblioteka Cyfrowa: *Sprawozdanie Macierzy Szkolnej dla księstwa Cieszyńskiego z pierwszego roku jej istnienia, t. j. 1886 złożone przez Zarząd na walnym zgromadzeniu dnia 18. grudnia 1886.*

XXIV. *Sprawozdanie Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego za rok 1909*, Cieszyn 1910.

Zpráva o stavu českého gymnasia v Místku ve školním roce 1895-96. Místek 1896.

Literatura

ADAMUS, Alois. *Jazyková otázka ve školství na Těšínsku*, Moravská Ostrava 1930.

BORÁK, Mečislav (ed.) – GAWRECKI, Jan (ed.). *Nástin dějin Těšínska*. Ostrava 1992.

BROŻEK, Ludwik (ed.). *Wspomnienia Cieszyniaków*, Warszawa 1964.

CICHÁ, Irena (ed.). *Těšínské události 19. – 21. století / Cieszyńskie wydarzenia XIX - XXI wieku / Teschener Ereignisse des 19. -21. Jahrhunderts.* Český Těšín 2010. ISBN: 978-80-254-7235-4.

GRIM, Emanuel. *Ks. Józef Londzin (3. II. 1862 – 21. IV. 1929). Szkic biograficzny.* Cieszyn 1930.

GRIM, Emanuel. *Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy.* Cieszyn 1910.

HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914.* Pardubice 2012. ISBN: 978-80-739-5818-3, s. 49.

CHLEBOWCZYK, Józef. *Szkolnictwo na przełomie wieków. O komornikach i głodnych rokach.* Katowice 1984.

KADŁUBIEC, Karol, Daniel. *Gawędziarz Cieszyński Józef Jezowicz.* Ostrava 1973.

Kolektiv autorů. *Dwudziestolecie wymarszu Legionu Śląskiego w bój o niepodległość 1914 – 1934.* Cieszyn 1934.

Kolektiv autorů. *Nasza przeszłość, nasze 125 lat. Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego.* Cieszyn 2010.

Kolektiv autorů. *Walka o duszę polskiego dziecka. Czarna lista sprzedawczyków dzieci polskich w Zagłębiu Ostrawskim na Śląsku.* Polska Ostrawa 1916.

LENDEROVÁ, Milena – HALÍŘOVÁ, Martina – JIRÁNEK, Tomáš. *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914 – 1918*. Praha – Litomyšl 2015, ISBN: 9788074324994.

LONDZIN, Józef. *Zaprowadzenie języka polskiego w szkołach ludowych w Księstwie Cieszyńskim*. Lwów – Warszawa 1901.

MACURA, Józef. *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*. Český Těšín 1998. ISBN: 9788023819304.

MILATA, Alojzy. *Wiadomości z geografii. Podręcznik do użytku w szkołach ludowych*. Cieszyn 1913.

NOWAK, Krzysztof – PANIC, Idzi. *Ks. Józef Londzin. 1863 – 1929*. Cieszyn 1998, ISBN: 83-909864-5-0.

PANIC, Idzi – ROLNIK, Dariusz – KAWULOK, Marta. *1683 – Na ratunek Europie. Udział Rzeczypospolitej i miejsce Cieszyna oraz Ziemi Cieszyńskiej w kampanii wiedeńskiej*, Cieszyn 2013.

PANIC, Idzi (ed.). *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848 – 1918)*. Cieszyn 2013. ISBN: 978-83-935147-3-1.

PANIC, Idzi (ed.). *Śląsk Cieszyński w latach 1918 – 1945*. Cieszyn 2015. ISBN: 978-83-935147-5-5.

PODŽORNÝ, Jakub. *Vybrané aspekty druhé světové války na Těšínsku – drama tří národů*. Pardubice 2018.

POPIOŁEK, Franciszek. *Dzieje Śląska Austriackiego*, Cieszyn 1914.

SOSNA, Władysław. *Jan Michejda (1853 – 1927)*. Cieszyn 1998.

STĘPNIAK, Andrzej. *Kwestia narodowa a społeczna na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i w początkach XX wieku (do 1920 roku)*. Katowice 1986. ISBN: 8370080227.

ŠTAIF, Jiří. *Revoluční léta 1848-1849 a české země*. Praha 1990.

VALENTA, Josef. *Česko-polské vztahy v letech 1918 – 1920 a Těšínské Slezsko*. Ostrava 1961.

WĘGRZYN, Kazimierz. *Paweł Stalmach. 1824 – 1891*. Cieszyn 2005, ISBN: 83-88271-28-8.

ZDRADA, Jerzy. *Historia Polski 1795 – 1914*. Warszawa 2005. ISBN: 83-01-14506-4.

Periodický tisk a časopisecké studie

Dziennik Cieszyński 4, 1909, č. 160.

Głos ludu śląskiego 13, 1909, č. 1.

Gwiazdka Cieszyńska 1, 1851, č. 1.

Gwiazdka Cieszyńska 26, 1873, č. 47.

Gwiazdka Cieszyńska 36, 1883, č. 36.

Gwiazdka Cieszyńska 42, 1889, č. 29.

Gwiazdka Cieszyńska 43, 1890, č. 24.

Gwiazdka Cieszyńska 43, 1890, č. 35.

Gwiazdka Cieszyńska 43, 1890, č. 36.

Gwiazdka Cieszyńska 48, 1895, č. 1.

Gwiazdka Cieszyńska 48, 1895, č. 35.

Gwiazdka Cieszyńska 62, 1909, č. 28.

Gwiazdka Cieszyńska 71, 1920, č. 179.

LIPOVSKI, Radek. *Biologická a kulturní skladba populací měst Frýdku a Místku v období industrializace v 2. polovině 19. století*, in: *Historická demografie* 32, 2008.

Miesięcznik pedagogiczny 20, 1910, č. 9.

Národní listy 20, 1880, č. 293.

SEĎA, Radomír. *Těžké začátky místeckého gymnázia*, in: *Sborník státního okresního archivu Frýdek-Místek*, Frýdek-Místek 2006, ISBN: 80-86388-38-7.

Ślązak 1, 1909, č. 30.

Ślązak 1, 1909, č. 31.

ŚWIĄTEK, Adam. *Polacy i Rusini o Zjeździe Słowiańskim w Pradze w 1848 roku*, in: *Historica* 7, 2016, č. 1.

SZELONG, Krzysztof. Plebiscit a otázka sebeurčení těšínského obyvatelstva 1918 – 1920, in: *Těšínsko* 1/2001.

Tygodnik Cieszyński 1, 1848, č. 1.

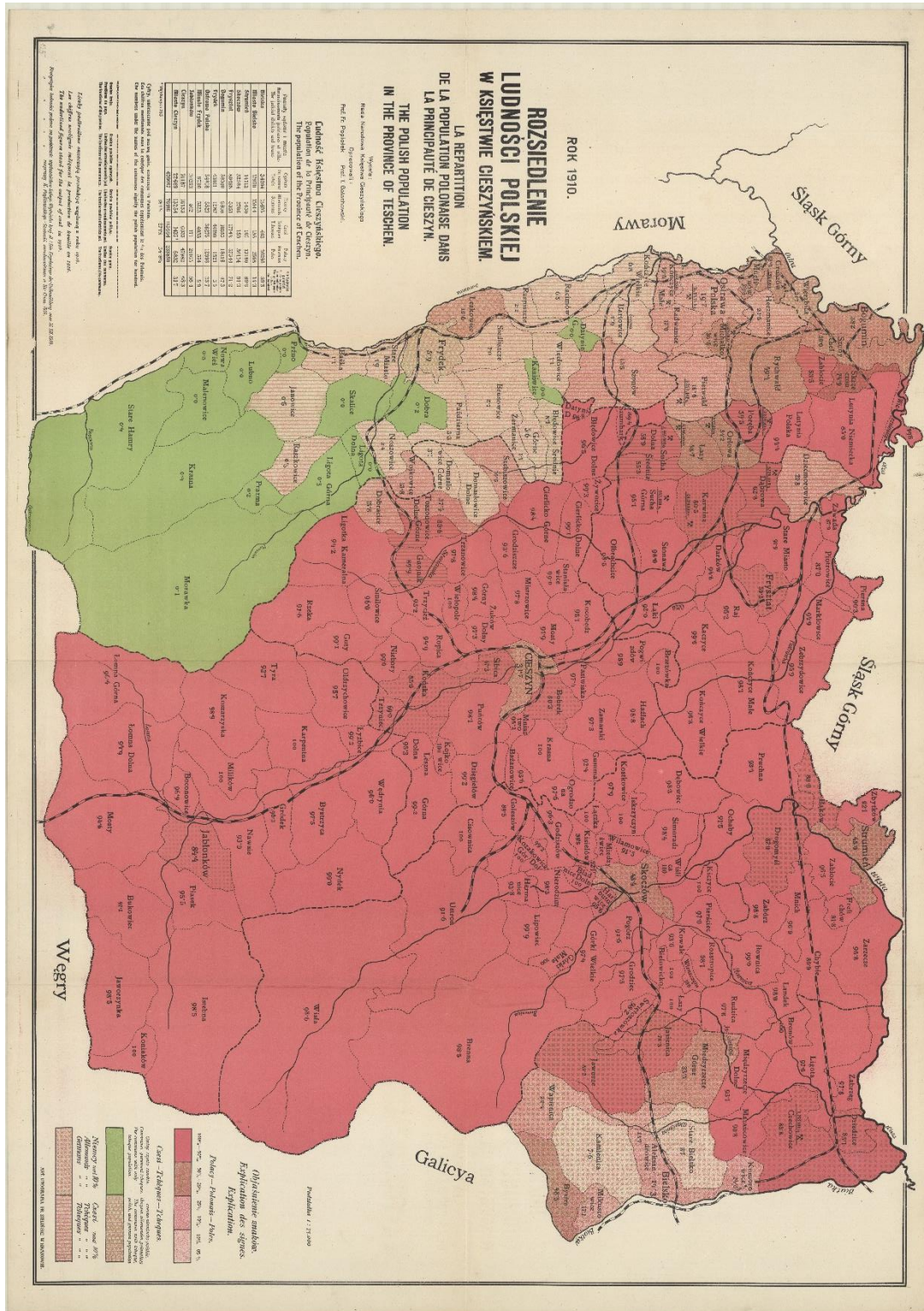
Tygodnik Ilustrowany 16, 1867, č. 413.

Internetové zdroje

Sibica - szkoła, in: *PSP Czeski Cieszyn* [online], [cit. 2020 – 4 – 15], dostupné z: <https://www.zsptesin.cz/sibica-szkola/>.

Československo-polský spor o Těšínsko, in: *Wikiwand* [online], [cit. 2020 – 4 – 24], dostupné z: https://www.wikiwand.com/cs/Československo-polský_spor_o_Těšínsko.

Obrazová příloha

Obr. 1.: Narodności sytuace v Těšinském Knížectví podle sčítání lidu z roku 1910²⁶⁸

²⁶⁸ POPIOŁEK – GOLACHOWSKI. *Rozsiedlenie ludności polskiej w Księstwie Cieszyńskim*, Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego: Cieszyn 1918.

Obr. 2.: Paweł Stalmach²⁶⁹

Obr. 3.: Józef Londzin²⁷⁰

Obr. 4.: Paweł Stalmach s rodinou, okolo roku 1860²⁷¹

²⁶⁹ GRIM, *Paweł Stalmach*. cit. d., s. 1.

²⁷⁰ NOWAK – PANIC, *Ks. Józef Londzin*, cit. d., s. 48.

²⁷¹ WĘGRZYN, *Paweł Stalmach*, cit. d., s. 63.

Obr. 5.: Józef Londzin (první zleva) coby člen Národní rady Těšínského knížectví²⁷²

Obr. 6.: Propolská propaganda z období 1918 – 1920 na Těšínsku²⁷³

²⁷² NOWAK – PANIC, *Ks. Józef Londzin*, cit. d., s. 50.

²⁷³ Československo-polský spor o Těšínsko, in: *Wikiwand* [online], [cit. 2020 – 4 – 24], dostupné z: https://www.wikiwand.com/cs/Československo-polský_spor_o_Těšínsko.

Obr. 7.: Pročeská propaganda z období 1918 – 1920 na Těšínku²⁷⁴

Obr. 8.: Pročeská propaganda z období 1918 – 1920 na Těšínku²⁷⁵

²⁷⁴ Československo-polský spor o Těšínko, in: Wikiwand [online], [cit. 2020 – 4 – 24], dostupné z: https://www.wikiwand.com/cs/Československo-polský_spor_o_Těšínko.

²⁷⁵ Śląska Biblioteka Cyfrowa.